

**ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
ЛУГАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

Т.В. ФІЛІПЕНКО

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВАЛЮТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

ДОНЕЦЬК 2010

УДК 351.822
ББК 67.99 (2)
Ф 53

Рекомендовано до друку вченою
радою Донецького юридичного
інституту Луганського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 8 від 24 червня 2008 р.)

Філіпенко Т.В. Правове регулювання валютного ринку України:
Монографія. – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О.
Дідоренка, 2008. – 244 с.

ISBN 978-966-8950-43-8

У монографії розглянуто поняття та призначення валютного ринку, види валют і валютних операцій, органи та методи регулювання валютного ринку, порядок здійснення валютних операцій, відповідальність за порушення валютного законодавства.

Монографія адресується викладачам, ад'юнктам, аспірантам, курсантам, студентам, працівникам підприємницьких структур і органів контролю, а також усім тим, хто цікавиться питаннями регулювання та контролю валютного ринку в Україні.

Рецензенти:

Берлач А.І. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Коваль М.В. – кандидат юридичних наук, професор кафедри управління та адміністративної діяльності Національного університету Державної податкової служби України

ISBN 978-966-8950-43-8

© Філіпенко Т.В., 2008
© ДЮІ ЛДУВС, 2008

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ I. Організаційно-правове забезпечення функціонування валютного ринку	8
1.1. Поняття та призначення валютного ринку	8
1.2. Нормативне забезпечення розвитку валютного ринку України	19
1.3. Органи та методи регулювання валютного ринку	40
Розділ II. Складові механізми функціонування валютного ринку	49
2.1. Види валют і валютних цінностей	49
2.2. Валютний курс та методи його регулювання	56
2.3. Поняття та класифікація валютних операцій	65
2.4. Порядок ліцензування валютних операцій	80
2.5. Порядок отримання індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти як засобу платежу та застави	94
Розділ III. Правове регулювання безготівкового валютного ринку в Україні	105
3.1. Порядок відкриття рахунків в іноземній валюті суб'єктам господарювання та фізичним особам і використання коштів за цими рахунками	105
3.2. Порядок відкриття рахунків в іноземній валюті іноземним представництвам і використання коштів за цими рахунками	123
3.3. Порядок відкриття рахунків в іноземній валюті нерезидентам–інвесторам і використання коштів за цими рахунками	131
3.4. Розрахункові операції в іноземній валюті	135
Розділ IV. Правове регулювання готівкового валютного ринку в Україні	141
4.1. Правові засади обігу готівкової іноземної валюти	141
4.2. Правове регулювання валютно-обмінних операцій	153
4.3. Порядок переміщення валюти через митний кордон України	175
Розділ V. Юридична відповідальність за порушення валютного законодавства	183
5.1. Поняття та види юридичної відповідальності у сфері валютного регулювання	183
5.2. Порядок застосування фінансових санкцій за порушення валютного законодавства	199
Додатки	212
Література	231

ВСТУП

Валютна політика як частина загальноекономічної політики являє собою комплекс регулюючих заходів, які здійснюють держава і міжнародні фінансові інститути з метою впливу на фінансові правовідносини.

На сучасному етапі формування ефективної валютної політики набуває актуального і важливого значення, оскільки від неї значною мірою залежить не тільки розвиток ринкових відносин і розширення зовнішньоекономічних відносин, але і забезпечення економічної безпеки держави в цілому.

Свій внесок у дослідження окремих питань правового регулювання валютних правовідносин внесли такі українські науковці, як Ю.О. Блащук, Л.М. Кравченко, В.Л. Кротюк, С.М. Половко, О.Є. Северин та ін.

Метою цієї роботи є дослідження правового забезпечення функціонування валютного ринку в Україні, визначення прогалин та суперечностей у правовому регулюванні валютних відносин за умов ринкових реформ, розроблення рекомендацій щодо його вдосконалення, формулювання теоретичних положень, спрямованих на розвиток теорії валютних відносин в Україні, надання пропозицій, спрямованих на оптимізацію державного управління у сфері валютного обігу, вдосконалення валютного законодавства та практики його застосування.

Актуальність досліджуваної теми визначається сучасними економічними умовами в Україні, що зумовили активізацію зовнішньоекономічної діяльності підприємств, зростання попиту на іноземну валюту, поширення випадків недотримання або неналежного дотримання норм валютного законодавства.

Розвиток економіки будь-якої країни неможливий без створення ефективної фінансово-грошової системи. Невід'ємною складовою цієї системи є валютно-фінансова підсистема, яка охоплює діяльність на території країни резидентів та нерезидентів, пов'язану з рухом валютних цінностей у будь-якій формі.

Використання валютних цінностей потребує певної регламентації та регулювання з боку уряду і Національного банку України. У зв'язку з цим

зростає роль національного валютного законодавства у визначенні порядку обігу іноземної валюти з урахуванням необхідності забезпечення пріоритету грошової одиниці країни, захисту її купівельної спроможності та врегулювання інших факторів, які впливають на конвертованість національної грошової одиниці.

Механізм валютного регулювання повинен враховувати досягнутий рівень розвитку валютного ринку конкретної країни, необхідність сприяння розвитку банківсько-фінансового сектору, залежність економіки від автономного (критичного) імпорту (насамперед енергоносіїв), а звідси і необхідність стимулювання збільшення експортних надходжень та іноземних інвестицій.

Конвертованість валюти має досягатися поступово по шляху продуманої, поетапної лібералізації валютних операцій. У питанні введення конвертованості проблема полягає в політичному умінні пригальмувати лібералізацію валютних операцій і навіть обмежити деякі з них, але зробити це таким чином, щоб не викликати побоювання відновлення валютної монополії і, відповідно, посиленого впливу капіталів.

Режим валютного курсу повинен передбачати можливість його регулювання з урахуванням темпів внутрішньої інфляції та інтересів експортерів. Останнє більш важливо для країн, що не мають значних іноземних інвестицій і доступу до зовнішніх кредитів, у зв'язку з чим експортери є основним джерелом іноземної валюти. Таке регулювання має здійснюватися лише ринковими методами.

Як стратегічний напрям можна розглядати створення для експортерів вигідних умов використання валютних ресурсів країни (як для придбання необхідної їм сировини і матеріалів, так і для довгострокових інвестицій).

У даній роботі зосереджено увагу на розгляді проблем, що виникають у сфері валютного регулювання, з урахуванням положень валютного, банківського і митного законодавства, якими в сукупності держава і регулює здійснення валютних операцій. У монографії висунуто такі завдання:

- розглянути поняття і призначення валютного ринку;
- визначити нормативне забезпечення розвитку валютного ринку;
- з'ясувати органи та методи регулювання валютного ринку;
- виявити складові механізму функціонування валютного ринку;
- розглянути поняття та види валют і валютних операцій;
- визначити режими валютних курсів та порядок котирування валют;
- проаналізувати порядок правового регулювання безготівкового та готівкового валютного ринку України;
- з'ясувати юридичну відповідальність за порушення валютного законодавства.

Монографія розрахована на співробітників підрозділів ДСБЕЗ МВС України, ДПА України, банківських та інших фінансових установ, суб'єктів господарської діяльності, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, курсантів, студентів, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями валютного регулювання та контролю.

РОЗДІЛ I. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ

1.1. Поняття та призначення валютного ринку

Міжнародний платіжний оборот, пов'язаний з оплатою грошових зобов'язань юридичних і фізичних осіб різних країн, обслуговується за допомогою валютних ринків.

Специфіка міжнародних розрахунків полягає у відсутності єдиного для всіх країн платіжного засобу. Тому необхідною умовою розрахунків у сфері зовнішньої торгівлі, послуг, кредитів, інвестицій, міждержавних платежів є обмін однієї валюти на іншу у формі купівлі або продажу іноземної валюти платником або одержувачем. На валютному ринку купують і продають валюту не тільки для здійснення платежів, а й для інших цілей: для спекулятивних операцій, операцій хеджування валютних ризиків тощо. Причому ці операції набувають все ширшого розмаху, що виводить валютний ринок за межі простого додатка до міжнародних розрахунково-платіжних відносин і надає йому статусу відносно самостійної економічної структури.

Рух валютних і фінансових ресурсів у світі здійснюється через:

- валютні операції;
- валютно-кредитне і розрахункове обслуговування купівлі-продажу товарів і послуг;
- зарубіжні інвестиції;
- операції з цінними паперами;
- перерозподіл національних доходів у вигляді допомоги країнам що розвиваються та внесків у міжнародні організації.

За економічним змістом валютний ринок – це сектор грошового ринку, на якому урівноважуються попит і пропозиція на такий специфічний товар, як валюта.

За призначенням і організаційною формою валютний ринок – це сукупність спеціальних інститутів та механізмів, які у взаємодії забезпечують можливість вільно продати-купити національну та іноземну валюту на основі попиту та пропозиції.

Операції по обміну валют існували ще у древньому світі і в середні віки у формі мініяльної справи. Валютні ринки у сучасному розумінні склались в ХІХ сторіччі. Цьому сприяли наступні передумови:

- розвиток міжнародних економічних зв'язків;
- створення світової валютної системи, що покладає на країни – учасниці визначені обов'язки у відношенні їх національних валютних систем;
- поширення кредитних засобів міжнародних розрахунків;
- посилення концентрації і централізації банківського капіталу, розвиток кореспондентських відносин між банками різних країн, поширення практики ведення поточних кореспондентських рахунків в іноземній валюті;
- вдосконалення засобів зв'язку – телеграфу, телефону, телексу, що спростили контакти між валютними ринками та знизили ступінь валютного і кредитного ризиків;
- розвиток інформаційних технологій, швидкісна передача повідомлень про курси валют, банки, стан їх кореспондентських рахунків, тенденції в економіці та політиці.

Сучасні валютні ринки забезпечують:

1. своєчасне здійснення міжнародних розрахунків;
2. страхування валютних ризиків;
3. диверсифікацію валютних резервів банків, підприємств, держави;
4. регулювання валютних курсів;
5. одержання спекулятивного прибутку учасниками валютного ринку у вигляді різниці курсів валют;
6. проведення валютної політики держави.

Валютний ринок складається із мережі формально не визначених ринків, пов'язаних між собою за допомогою системи міжнародних банківських зв'язків. Учасники цього ринку можуть підтримувати між собою контакти за допомогою різних засобів зв'язку. Купівля-продаж валюти може здійснюватися щодня у будь-який час. На валютних ринках не існує письмових правил, що регулюють їх діяльність, але операції на них повинні здійснюватися відповідно до існуючих негласних процедурних та етичних норм.

Активність, з якою грошова одиниця продається і купується на світовому ринку валют, значною мірою залежить від чинного у цій країні внутрішнього законодавства. На практиці кожна країна у більшому або меншому ступені є учасником валютного ринку.

Валютний ринок має всі атрибути звичайного ринку: об'єкти і суб'єкти, попит і пропозицію, ціну, особливу інфраструктуру та комунікації тощо.

Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є національні та іноземні валютні цінності.

Суб'єктами валютного ринку можуть бути будь-які економічні агенти (юридичні та фізичні особи, резиденти і нерезиденти) та посередники, насамперед банки, брокерські компанії, валютні біржі, які організаційно забезпечують операції купівлі-продажу валютних цінностей. Спільним для всіх суб'єктів валютного ринку є бажання одержати прибуток від своїх операцій.

Серед суб'єктів валютного ринку можуть бути трейдери, дилери, брокери.

Трейдерами, тобто торговцями, називають усіх, хто щось купує й продає з метою отримання прибутку. Стосовно до валютного ринку трейдерів називають також дилерами, якщо вони не здійснюють брокерські функції. **Дилер** – це трейдер, що проводить торговельні операції на свій власний страх і ризик. **Брокер** є посередником між продавцями й покупцями. Звичайно він відповідає лише за процедурну частину угоди, а торговельні рішення й вся відповідальність за фінансові наслідки по них приймає на себе власник фінансових коштів.

Всіх суб'єктів ринку можна розділити на дві основні групи:

1. **Пасивні учасники**, тобто ті, у кого час від часу виникає необхідність у проведенні валютних операцій (або за свій рахунок, або за дорученням клієнтів).

2. **Активні учасники**. Серед них виділяється вузьке коло гігантських банків, що мають розгалужену мережу відділень по усьому світі і величезний штат ділерів (стандартна сума угоди складає 5 - 10 млн.долл.).

За характером виконуваних операцій і ступенем їх ризику суб'єктами валютного ринку є:

- **підприємці**, які купують і продають валюту для забезпечення своєї комерційної діяльності (імпортери, експортери). Інтерес підприємця полягає в тім, щоб при проведенні комерційної операції, використовуючи власний капітал, звести ризик до мінімуму;
- **інвестори**, які вкладають свій чи позичений капітал у валютні цінності з метою одержання процентного доходу. Вкладаючи власні або чужі кошти, вони прагнуть максимально зменшити можливий ризик;
- **спекулянти**, які постійно купують-продають валюту задля одержання доходу від різниці в її курсі; професійними спекулянтами є валютні дилери. Ними можуть бути як юридичні так і фізичні особи;
- **хеджери**, які здійснюють операції на валютному ринку для захисту від несприятливої зміни валютного курсу. Вони проводять деякі страхові операції, які й називаються хеджуванням;
- **гравці**, які заради прибутку готові йти на будь-який ризик;
- **посередники**: банки, брокерські контори, біржі тощо.

Провідне місце серед посередників валютного ринку займають банки. Банки постійно торгують валютою всередині країни і за її межами як безпосередньо один з одним, так і через валютні біржі. Торгівлю вони, ведуть за свої кошти і за кошти клієнтів. Для цього банки повинні одержати ліцензію від свого центрального банку.

Валютні операції здійснюються в основному через банки, що виконують на договірній основі платіжні й інші доручення іноземних банків-кореспондентів. Це дозволяє здійснювати валютні операції безготівковим шляхом. Банки чинять 85 – 95% валютних операцій між собою на міжбанківському ринку, а також із торгово-промисловою клієнтурою.

Банки, яким надане право на проведення валютних операцій, називаються уповноваженими, девізними або валютними. За станом на 1.01.2008 р. ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій отримали 175 банків України (таблиця 1.1.1).

Не всі уповноважені банки можуть в однаковій мірі брати участь в операціях валютного ринку. Розмір банку, його репутація, ступінь розвитку закордонної мережі відділень і філій, обсяг міжнародних розрахунків, що чиняться через банк – ці чинники значною мірою визначають його роль на

валютних ринках і ліміти, що встановлюють інші банки для проведення з ним валютних операцій. Визначену роль відіграють також валютні обмеження, стан телексного і телефонного зв'язку в місцях, де розташований банк, а також його політика.

Таблиця 1.1.1

Кількість банків та інших фінансових установ, які отримали ліцензії НБУ (на кінець року)¹

№ з/п	Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1	Кількість банків за реєстром	195	189	182	179	182	186	193	198
2	Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій та надають звітність	153	152	157	158	160	165	170	175
		153	152	157	157	160	163	169	173
3	Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій	149	149	153	156	158	162	167	175
	Крім того, кількість інших фінансових установ, яким надано ліцензію на здійснення банківських операцій	1	1	1	1	1	1	1	1

Банки, що спеціалізуються на проведенні операцій з одною або деякими валютами змушені в повсякденній роботі вдаватися до послуг брокерських фірм. Тому складовою ланкою в структурі валютного ринку є брокерські фірми, через які проходить приблизно 30% валютних операцій.

Брокерська фірма в особі конкретного брокера, що працює з даним банком, виступає в ролі посередника між двома банками – продавцем і покупцем валюти. Діючи в якості посередника, брокери стягують із клієнта

¹ Офіційні дані Національного банку України. – <http://www.bank.gov.ua/Statist/DANI/dani.htm>.

брокерську комісію (наприклад, 20 дол. США за кожний мільйон доларів, куплений через брокера).

Переваги роботи через брокера:

- анонімність при вчиненні угод,
- можливість пропонувати власні ціни.

Банки, що займаються валютними операціями, мають валютні відділи, оснащені ЕОМ, телефонним і телексом зв'язком з іншими банками, посередницькі брокерські фірми. Застосування ЕОМ дозволяє кожну хвилину контролювати позиції банків у різноманітних валютах, а також операції з окремими банками. Автоматизоване опрацювання операцій збільшує можливості оборотів, гарантує точність і своєчасність переказу і контролю за надходженням валюти.

За деякими оцінками на світовому валютному ринку активно оперують приблизно 1600 банків. Але, зрозуміло, вони тут є не єдиними учасниками. У першу чергу це експортери й імпортери. Саме вони купують і продають валюту переважно не тоді, коли це вигідно, а тоді, коли це їм просто необхідно для власного бізнесу.

Банки всіх країн світу взаємодіють між собою та іншими фінансовими інститутами, для того, щоб не припинявся процес купівлі/продажу валют. Тим самим валютний ринок постійно підтримується в діючому стані навіть тоді, коли спостерігається знижена активність інших учасників.

Валютний ринок відрізняється високою територіальною централізацією. На Лондон, Нью-Йорк і Токіо припадає більше половини світової торгівлі валютою, причому на Лондон – близько 1/3 і ця частка постійно зростає.

Щоб будь-який ринок міг досягти обсягів валютного, він повинен надавати його учасникам різні види необхідних їм послуг. Як передумови існування й росту валютного ринку можна назвати три причини.

Перша причина, що пояснює існування валютного ринку: він є зручним механізмом перенесення купівельної спроможності від осіб, що мають справу з однією валютою, на інших людей, які звичайно використовують при веденні свого бізнесу іншу грошову одиницю.

Друга причина, що дозволяє ефективно функціонувати валютним ринкам полягає в тому, що валютні ринки пропонують інструменти, за

допомогою яких можна перекласти ризики, пов'язані зі зміною обмінних курсів, на плечі професійних учасників ринку. Ця функція особливо важлива в наш час, відзначений нестабільністю обмінних курсів.

Третя причина триваючого процвітання валютних ринків полягає у наданні ними можливості одержання кредиту. Валютний ринок є одним з тих інструментів, за допомогою якого може бути ефективно й з низькими витратами виконане фінансування експортно-імпортних угод і проведені пов'язані з ними операції конвертування валют.

Залежно від обсягу й характеру валютних операцій, кількості використовуваних валют і рівня нормативно-правового регулювання валютні ринки поділяються на міжнародні, регіональні, національні (місцеві) (рис. 1.1.1).

Рис. 1.1.1. Класифікація валютних ринків

На **міжнародних валютних ринках** здійснюються операції з валютами, що широко використовуються в міжнародному платіжному обороті. Ці ринки

обслуговують рух грошових потоків, що супроводжує міждержавний рух товарів, послуг, капіталів. Міжнародні валютні ринки сформувалися у країнах, в яких до мінімуму зведені обмеження на валютні операції. Такі ринки регулюються міждержавними угодами, домовленостями самих учасників цих ринків, традиціями. Розміщуються вони переважно у містах із вдалим географічним положенням та з великою концентрацією транснаціональних банків, небанківських фінансових структур, комерційних компаній, які здійснюють широке коло платежів на світовому ринку. Розвиток новітніх телекомунікацій та інформаційних технологій дає можливість поєднати окремі міжнародні ринки в єдиний світовий валютний ринок, який здатний функціонувати практично цілодобово.

У наслідок тривалої конкуренції сформувались світові фінансові центри, де знаходяться найкрупніші банки і біржі, спеціалізовані кредитно-фінансові інститути. До таких центрів належать Лондон, Цюріх, Париж, Нью-Йорк, Франкфурт на Майні, Сінгапур, Гонконг та інші. Основою для створення світових центрів слугували національні валютні ринки та ринки золота.

Під **національними валютними ринками** розуміється вся сукупність операцій, здійснюваних банками, розташованими на території даної країни, з валютного обслуговування своїх клієнтів, серед яких можуть бути компанії, приватні особи, а також банки, що не спеціалізуються на проведенні міжнародних валютних операцій. Національні валютні ринки існують у більшості країн світу, вони обмежуються економічним простором конкретної країни і регулюються її національним валютним законодавством.

На території України операції з іноземною валютою здійснюються відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про валютне регулювання і валютний контроль» і ряду інших документів. Купівля-продаж іноземної валюти може здійснюватися на внутрішньому валютному ринку країни. Операції на валютному ринку України проводяться резидентами через уповноважені банки за ринковим курсом гривні до іноземних валют. Головним виконавчим органом валютного регулювання є Національний банк України, а конкретними виконавцями – уповноважені банки, підприємства, організації і громадяни. Національний банк регулює валютні операції, видає банкам ліцензії на здійснення операцій у валюті на території України й за кордоном, тобто

надає цим банкам статус уповноваженого банку. Уповноважені банки здійснюють валютні операції відповідно до ліцензії й контролюють дотримання клієнтами валютного законодавства й подання ними звітності про проведені операції.

Національні валютні ринки забезпечують рух грошових потоків всередині країни та обслуговують зв'язок зі світовими валютними центрами. Ступінь участі національних ринків в операціях міжнародного валютного ринку залежить від ступеня інтегрованості економіки країни у світове господарство, від стану її валютно-кредитної системи та системи оподаткування, рівня валютного контролю й валютного регулювання (ступеню свободи дій нерезидентів на національному валютному та фондовому ринках), стабільності політичної системи країни, а також від зручного її географічного положення.

Залежно від ступеня лібералізації внутрішнього валютного законодавства країни офіційний валютний ринок може бути доповнений «чорним» або «сірим» ринками, що надає їм визначену унікальність і несхожість між собою.

Поряд з міжнародними та національними центрами валютної торгівлі існують і регіональні валютні ринки: Європейський (у Лондоні, Франкфурті на Майні, Парижі, Цюріху), Американський (у Нью-Йорку, Чикаго, Лос-Анджелесі, Монреалі) та Азіатський (у Токіо, Гонконгу, Сінгапурі, Бахреїні). Щорічний обсяг угод на цих валютних ринках складає більше 250 трлн. доларів. На цих ринках котируються провідні валюти світу. Виходячи з того, що окремі регіональні валютні ринки знаходяться у різних годинних поясах, міжнародний валютний ринок працює цілодобово.

Так, наприклад, *Європейський валютний ринок* є результатом координації валютної політики, функціонування наднаціонального механізму валютного регулювання країн європейського регіону. Основними рисами європейського валютного ринку є:

- ✓ установлення режиму спільно-плаваючих валютних курсів;
- ✓ створення колективної валюти;
- ✓ використання валютної інтервенції для підтримки ринкових курсів валют у межах погодженого відхилення від центрального курсу;
- ✓ діяльність міжнародних регіональних валютно-кредитних і фінансових організацій для валютного й кредитного регулювання.

На регіональному й національному валютному ринках проводяться операції лише з обмеженою кількістю вільно конвертованих валют. Причому на базі сучасних засобів зв'язку купівля-продаж валюти відбувається цілодобово, валютні операції переміщуються з однієї сторони в іншу, з одного континенту на інший. Отже, національні й регіональні валютні ринки взаємозалежні і є частинами світового валютного ринку.

Залежно від організації торгівлі валютний ринок поділяється на **біржовий і позабіржовий**.

Валютна біржа це не комерційне підприємство, оскільки її основне завдання полягає не в одержанні високого прибутку, а в організації торгів валютою й у мобілізації тимчасово вільних валютних ресурсів, проте за свої послуги валютна біржа стягує вагомі комісійні. Тому суб'єкти валютного ринку все менше звертаються до послуг традиційних бірж, і вони поступово згортають свою діяльність.

Прискорено розвивається позабіржова валютна торгівля, коли продавці і покупці валюти вступають у прямі зв'язки між собою. Сучасні засоби зв'язку й електронні інформаційні технології дають змогу зробити це значно швидше й дешевше, ніж через біржу. Ці тенденції характерні й для України. Так з початку 2000 р. перестала здійснювати операції з торгівлі валютою Українська міжбанківська валютна біржа. Уся торгівля здійснюється через міжбанківський валютний ринок, на якому банки безпосередньо один в одного купують і продають валюту за свій рахунок чи за дорученнями клієнтів. Як свідчить світова практика, на секторі біржового ринку поступово зосереджуються окремі валютні операції, технологія здійснення яких передбачає централізоване виконання через біржу (ф'ючерсні, опціонні та ін.). Більша ж частина валютних операцій (до 90%) здійснюється на **позабіржовому** або **міжбанківському валютному ринку**, на якому дилери проводять операції з використанням електронного й супутникового зв'язку.

Існує два важливих різновиди валютних ринків, що розрізняють залежно від термінів проведення угод: спотовий і форвардний.

Якщо операції йдуть за поточними цінами, з «негайним» виконанням зобов'язань, що впливають, то такий ринок називають **спотовим** (spot market) або ринком готівки (cash market). Приблизна частка ринку спот становить 60-

70%. На **форвардному ринку** (forward market) здійснюються угоди з виконанням зобов'язань, що впливають, у встановлений строк у майбутньому, що є більше віддаленим, чим на ринку спот (наприклад, через місяць). Іншими словами, тут контракт укладається «сьогодні» за цінами «на сьогодні», але, на відміну від спотового ринку, поставка саме за цими цінами відбувається не на третій робочий день, а в більш пізній термін – в «майбутньому». Його частка становить 30-40%.

Валютний ринок можна класифікувати і за іншими критеріями:

- за характером операцій: ринок конверсійних операцій; ринок депозитно-кредитних операцій;
- за видами конверсійних операцій: ринок ф'ючерсів, ринок опціонів тощо;
- за формою валюти, якою торгують: ринок безготівкових операцій, ринок готівки.

Ринок конверсійних операцій є найтипівішим для валютного ринку взагалі, його ключовим елементом. На цьому ринку купівля-продаж здійснюється в традиційній формі, переважно на еквівалентних засадах шляхом обміну рівновеликих цінностей, представлених різними валютами. На цьому ринку складаються умови для формування зовнішньої ціни грошей – їх валютного курсу.

Ринок депозитно-кредитних операцій – це досить специфічний сектор валютного ринку, на якому купівля-продаж валюти має умовний характер, що проявляється в залученні банками інвалюти на депозитні вклади на узгоджені строки та в наданні банками інвалютних позичок на різні строки. На відміну від ринку конверсійних операцій на цьому ринку ціна валюти формується у вигляді процента.

Таким чином, валютний ринок – це сукупність економічних відносин, що виникають між суб'єктами валютних операцій. Тут продається й купується валюта на основі попиту та пропозиції, відбуваються різні валютні операції. Незважаючи на те, що класифікація учасників валютного ринку велика, максимальна вага в операціях з валютою належить великим транснаціональним банкам, які широко застосовують сучасні телекомунікації.

1.2. Нормативне забезпечення розвитку валютного ринку України

В економічному плані Україна отримала від колишнього Радянського Союзу досить негативний спадок. Так, внаслідок нав'язування нашій державі в складі колишнього Союзу невігідних, з точки зору перспектив світового науково-технічного розвитку, спеціалізації і кооперування, структура загального експорту і імпорту України була ще більш деформована ніж у цілому в СРСР. Практично весь кадровий потенціал, який більш-менш знався на зовнішньоекономічній діяльності, було зосереджено за межами України в Москві.¹

Росія привласнила валютний та інші внески України, фактично весь алмазний і художні фонди колишнього Союзу. Саме за таких обставин Україна змушена була взяти на себе обслуговування і погашення 16,37% загального боргу СРСР.²

Після розпаду СРСР українська економіка отримала в спадок цілу низку негативних явищ, які були характерні для початкового етапу розвитку валютного ринку України, серед яких слід зазначити:

- організаційну слабкість банківської системи;
- низький рівень державних валютних резервів;
- кризу неплатежів у безготівковому обігу з країнами СНД, зокрема з Росією;
- відсутність заборони на проведення будь-яких обмежень на продаж іноземної валюти юридичним особам та системи обов'язкового продажу іноземної валюти;
- недосконалість системи контролю за проведенням валютних операцій та порядку переміщення валюти через кордон України;
- широке використання іноземних валют у внутрішньому обігу, яке істотно підірвало слабкість і без того слабкої «ерзац»- грошової одиниці – купона;
- постійний дефіцит платіжного балансу у відносинах з країнами СНД і загострення економічної та енергетичної кризи.³

¹ Юрчишин В.В. Валютні кризи. – К.: УАДУ, 2000. – С. 3.

² Білорус О. Світ і людина в ХХ столітті // Голос України. – 2000. – 26 грудня. – С. 8.

³ Ющенко В.А., Міщенко В.І. Управління валютними кризами. – К.: Знання, КОО, 1998. – С. 5-6.

В Законі України від 12 вересня 1991 р. «Про правонаступництво України» було передбачено, що Закони УРСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою УРСР, діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності України, а оскільки нормативного акта з питань валютного обігу на час розпаду СРСР в Україні не було, то зазначені питання регулювалися Законом УРСР від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність», де вперше в законодавстві України з'явилися такі поняття, як «іноземна валюта», «валютні кошти», «валютні цінності».¹ Цим же Законом було регламентовано питання обов'язкового розподілу валютної виручки від зовнішньоекономічної діяльності, надання кредитів в іноземній валюті суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, а також порядок розрахунків в іноземній валюті.

Закони, які регламентували порядок діяльності суб'єктів господарювання, містили положення щодо використання валютної виручки. Наприклад, п. 2 ст. 25 Закону УРСР від 27 березня 1991 р. «Про підприємства в УРСР» визначав порядок використання валютної виручки від зовнішньоекономічної діяльності, а саме: підприємствам було надано право використовувати валютну виручку самостійно.² Валютні відрахування до республіканського й місцевого бюджетів провадилися з валютної виручки підприємств після вирахування прямих валютних витрат, зроблених кожним із своїх валютних коштів. Також підприємства отримали право одержувати кредити від своїх іноземних партнерів. При цьому валюта зараховувалася на баланс підприємства і використовувалася ним самостійно. За одержаними підприємством кредитами держава відповідальності не несла. Підприємства, які здійснювали зовнішньоекономічну діяльність, отримали можливість відкривати за межами Української РСР свої представництва та виробничі підрозділи, утримання яких здійснювали за кошти підприємства. Відповідно це дало можливість підприємствам самостійно, у встановлених законодавством межах, розпоряджатися належними їм валютними цінностями.

¹ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

² Про підприємства в УРСР: Закон УРСР від 27.03.1991 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 24. – Ст. 272.

Фактичне відокремлення систем безготівкового грошового обігу між Україною і Росією почалося із впровадження Центробанком Росії нового розрахункового порядку з країнами колишнього СРСР, відповідно до якого всі розрахунки проводилися лише через спеціально відкриті для цього кореспондентські рахунки центральних банків. Унаслідок цих дій фактично припинилися міждержавні розрахунки України з Росією.

З цього часу український карбованець стає єдиним законним засобом платежу на території України. Передумовою виходу з «рубльової зони» стало проведення взаємозаліку між Україною і Росією у грудні 1992 року.

Характерною рисою цього періоду становлення валютного ринку було прийняття Постанови Верховної Ради України від 5 лютого 1992 р. «Про формування валютних фондів України»¹ та створення валютної біржі при НБУ.²

Головною ознакою розвитку валютного ринку в Україні в 1993 році стало запровадження елементів системи його регулювання. З прийняттям низки декретів Кабінету Міністрів України щодо валютного регулювання була створена юридична основа для подальшого розвитку валютного ринку. Пізніше, залежно від економічної ситуації, що склалася в Україні, виконавча влада постійно вдосконалювала існуючу систему валютного регулювання і контролю.

Перехідний етап розвитку валютного ринку в Україні можна поділити на декілька періодів:

1. Попередній – з прийняття Декларації про державний суверенітет України до виходу України з «рубльової зони».
2. Період упровадження власної національної грошової одиниці та прийняття валютного законодавства.
3. Період спроби відновлення державної валютної монополії.
4. Період лібералізації валютного ринку та відносної стабілізації валютного курсу карбованця, який закінчився запровадженням національної валюти – гривні.³

Забезпечення стабільності національних грошей та їхньої реальної ціни Україна не могла здійснювати без відповідної валютної політики. Тому на

¹ Про формування валютних фондів України: Постанова Верховної Ради України від 05.02.1992 р. № 2101-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 19. – Ст. 263.

² Василик О.Д. Державні фінанси. – К.: Либідь, 2003. – С. 69-71.

³ Галицький А.С. Сучасна валютна система. – К.: Вища школа, 1995. – С. 74-75.

початку 1993 р. Уряд прийняв Декрет «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», яким призначив Національний банк України головним валютним органом, ввів у юридичний обіг такі поняття, як «валюта України», «резиденти», «нерезиденти», «валютний контроль», «конвертована валюта», «уповноважений банк» та багато інших.¹

Пріоритетними завданнями вищенаведеного декрету були:

- стабілізація курсу українського карбованця до іноземних валют;
- концентрація валютного попиту та пропозиції;
- поступова ліквідація паралельного обігу іноземних і національних валют;
- залучення валютних коштів в Україну;
- скорочення імпортованої інфляції.²

Декретом установлювався принцип внутрішньої конвертованості українського карбованця на міжбанківському ринку. Було запроваджено обов'язковий продаж через уповноважені банки на Міжбанківському валютному ринку України 50% надходжень в іноземній валюті на користь резидентів.³

Слід відзначити, що чинне на сьогоднішній день валютне законодавство України зобов'язує учасників зовнішньоекономічної діяльності – експортерів забезпечити повне зарахування експортної валютної виручки на рахунки в уповноважених банках на території України і надає їм право самостійно розпоряджатися надходженнями в іноземній валюті, оскільки з 1 квітня 2005 року скасовано положення про обов'язковий продаж 50% отриманої валютної виручки за гривню.⁴

Декретом «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» було встановлено основні принципи проведення операцій з валютою України та з іноземною валютою на території України, операцій на валютному ринку, розмежовано повноваження органів влади і визначено

¹ Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

² Василик О.Д. Державні фінанси. – К.: Либідь, 2003. – С. 66.

³ Гальчинський А. С. Україна: поступ у майбутнє. – К.: Основи, 1999. – С. 61.

⁴ Про скасування обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті на користь резидентів: Постанова Правління Національного банку України від 31.03.2005 № 101 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 14. – Ст. 727.

функції банківської системи у регулюванні валютних ресурсів. У Декреті вперше проголошено гарантоване право власності резидентів і нерезидентів на валютні цінності в країні; визначено загальні принципи володіння, користування і розпорядження валютними цінностями державою, підприємствами й організаціями, а також громадянами; встановлено основні положення порядку здійснення валютних операцій резидентами і нерезидентами. Визначено сферу валютного контролю, введено поняття органу валютного контролю, а також положення про звітність по валютних операціях і відповідальність за порушення валютного законодавства. За Декретом основним органом валютного регулювання став Національний банк України, що відповідало світовій практиці, де подібні функції здійснюють центральні (національні) банки відповідних держав.

Цей декрет поклав початок формуванню певної системи валютного регулювання і валютного контролю, що мало сприяти подоланню традиційних процесів й оздоровленню економіки в цілому.

Але поряд із тим, у порівнянні із Законом СРСР «Про валютне регулювання» зазначений Декрет мав низку недоліків. По-перше, відсутня класифікація валютних операцій, яка мала істотне значення для визначення правого режиму того чи іншого виду операцій; по-друге, в Декреті не зазначено ні цілей, ні напрямків, ні форм, ні видів валютного контролю; по-третє, чітко не визначено компетенцію органів державного управління у сфері валютного регулювання і контролю.

Визначаючи як головний орган валютного регулювання в Україні Національний банк України, Декрет передбачає виконання окремих функцій регулювання іншими органами державного управління. При цьому в Декреті не міститься вказівок на наявність єдиної національної системи органів валютного регулювання і не передбачається конкретний порядок визначення їх функцій та повноважень.

На конкретизацію окремих положень цього Декрету було прийнято низку спеціальних нормативних актів. Зокрема, Декрети Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. «Про порядок здійснення розрахунків в

іноземній валюті»¹ та «Про тимчасовий порядок використання надходжень в іноземній валюті».²

Значну роль у становленні валютного законодавства відіграють нормативно-правові акти, що видаються спільно декількома органами державного управління. Так, спільна Постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 26 грудня 1995 р. «Про заходи щодо забезпечення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю та валютного контролю»³ чітко визначила перелік інформаційної документації з питань валютного контролю, яка може надаватися міністерствам, іншим центральним органам влади та уповноваженим банкам, а також, встановила механізм збирання та подачі такої інформації.

Переважну більшість серед чинних джерел валютного законодавства становлять нормативні акти Національного банку України, які видаються у формі інструкцій, постанов, роз'яснень та листів. Слід зазначити, що в нормативних актах Національного банку України визначено порядок обігу іноземної валюти на території України,⁴ порядок переміщення валюти та валютних цінностей через митний кордон України⁵ та здійснення переказів іноземної валюти фізичними особами,⁶ порядок застосування іноземної валюти

¹ Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 17-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 11. – Ст. 186.

² Про тимчасовий порядок використання надходжень в іноземній валюті: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 185

³ Про заходи щодо забезпечення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю та валютного контролю: Постанова Кабінету Міністрів України та НБУ від 26.12.1995 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 34. – Ст. 1440.

⁴ Правила використання готівкової іноземної валюти на території України: Постанова Правління НБУ від 30.05.2007 № 200 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 46. – Ст. 1894.

⁵ Інструкція про переміщення валюти України, іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів, інших банківських документів і платіжних карток через митний кордон України: Постанова Правління НБУ від 12.07.2000 № 283 (зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 31. – Ст. 49.

⁶ Правила здійснення переказів іноземної валюти за межі України за дорученням фізичних осіб та одержання фізичними особами в Україні переказаної їм із-за кордону іноземної валюти: Постанова Правління НБУ від 17.01.2001 № 18 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 6. – Ст. 245.

в страховій діяльності,¹ засади здійснення Національним банком функцій головного органу валютного регулювання і контролю².

Серед підзаконних нормативно-правових актів провідне місце мають укази Президента, серед яких слід виділити: Указ Президента від 18 червня 1994 р. «Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами»³, який зобов'язав підприємства здійснити в десятиденний термін обов'язкове декларування наявних валютних цінностей та іншого майна резидентів, що перебуває за межами України, в Національному банку України у відповідності до вимог ст. 9 Декрету КМУ від 19 лютого 1993 р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»; Указ Президента України від 8 червня 1993 р. «Про невідкладні заходи щодо посилення валютного контролю»⁴, у відповідності до якого Кабінетом Міністрів України за участі Національного банку України у складі Головної державної податкової інспекції України було створено Валютну інспекцію, на яку зазначеним Указом покладено завдання здійснення контролю за законністю валютних операцій; Указ Президента України від 2 листопада 1993 р. «Про додаткові заходи щодо удосконалення валютного регулювання»⁵, який містив вимоги щодо відміни пільг відносно обов'язкового продажу валютної виручки та надходжень в іноземній валюті на міжбанківському валютному ринку.

Монополія Національного банку у валютній сфері в початковий період трансформації відповідала структурі української економіки, у якій більше 90% ВВП вироблялося в державному секторі, а ступінь лібералізації цін і зовнішньоторговельної сфери була вкрай низькою. Очевидно, саме тому розпочата в січні – серпні 1993 р. спроба лібералізації валютної політики й у

¹ Положення про застосування іноземної валюти в страховій діяльності: Постанова Правління НБУ від 11.04.2000 № 135 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 18. – Ст. 757.

² Про валютний контроль: Положення Національного банку України: Постанова Правління НБУ від 08.02.2000 № 49 (зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 41.

³ Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами: Указ Президента України від 18.06.1994 № 319/94 // www.rada.ua.

⁴ Про невідкладні заходи щодо посилення валютного контролю: Указ Президента України від 08.06.1993 р. № 195/93 // Урядовий кур'єр. – 1993. – № 87.

⁵ Валютное регулирование в Украине: Систематизир. сб.: в 2 ч. – К.: Здобуд, 1995. – Ч. 2. – С. 34-35.

першу чергу встановлення плаваючого обмінного курсу не вдалася. В цей часовий відрізок Кабінет Міністрів мав особливі повноваження і міг без дозволу Верховної Ради приймати економічні декрети. Саме тоді був уведений плаваючий біржовий курс карбованця до долара, почались торги на валютній біржі Національного банку України, що у липні 1993 р. була перетворена в Українську міжбанківську валютну біржу (УМВБ). Національний банк повернувся до режиму фіксованого обмінного курсу. Він установлювався відносно долара США, німецької марки і російського рубля. У наступному біржові торги були скасовані, а УМВБ закрита.

Цей крок був обумовлений необхідністю подолання інфляції, стабілізації виплат по критичному імпорту (нафти і газу), запобігання вивозу капіталу з країни. Для регулювання зовнішньої торгівлі в умовах твердих валютних обмежень був створений Державний тендерний комітет, що продавав імпортерам частину заробленої резидентами валюти за завищеним курсом карбованця для оплати контрактів по критичному імпорту.¹

Протягом 1993 – 1994 рр. НБУ було здійснено низку заходів на поступову лібералізацію валютного ринку України. З жовтня 1994 р. у рамках нової економічної політики України був змінений і валютний режим відповідно до Указу Президента «Про удосконалювання валютного регулювання». Скасовувалася фіксація курсу. Тендерний комітет був розформований. З 31 жовтня 1994 року офіційний курс українського карбованця почали визначати на підставі відновлення торгів на Українській міжбанківській валютній біржі, що відкрило можливість встановлювати реальний курс українського карбованця до іноземних валют. Він використовувався при проведенні всіх безготівкових і готівкових операцій по продажу і покупці іноземної валюти.

Певний вплив на правове регулювання валютних відносин в Україні мали домовленості про регіональні форми валютно-фінансового співробітництва в рамках Співдружності незалежних держав. Так, у відповідності з багатосторонньою Угодою СНД від 9 вересня 1994 р. «Про порядок переказу грошових коштів громадянам по соціально значущим

¹ Захаров А.В. О концепции единого валютного пространства СНГ. – М.: ЗАО «Юридический Дом «Юстицинформ», 2002. – С. 81

неторговим платежах»¹ держави – учасниці СНД домовилися забезпечувати вільний переказ та виплату через банки і установи поштового зв'язку грошових коштів громадянам у відповідності до узгодженого переліку соціально значущих неторговельних платежів (наприклад, переказ пенсій, аліментів, компенсацій, платежі з відшкодування витрат судових, нотаріальних та інших правоохоронних органів і т.п.).

З метою регулювання розрахунків за експортно-імпортними операціями 23 вересня 1994 р. було прийнято Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті».²

У рамках загальної тенденції до лібералізації в листопаді 1994 р. резиденти одержали право на закупівлю валюти з метою переказу на закордонні рахунки прибутку, отриманого іноземними інвесторами від інвестицій в українську економіку і від здійснення валютних операцій, пов'язаних з рухом капіталу і ліцензованих Національним банком України.

З 1 січня 1995 року припинено використання готівкової іноземної валюти як засобу платежу на території нашої держави. Для поглиблення інтеграції у світову економічну систему НБУ здійснено ряд заходів для досягнення режиму конвертованості національної грошової одиниці за поточними операціями.

Так, з метою створення умов для офіційного визнання на міжнародній арені гривні конвертованою валютою за поточними операціями, розроблено низку нових нормативних документів, які поступово лібералізують порядок проходження платежів у іноземній валюті.

З метою поліпшення умов для здійснення інвестиційної діяльності іноземних інвесторів в Україні було вдосконалено порядок відкриття іноземними інвесторами рахунків у грошовій одиниці України та іноземній валюті.³

За офіційними оцінками саме реформи у валютній сфері України стали головними факторами, що забезпечили фінансову стабілізацію в період 1995 – 1996 р. і наступне успішне проведення грошової реформи.

¹ Бюллетень міжнародних договорів - 1994. - № 12.

² Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.1994 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 40. – Ст. 364.

³ Козик В.В. й ін. Міжнародні економічні відносини. – К.: Знання-Прес, 2002. – С. 84-86.

У 1995 р. був посилений контроль за офіційними валютними резервами. У порівнянні з 1994 р. вони зросли майже в два рази (хоча по рівню покриття імпорту практично не змінилися). Для зменшення валютних ризиків Національний банк у тому ж році прийняв рішення, що дозволяло комерційним банкам проводити операції купівлі-продажу іноземної валюти на валютному ринку тільки в межах лімітів відкритої валютної позиції. Одночасно з підвищенням ліквідності банківської системи України і надійності уповноважених банків були введені норми обов'язкового резервування для депозитів в іноземній валюті (постанова Правління Національного банку України від 17 листопада 1995 р.).

У 1996 р. протягом двох тижнів вересня була проведена грошова реформа, зроблений обмін карбованців на гривні, курс останньої був установлений на рівні 1,76 гривні за долар США. Дана грошова реформа включала 2 етапи.¹ Аналізуючи хід 1-го етапу введення в грошовий обіг купоно-карбованців у січні 1992 р., можна констатувати, що уряд не був готовий до його проведення. Ще не сформувалися відповідні інститути грошової системи, НБУ не опанував основними інструментами грошово-кредитної політики, характерними для ринкової економіки. Унаслідок цього прийняті міри орієнтувалися лише на близьку (часто політичну, а не економічну) вигоду, що привело до глибокої кризи грошово-кредитної системи.²

Усе це привело до того, що український карбованець не виконував одну з головних функцій ринкового господарства – функцію накопичення, без реалізації якої неможливо перебороти кризу виробництва, зупинити інфляцію, відтік капіталу, вирішити складні питання приватизації, проблеми платіжного балансу.

Тільки до вересня 1996 року НБУ, що продовжував проведення твердої монетарної політики, удалося підготувати фундамент для національної валюти. І у вересні 1996 року гривня шляхом деномінаційного обміну (1 грн. : 100 000 карбованців) була введена в обіг.

¹ Развитие денежного обращения в Украине: исторический и экономический аспект / Е.П. Варавкина // Культура народов Причерноморья. – 1997. – № 2. – С. 253-254.

² По данным издания «Стратегия социально-экономического развития Украины». – К., 1993. – С. 576.

Проведення обміну грошових знаків позитивно вплинуло на «оздоровлення» фінансів країни. Перехід на гривню дозволив підняти платоспроможність банківської системи за рахунок збільшення росту внесків населення. Гривня придбала роль і засобу обертання, і засобу накопичення. Введення «постійних» грошей створило також зовнішньоекономічний ефект, тому що підвищило міжнародний престиж нашої держави, створило передумови для розширення кордонів використання національної валюти: для розрахунків з імпортерами, операцій на міжнародних валютних, товарних, фондових і золотому ринках.

На першому етапі гривня функціонувала в режимі плаваючого обмінного курсу, що визначався Національним банком за підсумками торгів на валютній біржі.

На початку 1997 р. у фінансових колах України почали обговорювати питання про введення для гривні валютного коридору, що настійно рекомендували фахівці Міжнародного валютного фонду. З 1 вересня 1997 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів і Національного банку був офіційно введений валютний коридор із межами 1,7 – 1,9 гривні за долар. Однак уже наприкінці 1997 р. у країні стали позначатися наслідки фінансової кризи на ринках країн, що розвиваються, і на 1998 р. коридор був установлений уже у межах 1,95–2,25 гривні за долар.¹

Валютне законодавство України в частині встановлення прав юридичних і фізичних осіб еволюціонувало на першому етапі трансформації від твердо обмежувального до цілком ліберального режиму, що дозволило, зокрема, оголосити про офіційний статус гривні як конвертованої валюти і приєднатися з червня 1997 р. до статті VIII Статуту Міжнародного валютного фонду. Потім почався процес приведення законодавства у відповідність із вимогами Міжнародного валютного фонду. У травні 1997 р. були врегульовані такі питання, як переказ грошових коштів фізичних осіб-нерезидентів з України за кордон і розрахунки українських банків з банками-нерезидентами.

Відчутний удар по національній валюті нанесла фінансова криза в Росії. У серпні – вересні 1998 р. фінансова криза вибухнула і на Україні. Були посилені валютні обмеження, тому що для контролю за динамікою обмінного

¹ Экономические новости России и Содружества, 1998, № 8.

курсу центральний банк не мав достатніх резервів. Однак, з одного боку, тиск Міжнародного валютного фонду, а з іншого боку – проблеми в зовнішньоекономічних розрахунках вказували на необхідність лібералізації. У лютому – березні 1999 р. Національний банк України здійснив ряд заходів у відповідному напрямку. Постановою від 24 лютого 1999 р. він збільшив розмір максимального відхилення курсу купівлі-продажу валюти від офіційного курсу з 5 до 10%. Таке ж збільшення було введено для різниці між курсами покупки і продажу в обмінних пунктах.

Потім Національний банк розширив перелік операцій, для здійснення яких могла використовуватися іноземна валюта. У нього були додані некритичний імпорт і погашення кредитів, отриманих резидентами у ВКВ. Крім того, банкам дозволялося надавати кредити для покупки валюти резидентами. Далі Національний банк України прийняв рішення про відкриття з 19 березня 1999 р. міжбанківського валютного ринку і про припинення до особливого розпорядження проведення валютних операцій на УМВБ. Однак на міжбанківському ринку збереглися ті ж обмеження, що діяли і на біржовому сегменті. Банки мали право купувати валюту тільки за кошти клієнтів і при наданні в Національний банк відповідних документів.¹

У березні 1999 р. Національний банк продовжив проводити заходи для лібералізації валютного ринку. Він відмовився від обмежень на відхилення міжбанківського обмінного курсу, а також курсів продажу готівкової валюти від офіційного курсу. І все-таки однозначно позитивної дії ці заходи не мали. Наприклад, у липні 1999 р. банки, скориставшись ростом попиту на валюту, спочатку підвищили курс долара на готівковому ринку, а потім відповідна тенденція перемістилася і на безготівковий ринок. У підсумку почалася чергова хвиля знецінення гривні.

Національний банк як реакцію на значне падіння курсу до кінця 1999 р. ввів обмеження для зовнішніх операцій, що стосувалося насамперед відтоку коштів із країни. Було прийнято Указ Президента України від 27 червня 1999 р. «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за

¹ Богуславская Е. Анализ тенденций состояния валютного рынка Украины в 1999 году. – Money and World, 2000.

порушення валютного законодавства».¹ Комерційним банкам було заборонено встановлювати кореспондентські відносини шляхом відкриття ностро і лоро-рахунків з банками, зареєстрованими в країнах, що відносяться до офшорних зон (у їх число потрапили Науру, Вануату, Антигуа і Барбуда). З числа заходів адміністративного контролю, введених Національним банком на валютному ринку в грудні 1999 р., слід зазначити необхідність обов'язкового підтвердження для комерційних банків через свою електронну пошту угод купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку.

У квітні – травні 1999 р. валютний ринок стабілізувався. Але вже у липні девальвація національної валюти відновилася. Додатковими факторами цього процесу стали офіційна відмова від політики валютного коридору і перехід до режиму плаваючого обмінного курсу в лютому 2000 р., а також проблеми з зовнішнім боргом країни.

Слід зазначити, що на початку 2000 р. стала виявлятися тенденція до збільшення курсу національної валюти. Якщо 1 березня він складав 5,4973 гривні за долар, то 1 травня вже 5,4303 гривні.²

При цьому пропозиція на валютному ринку почала стабільно випереджати попит. Проте в липні 2000 р. Президент заявив про невідповідність високого курсу гривні. У підсумку Національному банку України довелося стабілізувати очікування на валютному ринку, вдавшись до проведення інтервенцій.³

На ринку готівкової іноземної валюти чергове обмеження було введено з 1 червня 2000 р. З цієї дати Національний банк України дозволив обмінним пунктам, що працюють по агентських угодах, проводити операції лише з твердими валютами. На операції з м'якими валютами одержали дозвіл тільки банки, що мають кореспондентські чи субкореспондентські рахунки в країні походження валюти. Однак уже через місяць Національний банк послабив

¹ Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства: Указ Президента України від 27.06.1999 № 734/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 79.

² Экономические новости России и Содружества. – 2000. – № 10.

³ Экономические новости России и Содружества. – 2000. – № 14.

уведене обмеження, дозволивши обмінним пунктам здійснювати конверсійні операції з наявними коштами до 1 жовтня 2000 р.¹

Таким чином, в області встановлення режиму валютного курсу політика Національного банку еволюціонувала від фіксації обмінного курсу карбованця (листопад 1992 р. – жовтень 1994 р.) при наявності множини курсів до плаваючого курсу за підсумками торгів на Українській міжбанківській валютній біржі (УМВБ) спочатку для карбованця, а потім для гривні (жовтень 1994 р. – вересень 1997 р.), потім – до введення для гривні валютного коридору, що погоджувався з МВФ (офіційно – з 1 вересня 1997 р., фактично – з початку 1997 р.). Але на практиці вже в 1999 р. валютний коридор знову було замінено плаваючим курсом, а в лютому 2000 р. це було оголошено офіційно.²

Важлива міра, що стосувалась міжнародного руху капіталів, була прийнята Президентом України у квітні 2000 р., коли він підписав Указ про амністію капіталів, вивезених із країни за роки незалежності. Амністія планувалася як одноразовий захід, який протриває від трьох до восьми місяців, протягом яких податкові та інші органи не вправі вимагати у власників інформацію про походження капіталу. На зворотне вкладення засобів в економіку країни існував ряд обмежень. Вони стосувались того, що кошти необхідно було переводити в українські банки, які держава зобов'язувала зберігати банківську таємницю.³ Ці кошти повинні були добровільно декларуватися, і від заявленої суми сплачувався єдиний податок у 10%. Ця ставка податку носила преференційний характер як у порівнянні з податком на прибуток, так і з прибутковим податком.

Заміщення валют на Україні характеризувалося значними коливаннями показника ступеня доларизації. Причому ці коливання не можна прямо пов'язувати зі стабільністю фінансової сфери. Так, ступінь доларизації досяг піка (32%) наприкінці 1994 р., коли темп росту цін вже істотно знизився. Тому основний вплив на розглянуте явище, швидше за все, мала лібералізація валютної сфери. Надалі до 1997 р. спостерігалася тенденція до зниження показника до 13%, потім він знову виріс у наступні два роки, склавши за

¹ Экономические новости России и Содружества. – 2000. – № 13

² Экономические новости России и Содружества. – 2000. – № 5.

³ Экономические новости России и Содружества. – 2000. – № 8.

підсумками 1999 р. 24,5%, тобто знаходився на достатньо високому рівні для країни, що досягла фінансової стабілізації.

Валютне регулювання на Україні в цілому здійснювалося достатньо послідовно. Після введення національної валюти почала виявлятися тенденція до лібералізації. У зв'язку з кризою у валютній сфері в 1998 р. відбулося посилення обмежень. На сьогоднішній день країна займає проміжне положення у СНД за ступенем лібералізації валютного режиму.

У цілому валютно-курсова політика Національного банку України спрямована на забезпечення стабільності курсу гривні, підвищення ефективності діяльності українських експортерів та стимулювання зростання виробництва; збільшення золотовалютних резервів при своєчасному погашенні зовнішнього боргу.

З січня 2003 року Національний банк дозволив банкам здійснювати за дорученням і за рахунок коштів клієнтів операції з купівлі-продажу іноземної валюти I групи Класифікатора за іноземні валюти I групи Класифікатора без наявності зобов'язань у цих валютах як на міжнародних валютних ринках, так і на міжбанківському валютному ринку. Одночасно, враховуючи спрямованість зовнішньої політики нашої держави на поступове наближення до умов функціонування світових валютних ринків, уповноваженим банкам дозволено здійснювати на міжнародних валютних ринках операції купівлі-продажу іноземної валюти I групи Класифікатора за іноземні валюти I групи Класифікатора на умовах «форвард» за дорученням та за рахунок коштів клієнтів, які є суб'єктами господарської діяльності України, а з 24 жовтня 2003 р. такі операції дозволені на міжбанківському валютному ринку України.

З метою розширення спектру банківських послуг, які уповноважені банки надають своїм клієнтам-фізичним особам, які не є суб'єктами господарської діяльності України, їм дозволено за бажанням фізичних осіб здійснювати конвертацію вільноконвертованої іноземної валюти, що є у них на рахунку, в іншу іноземну валюту цієї ж групи валют, з одночасним зарахуванням купленої валюти на рахунок.

Окремі рішення Національного банку України спрямовувалися на прискорення зовнішньоекономічних розрахунків шляхом спрощення процедури купівлі іноземної валюти (скасування вимоги засвідчення митними органами

копій митних декларацій, які надаються до уповноважених банків в пакеті підтверджуючих документів; скасування вимоги в частині формування банками реєстрів на купівлю іноземної валюти, що подаються на погодження податковим органам, у разі купівлі іноземної валюти за імпортними операціями, якщо продукція вже ввезена на територію України, у разі купівлі іноземної валюти страховиками для здійснення розрахунків з нерезидентами за надані фізичним особам послуги при виїзді за кордон, наприклад, у відрядження, туристичні поїздки, навчання).

Для розширення використання гривні в міжнародних розрахунках НБУ розширено режим проведення операцій банками-нерезидентами за власними кореспондентськими рахунками в гривнях, відкритими в уповноважених банках України.

Заходи по лібералізації міжбанківського валютного ринку України торкнулися і його готівкового сегменту. Так, з 14 березня 2003 р. скасована постанова Правління Національного банку України «Про здійснення уповноваженими банками готівкових валютно-обмінних операцій на міжбанківському валютному ринку України» від 14 листопада 2001 р. № 468, яка обмежувала граничне відхилення курсу гривні від офіційного курсу гривні до іноземних валют (5%). Ця постанова надала можливість банкам вільно встановлювати курси купівлі-продажу готівкової іноземної валюти.

У 2003 році Національним банком України пом'якшені вимоги до окремих операцій, пов'язаних з кредитуванням в іноземній валюті. Зокрема, з метою поліпшення умов та прискорення отримання довгострокових кредитів в іноземній валюті, що залучаються уповноваженими банками від нерезидентів, спрощено процедуру реєстрації укладених ними кредитних договорів на строк більше 1 року.

Поряд з цим, фізичним особам надано право отримувати кредити в іноземній валюті від уповноважених банків та від нерезидентів, що сприятиме більш повному задоволенню споживчих потреб.

Протягом 2003 року вдосконалювалися норми, що регламентують переміщення через митний кордон України фізичними та юридичними особами валютних цінностей: для фізичних осіб спрощено процедуру вивозу готівкової іноземної валюти та здійснення переказів іноземної валюти за межі України;

для уповноважених банків спрощена процедура ввезення банківських металів і банкнот іноземних держав.

Одночасно Національний банк вживає заходи з попередження відпливу валютних коштів за кордон, для чого запроваджувалися адекватні процедури.

Так, в 2003 році на виконання норм Закону України «Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 6 лютого 2003 р.:

- зкориговано норми щодо ідентифікації клієнтів за операціями з готівкою, які здійснюються без відкриття рахунку, з 10 000 євро на 50 000 гривень;
- затверджена процедура закриття анонімних валютних рахунків та кодованих рахунків фізичних осіб (резидентів і нерезидентів) в іноземній та національній валюті України.

З 1 січня 2004 р. набрала чинності Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затверджена постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 492.

З прийняттям цієї постанови спрощується порядок відкриття рахунків для фізичних осіб-нерезидентів, зокрема, скасовуються обмеження щодо:

- відкриття рахунків за умови надання легалізованого дозволу центрального банку іноземної держави, громадянином якої є ця фізична особа, якщо це передбачалось угодами, укладеними Національним банком України та центральними банками іноземних держав;
- відкриття рахунків фізичним особам-нерезидентам, які тимчасово прибули в Україну з метою навчання, стажування, лікування, оздоровлення, у відрядження або в приватних справах, лише на термін їх перебування в Україні.

Постановою Правління Національного банку України від 3 грудня 2003 р. № 514 затверджено Положення «Про порядок здійснення уповноваженими банками та фінансовими установами на території України операцій за допомогою документарних акредитивів в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями».

Положення визначає загальні правила щодо операцій відкриття, авізування, супроводження, виконання та закриття акредитивів, що здійснюють уповноважені банки під час розрахунків клієнтів за зовнішньоекономічними договорами (контрактами). Положення узагальнює міжнародні правила, що регулюють здійснення розрахунків за акредитивами та існуючу банківську практику роботи з акредитивами в світлі вимог міжнародної банківської практики і не суперечить вимогам законодавства Європейського Союзу.

Прийняття зазначеного Положення сприяє більш чіткому виконанню уповноваженими банками функцій авізуючого, підтверджуючого, виконуючого та рамбурсуючого банку при супроводженні імпорتنих та експортних акредитивів.

Важливою подією у січні 2003 року стало приєднання України до Спеціального стандарту поширення даних Міжнародного валютного фонду (ССПД МВФ), що забезпечує публікацію економічних і фінансових даних державами-членами МВФ, які мають намір виходу на міжнародні ринки капіталу в умовах поглиблення світової економічної та фінансової інтеграції.

Поряд з цим було прийнято постанову Правління Національного банку України від 14 жовтня 2003 р. № 444 «Про затвердження Правил складання та подання звітності Міжнародному валютному фонду».

Правила складання та подання звітності Міжнародному валютному фонду визначають порядок складання та подання звітності з грошової та банківської статистики, статистики платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції згідно з рекомендаціями ССПД МВФ для розміщення у статистичних збірниках «Міжнародна фінансова статистика», «Статистика платіжного балансу» та «Річний звіт Міжнародного валютного фонду».

Аналіз еволюції валютного законодавства і його практичної реалізації в Україні дозволяє зробити ряд загальних висновків.

Насамперед необхідно підкреслити, що значна частина норм основних законів, що відносяться до сфери валютного регулювання і валютного контролю, містять норми, що регламентують діяльність уповноважених банків, що встановлюють порядок безготівкових розрахунків юридичних осіб, що визначають основні напрямки валютного контролю і інші.

Разом із тим повільні темпи структурної перебудови, великі політичні ризики та недосконала правова база захисту приватної власності сприяли посиленню процесів відпливу капіталів з України. Ці явища, а також значні інфляційні очікування в економіці призвели до підвищення попиту як суб'єктів господарювання, так і населення на фінансові активи у вигляді конвертованої валюти, які за умов інфляції стають надійним захистом купівельної спроможності споживачів.¹

Здійснення валютної лібералізації валютного ринку України та зняття валютних обмежень потребує посилення контролю за суворим дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності валютного законодавства України, заходів передбачених Указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України та інструкціями Національного банку щодо децентралізації і лібералізації валютного ринку.²

Національний банк України повинен приділяти увагу:

- ліцензуванню та контролю за отриманням резидентами іноземних кредитів;
- ліцензуванню права роботи з валютними цінностями банків України.

Отже тільки за таких умов можна з впевненістю неухильно просуватись в бік запровадження повноцінної грошової одиниці України, яка відповідала б усім вимогам, що ставляться до національної валюти.

Розглядаючи валютне регулювання в динаміці, можна визначити, що для України була властива тенденція до ослаблення твердих мір на етапі трансформації, що слідував за фінансовою стабілізацією. Яскравими проявами відзначеної тенденції служать нормативи, що знижувалися, обов'язкового продажу валютного виторгу, усунення практики множини валютних курсів, зняття обмежень на відхилення ринкового курсу від офіційного, полегшення порядку ввозу і вивозу готівкової іноземної валюти і т.д.

Лібералізація валютних операцій в Україні відбувалась у порядку характерному і для країн з розвинутою ринковою економікою, – від зняття обмежень по поточним операціях до пом'якшення порядку здійснення операцій

¹ Ющенко В.А., Міщенко В.І. Валютне регулювання. – К.: Знання, КОО, 1999. – С. 91-94.

² Ковальчук А. Грошово-кредитні відносини в правовому вимірі // Банківська справа. – 2003. – № 3. – С. 29-31.

з капіталом і фінансовими інструментами. Але існувало і ряд відмінних рис. По-перше, позначалася необхідність залучення іноземних інвестицій, що змушувало відмовлятися від відповідних обмежень. По-друге, домінуюча в 90-і роки теоретична установка на переваги вільного руху факторів виробництва привела до того, що вирішили реалізувати її на практиці, знявши обмеження майже по всіх статтях платіжного балансу. Важливу роль відіграло і свідоме бажання створити сприятливе враження в міжнародних фінансових організацій.

Введення валютних обмежень в Україні пов'язується з настанням фінансових криз спочатку на ринках Південно-Східної Азії, а потім і в Росії, що внесло корективи у загальний напрямок валютного регулювання в країні і реалізацію бажання відгородитися від зовнішнього дестабілізуючого впливу. Але така політика не дає позитивного результату, якщо є проблеми у валютній сфері усередині країни. До числа подібних проблем, відноситься, наприклад, високий рівень доларизації. Необхідно приймати заходи для підвищення довіри до національної валюти та банківської системи і перешкоди відпливу капіталу за кордон.

Проблема обмеження відпливу капіталу з країни залишається гострою, і для її подолання необхідний арсенал різноманітних заходів, у тому числі жорсткість валютного режиму. Країни з розвинутою ринковою економікою поступово перейшли в питанні боротьби з рухом нелегального капіталу від валютного до фінансового контролю. Україна в цьому питанні відстає, у зв'язку з відсутністю відповідного апарата, що міг би здійснювати подібний контроль.

Виникають питання і при визначенні напрямків валютної політики. Першою проблемою, з якою зіткнулася Україна у зв'язку з введенням національної валюти, стало створення ефективно функціонуючого відповідного ринку. У зв'язку з тим, що на процес курсоутворення довгий час намагалися впливати адміністративними методами, створити подібний легальний ринок було дуже складно. Можливість впливу на валютний ринок Національного банку надзвичайно важлива, але цей вплив повинний здійснюватися в першу чергу ринковими методами, головним чином за допомогою інтервенцій.

Досвід країн з низьким рівнем валютних резервів підтверджує, що стримувати обмінний курс, прибігаючи лише до адміністративних заходів, неможливо.

З'ясувалося, що практика множини валютних курсів в остаточному підсумку лише маскує проблеми, але не вирішує їх. При виникаючих дисбалансах курс тіншового ринку починає рости, а його різниця з офіційним курсом – підвищуватися. Так що рано чи пізно державі все рівно приходиться проводити відповідні заходи щодо лібералізації.

Важливе значення в розвитку валютних відносин та упорядкуванні здійснення валютних операцій на сьогодні має Постанова Верховної Ради України від 11 квітня 2007 р. «Про прийняття за основу проекту Закону України про валютне регулювання та валютний контроль в Україні». Метою цього Закону (реєстр. № 3043 від 21 березня 2007 р.) є забезпечення реалізації єдиної державної валютної політики, збереження купівельної спроможності грошової одиниці України, забезпечення її внутрішньої та зовнішньої захищеності та стабільності, захисту фінансового ринку, поповнення золотовалютних резервів України.

Отже, вище викладене свідчить, що валютне законодавство перебуває на етапі активного становлення і розвивається головним чином завдяки підзаконним нормативно-правовим актам, інструкціям, положенням і навіть листам Національного банку України, Державної податкової адміністрації України та інших органів, і такий стан речей на деякий час дозволив відстрочити дату прийняття єдиного законодавчого акта про валютне регулювання.

Впорядкування норм валютного законодавства України має здійснюватися комплексно, з проведенням систематизації всіх нині діючих правових норм, які регулюють діяльність резидентів та нерезидентів на валютному ринку України. Систематизація валютного законодавства України також є необхідною передумовою розвитку відносин міжнародного кредитування. Основна мета заходів щодо систематизації чинного законодавства – зробити його більш доступним і зрозумілим, більш зручним для практичного застосування суб'єктами підприємницької діяльності.

Однією з особливостей валютного законодавства є викладення основної маси норм у підзаконних актах. Цей фактор обумовлює непостійність і безсистемність правової основи валютного обігу в Україні. Існуючі норми

та правила містяться в сотнях нормативних актів, які постійно змінюються, що ускладнює механізм їх застосування та орієнтації в них навіть спеціалістів.

Таким чином, реальною потребою сьогодення є прийняття Закону України «Про валютне регулювання та валютний контроль в Україні», який дозволив би більш детально визначити види валютних операцій в Україні, правовий режим їх здійснення, правовий статус осіб, які здійснюють операції з валютними цінностями; уникнути дублювання правового регулювання одних і тих же відносин та невизначеності правового регулювання інших; визначити компетенцію усіх органів, які здійснюють державне регулювання в сфері валютних правовідносин.

1.3. Органи та методи регулювання валютного ринку

Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» органами валютного регулювання визначені Національний банк України та Кабінет Міністрів України.¹

Відповідно до ст. 11 зазначеного Декрету **Національний банк України** у сфері валютного регулювання:

- здійснює валютну політику виходячи з принципів загальної економічної політики України;
- складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;
- контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- визначає у разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;
- видає у межах, передбачених цим Декретом, обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України;

¹ Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

- нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;
- установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених у іноземній валюті або розрахункових (клірингових) одиницях;
- установлює за погодженням з Міністерством статистики України єдині форми обліку, звітності та документації про валютні операції, порядок контролю за їх достовірністю та своєчасним поданням;
- забезпечує публікацію банківських звітів про власні операції та операції уповноважених банків.

Кабінет Міністрів України у сфері валютного регулювання:

- визначає і подає на затвердження до Верховної Ради України ліміт зовнішнього державного боргу України;
- бере участь у складанні платіжного балансу України;
- забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей;
- забезпечує формування і виступає розпорядником Державного валютного фонду України;
- визначає порядок використання надходжень у міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, які використовуються у торговельному обороті з іноземними державами, а також у неконвертованих іноземних валютах, які використовуються у неторговельному обороті з іноземними державами на підставі положень міжнародних договорів України.

Повноваження Кабінету Міністрів України в сфері валютного регулювання реалізуються в процесі управління економікою країни, управління митною справою, забезпечення раціонального використання державних валютних фондів. Таким чином, Кабінет Міністрів України здійснює в сфері валютного регулювання функції загальної координації управління валютними відносинами, зокрема, розробляє загальні засади

економічної, а в тому числі і валютної політики в країні, та забезпечує формування валютних фондів держави.

Кабінет Міністрів України формує Державний валютний фонд України за рахунок коштів державного бюджету України у межах сум видатків, затверджених Верховною Радою України, шляхом купівлі валютних цінностей на міжбанківському валютному ринку України або за погодженням з Національним банком України на міжнародному валютному ринку та одержання кредитів у іноземній валюті в межах затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України, а також за рахунок інших надходжень, передбачених чинним законодавством.

Рада Міністрів Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів формують відповідно республіканський (Республіки Крим) та місцеві валютні фонди шляхом придбання іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за рахунок коштів відповідних бюджетів у межах затверджених Верховною Радою Республіки Крим, Радами народних депутатів сум видатків, а також за рахунок інших надходжень, передбачених чинним законодавством, і виступають розпорядниками коштів цих валютних фондів.

Слід зазначити, що в Декреті «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» не наведені окремі органи, що наділені повноваженнями у сфері валютного регулювання іншими нормативно-правовими актами.

Так виходячи з положень ст. 92 Конституції України виключно законами України встановлюються засади створення і функціонування фінансового і грошового ринків, статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України. Отже, на **Верховну Раду** як на єдиний орган законодавчої влади в Україні покладено відповідні повноваження в нормативно-правовому забезпеченні вирішення загальних питань валютної політики, а саме прийняття законів та постанов у сфері валютного регулювання. Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що основний нормативний акт у сфері валютного регулювання – Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», хоча і має статус Закону, але головні, основоположні питання валютної політики в ньому не врегульовано, а визначено головним

чином підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема такими, як: Указ Президента України від 27 червня 1999 р. «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства»¹; Положення Національного банку України, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 8 лютого 2000 р. «Про валютний контроль»²; Положення Національного банку України, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 20 вересня 2002 р. «Про порядок проведення виїзних перевірок щодо дотримання банками та фінансовими установами вимог валютного законодавства України»³ тощо.

Окремі повноваження щодо валютного регулювання в Україні має **Президент України**. Він реалізує свої повноваження, що надані йому ст. 106 Конституції України, шляхом підписання законів України та видання указів і розпоряджень, у тому числі в сфері валютного регулювання, які є обов'язковими до виконання на території України. Як глава держави Президент України є гарантом законності у різних сферах суспільних відносин, у тому числі і в сфері валютного регулювання. Укази та розпорядження, що приймаються Президентом України, встановлюють норми загального характеру і містять доручення Кабінету Міністрів України або його окремим міністерствам і відомствам, Національному банку України. Державній податковій адміністрації з їх деталізації.

До повноважень Президента в сфері валютного регулювання можна віднести такі:

- визначення основних завдань органів державного управління в сфері валютного регулювання;

¹ Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства: Указ Президента України від 27.06.1999 р. № 734/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 79.

² Про валютний контроль: Положення Національного банку України затверджене Постановою Правління НБУ від 08.02.2000 р. № 49 (зі змінами та допов.) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 41.

³ Про порядок проведення виїзних перевірок щодо дотримання банками та фінансовими установами вимог валютного законодавства України: Положення Національного банку України затверджене Постановою Правління НБУ від 20.09.2002 р. № 352 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 41. – Ст. 1910.

- врегулювання політики держави щодо порядку інвестування майнових цінностей резидентами за межі України;
- встановлення відповідальності за окремі порушення валютного законодавства та інші функції в сфері валютного регулювання, в межах його конституційних повноважень.

До групи центральних органів виконавчої влади, що наділені відповідними повноваженнями в сфері валютного регулювання, крім Кабінету Міністрів України, відносяться Міністерство економіки України та Міністерство фінансів України.

На **Міністерство економіки України** покладено завдання щодо аналізу стану розрахунків за зовнішньоекономічними операціями та внесення пропозицій щодо вдосконалення механізму проведення зазначених розрахунків і порядку контролю за їх здійсненням.¹

На **Міністерство фінансів України**, як на центральний орган державної виконавчої влади, покладено завдання щодо вивчення валютно-фінансових проблем, пов'язаних із міжнародним економічним співробітництвом і вдосконаленням валютно-економічних відносин з іноземними державами, розробки пропозицій про збільшення валютних ресурсів держави, вдосконалення механізму економічного стимулювання підприємств для збільшення експорту і підвищення його ефективності.

В силу повноважень, визначених у Положенні «Про Міністерство фінансів України», Мінфін готує і подає до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вступу України до міжнародних фінансових організацій та їх членства в них, виступає як фінансовий агент держави у всіх фінансових операціях відповідно до угод із міжнародними організаціями, а також бере участь у розробці та реалізації єдиної валютної політики країни. Важливою функцією Мінфіну є, зокрема, проведення спільно з Національним банком України операцій з обслуговування державного внутрішнього та зовнішнього боргу.²

¹ Про Міністерство економіки України; Указ Президента України від 23.10.2000 р. № 1159/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 43. – Ст. 1826.

² Положення про Міністерство фінансів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 р. № 1837 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 1. – Ст. 26.

Загалом в Україні утворилася складна багаторівнева система органів валютного регулювання, головним органом якої виступає Національний банк України. Проте, в чинному законодавстві існують колізії у визначенні правового статусу окремих органів державного управління в сфері валютного регулювання, зокрема, Державної податкової адміністрації та Державної митної служби України, хоча деякі повноваження Національний банк може здійснювати лише за їх участі; недостатньо врегульовано механізм взаємодії між органами державного управління в сфері валютного регулювання.

Тому для ефективного функціонування системи органів валютного регулювання необхідно в Законі «Про валютне регулювання та валютний контроль» визначити, що систему його органів становлять Національний банк України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Міністерство економіки України, Державна податкова адміністрація України, Державна митна служба України, а також визначити повноваження кожного органу в сфері валютного регулювання.

Регулювання валютного ринку здійснюється за допомогою адміністративних та економічних методів.

Серед **адміністративних методів** валютного регулювання можна виділити:

1) **Встановлення порядку здійснення валютних операцій**, який передбачає визначення суб'єктів та об'єктів валютних операцій, прав та обов'язків суб'єктів валютних операцій, класифікацію валютних операцій, встановлення правил обігу (володіння, користування та розпорядження) валютними цінностями та ін.

2) **Введення валютних обмежень на здійснення окремих валютних операцій** залежно від їх характеру, суб'єктів, об'єктів, обсягу операцій, у тому числі ліцензування діяльності, пов'язаної з використанням валютних цінностей.

3) **Контроль за дотриманням валютного законодавства** і застосування заходів відповідальності до суб'єктів, що порушили встановлений порядок здійснення валютних операцій.

Застосування **економічних методів** валютного регулювання передбачає використання засобів стимулювання та створення економічної зацікавленості

суб'єктів валютних відносин. До економічних методів валютного регулювання можна віднести:

- валютні інтервенції;
- девальвацію та ревальвацію валют;
- дисконтну (облікову) політику;
- девізну валютну політику;
- управління валютними резервами (диверсифікацію).

Валютна інтервенція – це пряме втручання центрального банку країни у функціонування валютного ринку шляхом купівлі-продажу іноземної валюти з метою впливу на курс національної грошової одиниці.

Впливаючи на зміну на валютному ринку попиту і пропозиції певної грошової одиниці, валютні інтервенції зумовлюють відповідну кореляцію обмінного курсу цієї грошової одиниці.

Валютна інтервенція може здійснюватися:

- за рахунок власних резервів інвалюти;
- шляхом укладення «своп-угод» – договору з певною країною про одержання кредиту у валюті цієї ж країни, необхідного для здійснення валютної інтервенції;
- за рахунок продажу цінних паперів, виражених в іноземній валюті.

Використання валютних інтервенцій має певні межі, оскільки вони ефективні лише за незначної неврівноваженості платіжних балансів, що характеризується періодичною зміною активного і пасивного сальдо. Через обмеженість розмірів офіційних валютних резервів продаж іноземної валюти має чергуватися з її купівлею. Тому країни, які мають хронічний дефіцит платіжного балансу, нерідко замість валютних інтервенцій застосовують різні форми валютних обмежень.

Досить часто валютні інтервенції використовуються не лише з метою забезпечення стабільності валютного курсу, а й для підтримування його на штучно заниженому рівні з метою підвищення конкурентоспроможності експорту. Це надає змогу експортерам отримувати більшу кількість національної валюти в обмін на іноземну, зберігаючи таким чином попередню норму прибутку, продаючи товари за демпінговими цінами.

Проте недостатня ефективність регулювання валютних курсів засобами валютних інтервенцій може спричинити валютні кризи.

Девальвація – офіційне зниження курсу національної валюти відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць.

Девальвація може відбутися стихійно або проводитися цілеспрямовано як елемент валютної політики держави з метою впливу на розвиток економіки, передусім, на розвиток зовнішньоекономічних відносин шляхом підвищення конкурентоспроможності експорту та поліпшення стану платіжного балансу.

Девальвація відображає кризу валютної системи, знецінення валютних коштів унаслідок інфляції, нерівномірності її розвитку в окремих країнах, дефіциту платіжного балансу та ін. Девальвація зумовлює підвищення цін на споживчі товари і зниження життєвого рівня населення.

Ревальвація – офіційне підвищення курсу національної валюти відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць. Ревальвація вигідна для імпортерів та кредиторів, проте не вигідна для експортерів.

Ревальвація і девальвація є досить жорсткими хірургічними засобами державного втручання у сферу валютних відносин.

Дисконтна політика (облікова політика) є традиційним інструментом центрального банку для регулювання валютного курсу та збереження валютних резервів. Змінюючи розмір облікової ставки, центральний банк здійснює певний вплив на приплив чи відплив капіталів, а отже, і на валютний курс. Підвищення ставки сприяє підтриманню курсу, оскільки стимулює попит на дану валюту, а її зниження призводить до послаблення валюти.

Девізна валютна політика — політика регулювання валютного курсу шляхом купівлі - продажу іноземної валюти.

Центральний банк здійснює девізну валютну політику на підставі регулювання курсу національної грошової одиниці до іноземних валют шляхом купівлі та продажу іноземної валюти на фінансових ринках.

Валютні резерви – це запаси резервних активів, що перебувають на рахунках у центральному банку та в банках за кордоном і використовуються для сплати боргових зобов'язань, а також (у разі необхідності) для проведення

валютних інтервенцій з метою регулювання курсу національної грошової одиниці.

Офіційні валютні резерви складаються із золота; іноземних валют у вигляді банкнот та монет або коштів на рахунках за кордоном; спеціальних прав запозичення; цінних паперів (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті; із внеску країни до капіталу МВФ, тобто її квоти; а також будь-яких інших міжнародно визнаних резервних активів за умови забезпечення їх надійності та ліквідності. Центральний банк здійснює диверсифікацію валютних резервів шляхом продажу нестабільних валют та купівлі більш стійких іноземних валют.

РОЗДІЛ II. СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ

2.1. Види валют і валютних цінностей

Валюта (від італ. *valuta*, лат. *valeo* – коштую) – 1) грошова одиниця країни, що становить основу її грошової системи та бере участь у міжнародному економічному обміні й інших міжнародних зв'язках, які супроводжуються грошовими розрахунками; 2) грошові знаки іноземних держав, кредитні кошти обігу та платежу, виражені в іноземних грошових одиницях.

До 1986 р. в колишньому СРСР існувала валютна монополія держави на здійснення операцій з іноземною валютою та іншими валютними цінностями. Становлення і розширення зовнішньоекономічної діяльності в умовах формування ринкових відносин викликало пошук нових методів управління, що передбачали б безпосередню участь суб'єктів підприємництва із зарубіжними партнерами.

Валюта України є єдиним законним засобом платежу на території України, який приймається без обмежень для оплати будь-яких вимог та зобов'язань, якщо інше не передбачено актами валютного законодавства України. Порядок увезення, переказування і пересилання з-за кордону, а також вивезення, переказування і пересилання за кордон резидентами і нерезидентами валюти України визначається Національним банком України. Суми у валюті України, що були вивезені, переказані, переслані на законних підставах за кордон, можуть бути вільно ввезені, переслані, переказані назад в Україну.

Відповідно до ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р. поняття «валютні цінності» включає такі складові:

- **валюта України** – грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України;

- **платіжні документи та інші цінні папери** (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), **виражені у валюті України;**

- **іноземна валюта** – іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України;

- **платіжні документи та інші цінні папери** (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), **виражені в іноземній валюті або банківських металах;**

- **банківські метали** – це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Особливий статус серед розглядуваних валютних цінностей має валюта України – гривня (рис. 2.1.1). Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» визначає, що «гривня як грошова одиниця (**національна валюта**) є єдиним законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами для проведення переказів».

Правовий статус гривні визначено ст. 99 Конституції України,¹ а забезпечення її стабільності покладено на Національний банк України відповідно до Закону України «Про Національний банк України».²

У коментарі до Конституції України визначено, що для України ознакою економічного і політичного потенціалу незалежної держави є сам факт

¹ Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – Ст. 141.

² Про Національний банк України: Закон України від 20.05.99 № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 29. – Ст. 141.

карбування власних грошей,¹ які є законним засобом платежу і мають вільний обіг на її території. Випуск та обіг, тобто використання як розрахунковий засіб, засіб платежу інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів, відповідно до ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» на території України заборонено.

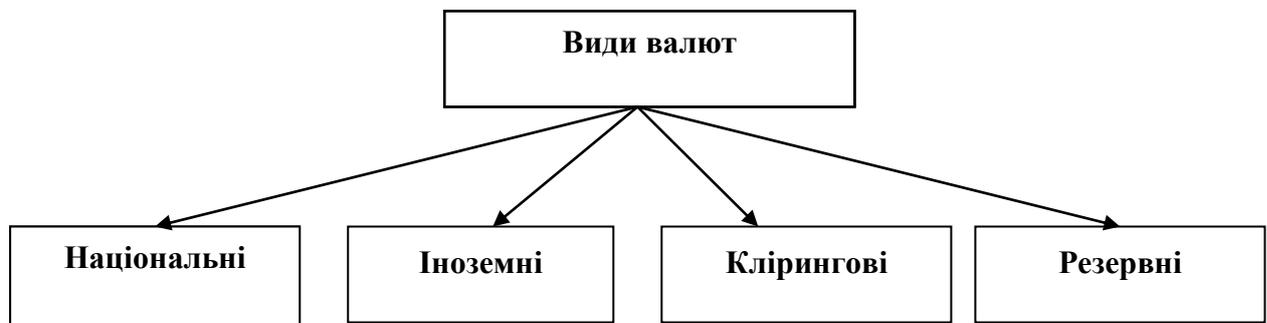

Рис. 2.1.1. Класифікація валют

Іноземними валютами визнаються валюти всіх інших держав, до яких застосовується законодавчо закріплений порядок використання на території України.

Клірингові валюти – це валюти, у яких ведуться рахунки в банках і проводяться різноманітні операції між країнами, що уклали платіжні угоди клірингового типу. Ними можуть бути розрахунковий долар, індійська рупія, фунт стерлінгів та ін., але це лише умовна розрахункова одиниця (застосовувана договірними країнами в узгоджених областях), що не може бути обмінена ні на відповідну за назвою національну валюту, ні на іншу іноземну валюту, якщо в платіжній угоді немає такої обмовки (рис. 2.1.2).

Особливе місце в класифікації валют займають **резервні валюти** держав, у яких центральні банки інших країн і міжнародні фінансові інститути формують власні валютні резерви. До таких валют належать: англійські фунти стерлінгів, долари США, євро.

Передумовами придбання статусу резервної валюти є:

1. пануючі позиції країни у світовому виробництві, експорті товарів і капіталів, у золото-валютних резервах;

¹ Коментар до Конституції України. – К., 1996. – С. 224.

2. розвинута мережа кредитно-банківських заснувань, у тому числі за кордоном;
3. організований і ємний ринок позичкових капіталів;
4. лібералізація валютних операцій, вільна оборотність валюти, що забезпечує попит на неї інших країн;
5. упровадження валюти в міжнародний оборот через центральні банки і міжнародні валютно-кредитні організації, що здійснюють міждержавне валютне регулювання.

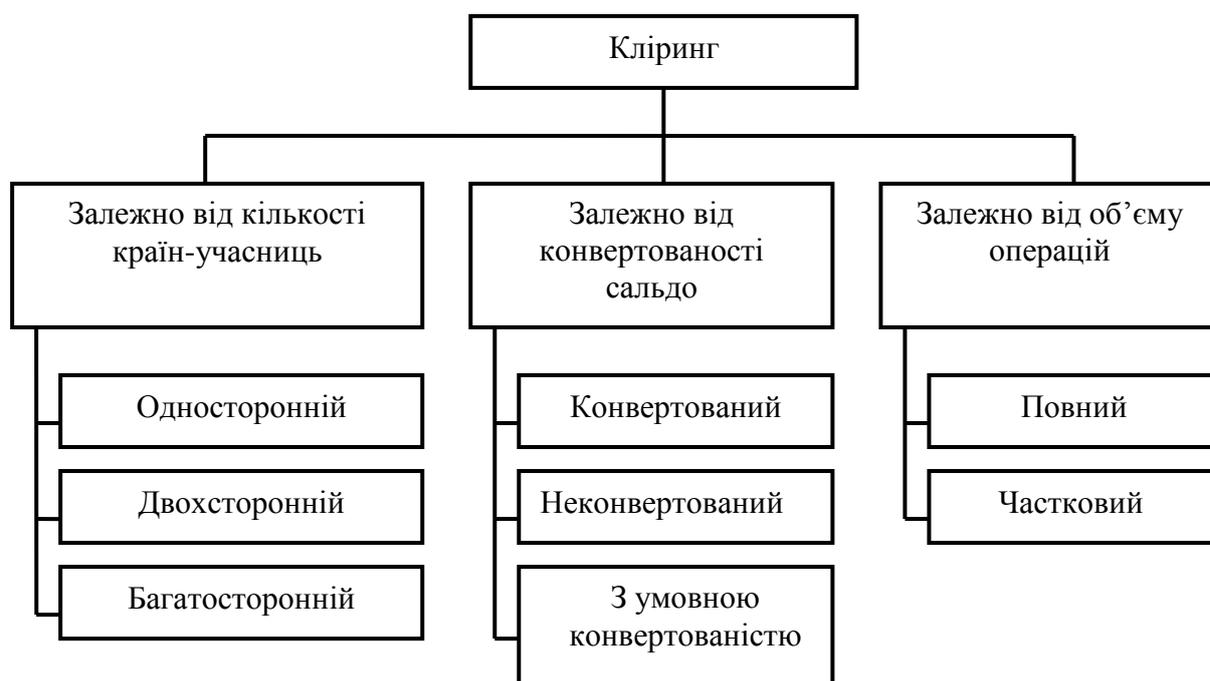

Рис. 2.1.2. Види клірингу

Замість резервних валют часто використовується міжнародна рахункова грошова одиниця.

Міжнародна рахункова грошова одиниця – валютна одиниця, використовувана як умовний масштаб для порівняння міжнародних вимог і зобов'язань, установлення валютного паритету і курсу.

Процес демонетизації золота – втрата ним грошових функцій створили умови для впровадження у валютну систему міжнародних рахункових грошових одиниць. Такою грошовою одиницею є СПЗ (спеціальні права запозичення), що використовуються Міжнародним валютним фондом (МВФ).

СПЗ були створені в 1969 р. і використовуються на додаток до існуючих доларових резервів. Якщо країна відчуває дефіцит платіжного балансу, вона може обміняти свої СПЗ на валюту, зазначену МВФ, без зобов'язання дотримання яких-небудь спеціальних умов в області її економічної політики.

У 1979 р. була створена європейська валютна одиниця екію. Ця валюта зіграла важливу роль у забезпеченні розрахунків Європейського валютного співтовариства. Але з 1 січня 1999 р. екію призупинила своє існування і в країнах-членах ЄС уведено єдину валюту **євро**.

Турбуючись про надійність спільної валюти, країни-члени Європейського Союзу поставили жорсткі вимоги щодо фінансово-економічних показників у країнах, що бажають користуватися євро:

- дефіцит держбюджету не може перевищувати 3% від ВВП;
- сукупний державний борг не повинен перевищувати 60% від ВВП;
- річна інфляція не може перевищувати середній рівень інфляції в трьох країнах ЄС із найбільш низьким рівнем інфляції (приблизно 3-3,5%) більш ніж на 1,5%;
- середнє номінальне значення довгострокових процентних ставок не повинно перевищувати 2% від середнього рівня цих ставок трьох країн ЄС із найбільш стабільними цінами (приблизно 9%);
- країни, що переходять на європейську валюту, повинні дотримуватися встановлених меж коливання валютних курсів в існуючому механізмі європейських валютних систем.

Однією із характеристик національної валюти, що, до певної міри, визначає рівень розвитку економіки країни є її **конвертованість**, що в загальному вигляді визначається регламентованим національним і міжнародним законодавством порядком обміну національної валюти на іноземну. Відтак основу конвертованості складає постійний взаємозв'язок грошового обігу країни з грошовим обігом інших країн через механізм валютного ринку й валютного курсу¹.

¹ Валютное регулирование в системе государственного управления экономикой: Учебник / Под общ. ред. В.М. Крашениникова. – М.Изд-во МГУ, 2003. – С. 90.

Відповідно до Класифікатора іноземних валют та банківських металів, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 4 лютого 1998 року,¹ виділяють 3 групи іноземних валют за конвертованістю:

1. Вільно конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями та продаються на головних валютних ринках світу і дозволяються для здійснення інвестицій в Україну, та банківські метали (австралійські долари, англійські фунти стерлінгів, долари США, канадські долари, євро, швейцарські франки, японські єни, золото, платина, срібло та ін.).

2. Вільно конвертовані валюти, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями та не продаються на головних валютних ринках світу білоруські рублі, леви (Болгарія), грузинські лари, ізраїльські нові шекелі, польські злоті, російські рублі, словацькі крони, турецькі ліри та ін.).

3. Неконвертовані валюти – належать валюти держав, які не прийняли зобов'язань статті VIII Угоди Міжнародного валютного фонду (азербайджанські манати, єгипетські фунти, нові тайванські долари, таджицькі сомони, узбецькі суми, югославські динари та всі інші валюти, що не належать до 1 та 2 груп валют) (Додаток 1).

Відповідно до статті VIII Угоди МВФ держави-члени МВФ беруть на себе такі зобов'язання:

- не допускати обмежень за поточними платежами;
- не допускати дискримінаційної валютної практики;
- здійснювати покупку (конвертування) залишків своєї валюти у іншій держави-члена за відповідно наданою заявою;
- надавати за вимогою МВФ інформацію необхідну для ведення справ держави-члена;
- проводити консультації між державами-членами щодо введення обмежень на валютні операції за існуючими міжнародними угодами з

¹ Про затвердження Класифікатора іноземних валют: Постанова Правління Національного банку України від 4.02.1998 № 34 із змінами внесеними Постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 № 280 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 7.

метою внесення поправок необхідних в особливих та тимчасово виникаючих умовах;

- співпрацювати з МВФ та іншими державами-членами у політиці щодо резервних активів (Додаток 2).

Залежно від суб'єктів і типів валютних операцій, як правило, розрізняють такі види конвертованості валют:

- 1) **«Внутрішня» (резидентська) конвертованість** – це можливість обміну національної валюти на іноземну для резидентів даної країни.
- 2) **«Зовнішня» (нерезидентська) конвертованість** – це можливість обміну національної валюти на іноземну тільки для нерезидентів даної країни.
- 3) **«Поточна» (current account) конвертованість** – це можливість обміну валют із метою вчинення платежів по так званим поточним статтям платіжного балансу.
- 4) **«Капітальна» (capital account) конвертованість** – це можливість обміну валют із метою вчинення платежів для статей платіжного балансу, пов'язаних із рухом капіталів і кредитів.
- 5) **«Повна» конвертованість** – це реально існуюча можливість для резидентів і нерезидентів здійснювати обмін даної валюти на іноземну з любою ціллю.
- 6) **«Вільна» конвертованість** – зазначає відсутність або вкрай незначну адміністративну регламентацію порядку обміну валюти (спеціальні дозволи, ліцензії і т.п.).
- 7) **«Обмежена» конвертованість** – зазначає наявність досить жорстких правил або кількісних обмежень на обмін валюти.

Розвиток валютного ринку проходив у декілька етапів, починаючи від менш жорсткого валютного регулювання до повної лібералізації валютних операцій. При цьому процес лібералізації в багатьох західноєвропейських країнах супроводжувався відповідними законодавчими змінами. Якщо для західноєвропейських і більшості країн, що розвиваються, лібералізація правил валютного контролю явилися результатом досить тривалого процесу, то східноєвропейські країни пішли по шляху «шокового» уведення конвертованості. На думку західних експертів, уведення конвертованості

потребує попередньої наявності відповідних умов, за відсутності яких починають виявлятися не позитивні, а негативні наслідки конвертованості.

Національний банк України підготував концепцію валютної політики, яка передбачає перехід до конвертованої гривні. Згідно з концепцією, валютна реформа повинна пройти в три етапи у термін від 8 до 30 років. НБУ планує друкувати гривню незалежно від надходжень іноземної валюти, обмежити кредитування у валютах інших країн, заохочувати використання гривні в міжнародних торговельних операціях. Крім того, повинна бути проведена дедоларизація економіки, після якої гривня стане не тільки інструментом платежів, а й мірою вартості. Хоча фахівці вважають реформу валютного регулювання в Україні назрілою, починати її за умов політичної і економічної нестабільності неможливо. Нововведення, на думку експертів, реальні тільки після скорочення інфляції хоча б до 7 відсотків на рік.

2.2. Валютний курс та методи його регулювання

Відповідно до пункту 1.2 Наказу Державного казначейства України «Про затвердження Порядку відображення в обліку операцій в іноземній валюті» від 24 липня 2001 року **валютний курс** це співвідношення грошової одиниці України до грошової одиниці іншої країни, встановлене Національним банком України.¹

Встановлення валютного курсу необхідне для обміну валют при торгівлі товарами й послугами, русі капіталів і кредитів; для порівняння цін на світових товарних ринках, а також вартісних показників різних країн; для періодичної переоцінки рахунків в іноземній валюті фірм, банків, урядів і фізичних осіб.

Визначення і встановлення курсу іноземної валюти до національної називається **котирування**.

Пунктом 1 статті 10 Господарського кодексу України визначено, що валютна політика України, спрямована на встановлення і підтримання

¹ Про затвердження Порядку відображення в обліку операцій в іноземній валюті: Наказ Державного казначейства України від 24.07.2001 № 126 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 32. – Ст. 1507.

паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют, стимулювання зростання державних валютних резервів та їх ефективне використання.¹

Паритет це співвідношення між двома або декількома валютами по їхній купівельній спроможності до визначеного набору товарів. Паритет купівельної спроможності звичайно не збігається з офіційними валютними курсами.

Гіпотетично існують *п'ять систем (режимів) валютних курсів*: вільне («чисте») плавання; кероване плавання; фіксовані курси; цільові зони; гібридна система.

У системі **вільного плавання** валютний курс формується під впливом ринкового попиту і пропозиції. Валютний форексний ринок при цьому найбільше наближений до моделі досконалого ринку: кількість учасників як на стороні попиту, так і на стороні пропозиції велика; будь-яка інформація передається в системі миттєво і вона доступна всім учасникам ринку, що робить корегуючу роль центральних банків незначною і непостійною.

У системі **керованого плавання**, крім попиту і пропозиції, на розмір валютного курсу впливають центральні банки країн, а також різноманітні тимчасові ринкові перекручування.

Прикладом систем **фіксованих курсів** є Бреттон-Вудська валютна система 1944-1971 р. У ній курс усіх валют фіксувався до долара з межею коливань $\pm 1\%$, а курс долара був жорстко прив'язаний до золота: 35 дол. = 1 тройська унція золота.

Система **цільових зон** розвиває ідею фіксованих валютних курсів. Її прикладом є фіксація української гривні до долара США у визначеному валютному коридорі.

Прикладом **гібридної системи** валютних курсів є сучасна валютна система, у якій існують країни, що здійснюють вільне плавання валютного курсу, де є зони стабільності і де одночасно застосовуються декілька видів валютних курсів за різними операціями.

Докладне перерахування режимів курсів валют різноманітних країн, що діють у даний час, можна знайти, наприклад, у виданнях МВФ. Множину валютних курсів можна класифікувати за різними ознаками (Таблиця 2.2.1).

¹ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – Ст. 144.

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ВАЛЮТНИХ КУРСІВ

Критерій класифікації	Види валютних курсів
1. Засіб фіксації	Плаваючий Фіксований Змішаний
2. Засіб розрахунку	Паритетний Фактичний
3. Вид угод	Термінових угод Спот-угод Своп-угод
4. Засіб установлення	Офіційний Неофіційний
5. Відношення до паритету купівельної спроможності валют	Завищений Занижений Паритетний
6. Відношення до учасників угоди	Курс покупки Курс продажу Середній курс Крос-курс Фіксинг
7. Урахування інфляції	Реальний Номінальний
8. Засіб продажу	Курс наявного продажу Курс безготівкового продажу Оптовий курс обміну валют Банкнотний

Одним із найважливіших понять, використовуваних на валютному ринку, є поняття номінального і реального валютного курсу.

Номінальний валютний курс показує обмінний курс валют чинний у дійсний момент часу на валютному ринку країни.

Валютний курс, що підтримує постійний паритет купівельної сили, має подібну природу з **реальним валютним курсом**. Під ним розуміється такий номінальний валютний курс, при якому реальний валютний курс незмінний.

Крім того, валютні курси поділяються на два таких основних види: фіксовані та плаваючі. **Фіксований валютний курс** коливається у вузьких рамках. **Плаваючі валютні курси** залежать від ринкового попиту та пропозиції на валюту й можуть значно коливатися по величині.

Існує диференціація валютних курсів по відношенню до учасників угоди, тобто у залежності від покупки або продажу валют:

✓ *Курс покупки* – за яким банк скуповує валюту.

✓ *Курс продажу* – за яким банк продає валюту. Різниця між курсами покупки та продажу складає прибуток банку.

✓ *Середній курс* – середня арифметична величина курсів продажу і покупки. Він використовується в основному ділерами, а також при економічних зіставленнях за визначені проміжки часу, іноді в зовнішньоторговельних контрактах для визначення курсів валют або засобів їх перерахунку.

✓ *Крос-курс* – котирування двох іноземних валют, жодна з яких не є національною валютою учасника угоди, або співвідношення двох валют, що впливає з їх курсу стосовно якоїсь третьої валюти (наприклад, до долара США).

✓ *Фіксинг* – визначення міжбанківського курсу шляхом послідовного зіставлення попиту і пропозиції по кожній валюті, а потім на цій основі встановлення курсів продажу і покупки.

Виділяють також **офіційний** та **неофіційний** валютний курс.

Офіційний валютний курс установлюється Національним банком України відповідно до Положення про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та курсу банківських металів, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 496.¹

Офіційний курс гривні до іноземних валют та банківських металів установлюється:

- щоденно – для вільно конвертованих валют (1-а група Класифікатора іноземних валют та банківських металів), для іноземних валют інших країн, які є головними зовнішньоекономічними партнерами України, і для банківських металів;
- один раз на місяць – для інших іноземних валют;

¹ Про затвердження Положення про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та курсу банківських металів: Постанова Правління Національного банку України від 12.11.2003 № 496 зі змінами, внесеними Постановами Національного банку від 18.02.2004 № 67, від 15.09.2004 № 438, від 13.03.2006 № 83 // Офіційний вісник України. – 2003. – №49. – Ст. 2565.

➤ один раз на місяць повторно – для спеціальних прав запозичення (СПЗ).

Офіційний курс гривні до іноземних валют та банківських металів розраховується:

а) до долара США – на підставі котирування валюти на міжбанківському валютному ринку та з урахуванням інформації про діючий офіційний курс Національного банку і про проведені ним операції з купівлі-продажу іноземних валют 1-ї групи Класифікатора, а також відомостей про курсові та цінові зміни на світових фінансових та товарних ринках, інших показників, зміна яких може впливати на валютний ринок України;

б) до таких валют: австралійський долар, англійський фунт стерлінгів, датська крона, естонська крона, ісландська крона, канадський долар, латвійський лат, литовський літ, норвезька крона, польський злотий, сінгапурський долар, словацька крона, турецька ліра, угорський форинт, чеська крона, шведська крона, швейцарський франк, юань женьміньбі (Китай), японська єна, євро, лев (Болгарія), вон Республіки Корея, долар Гонконгу, кіпрський фунт, мальтійська ліра, новозеландський долар, румунський лей, словенський толар, хорватська куна – на підставі інформації про курс гривні до долара США та про щоденний фіксинг курсів валют до євро Європейського центрального банку;

в) до таких валют: азербайджанський манат, білоруський рубль, казахстанський тенге, молдовський лей, російський рубль, туркменський манат, узбецький сум, вірменський драм, грузинський ларі, киргизький сом, таджицький сомоні – на підставі інформації про курс гривні до долара США та про курси національних валют до долара США, установлені відповідними центральними (національними) банками держав;

г) до таких валют: бразильський ріал, в'єтнамський донг, єгипетський фунт, ізраїльський новий шекель, індійська рупія, іранський ріал, іракський динар, кувейтський динар, ліванський фунт, лівійський динар, мексиканське нове песо, монгольський тугрик, пакистанська рупія, перуанський новий сол, саудівський ріал, сирійський фунт, новий тайванський долар, франк КФА, чилійське песо – на підставі інформації про курс гривні до долара США та про поточні крос-курси відповідних валют до долара США на міжнародних валютних ринках, у тому числі тих, що публікує газета «Financial Times»;

г) до СПЗ – на підставі інформації про курс гривні до долара США та про курс СПЗ до долара США, установлений Казначейським управлінням Міжнародного валютного фонду (МВФ).

Офіційний курс гривні до долара США для розрахунків з Індією визначається розрахунково.

Для розрахунку курсу гривні до іноземних валют використовується інформація про котирування іноземних валют за станом на останню дату.

До банківських металів: золота, срібла, платини та паладію – на підставі інформації про ціни на дорогоцінні метали, визначені (зафіксовані) учасниками Лондонської асоціації ринку дорогоцінних металів та учасниками Лондонського ринку платини та паладію та офіційного обмінного курсу гривні до долара США.

Якщо немає поточних котирувань банківських металів на Лондонському ринку дорогоцінних металів та ринку платини і паладію для визначення офіційних (облікових) курсів банківських металів, то використовується їх значення за попередній день.

Інформація про фіксинг золота, срібла, платини та паладію для визначення офіційних (облікових) курсів цих банківських металів отримується по міжнародній інформаційній мережі Reuters та Інтернет.

Офіційний курс гривні до СПЗ повторно установлюється другого робочого дня місяця, наступного за звітним, за станом на останній робочий день попереднього місяця з використанням інформації про курс СПЗ до гривні (або до долара США), який встановлений Казначейським управлінням МВФ на останній робочий день попереднього місяця.

Офіційний курс гривні до іноземних валют та банківських металів починає діяти наступного дня після дня затвердження.

Офіційний курс гривні до іноземних валют та банківських металів, установлений на останній робочий день тижня або на передсвятковий день, діє протягом наступних вихідних чи святкових днів.

Офіційний курс гривні до іноземних валют та банківських металів, установлений в останній робочий день тижня або в передсвятковий день, починає діяти в перший робочий день наступного тижня чи в перший післясвятковий робочий день.

Передбачене установлення офіційного курсу гривні до іноземних валют один раз на місяць здійснюється в передостанній робочий день місяця із строком дії цього курсу із першого числа наступного календарного місяця і до його кінця.

Офіційний курс гривні до іноземних валют та банківських металів розраховується Департаментом валютного регулювання та затверджується першим заступником Голови Національного банку.

Офіційний курс гривні до іноземних валют та банківських металів використовується резидентами та нерезидентами України для здійснення бухгалтерського обліку операцій з іноземною валютою та банківськими металами, а також для здійснення Національним банком валютних операцій з Державним казначейством України. Повторно встановлений курс гривні до СПЗ використовується для складання місячного балансу та іншої бухгалтерської та статистичної звітності Національного банку.

Інформація про встановлені офіційні курси гривні до іноземних валют та банківських металів розміщується в міжнародній комп'ютерній мережі Інтернет, надсилається територіальним управлінням Національного банку та банкам згідно з Тимчасовою схемою розсилання організаційно-розпорядчих і нормативно-правових актів Національного банку, центральним органам виконавчої влади згідно з переліком, установленим Національним банком.

Національний банк у межах своїх повноважень щодо забезпечення стабільності гривні може впливати на формування офіційного валютного курсу в результаті купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України. Національний банк установлює офіційний курс гривні до іноземних валют та банківських металів без зобов'язання здійснювати за ним операції з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів.

Курс національної валюти може змінюватися неоднаково стосовно різноманітних валют у часі. Так, стосовно сильних валют він може падати, а до слабких – підніматися.

Так, чим вище курс іноземної валюти стосовно національної, тим менша кількість національних суб'єктів валютного ринку готова запропонувати її в обмін на іноземну і, навпаки, чим нижче курс національної валюти стосовно

іноземної, тим більша кількість суб'єктів національного ринку готова купити іноземну валюту.

Існує цілий ряд чинників, що призводять до зміни фундаментальної рівноваги обмінного курсу валют. Вони поділяються на: структурні (чинні в довгостроковому періоді), кон'юнктурні (що визивають короткострокове коливання валютного курсу).

До структурних чинників відносяться:

- ✓ конкурентноздатність товарів країни на світовому ринку і її зміна;
- ✓ стан платіжного балансу країни;
- ✓ купівельна спроможність грошових одиниць і темпи інфляції;
- ✓ різниця процентних ставок у різних країнах;
- ✓ державне регулювання валютного курсу;
- ✓ ступінь відкритості економіки.

Кон'юнктурні чинники пов'язані з коливаннями ділової активності в країні, політичною обстановкою, чутками і прогнозами. До них відносяться: діяльність валютних ринків; спекулятивні валютні операції; кризи; війни; стихійні лиха; прогнози; циклічність ділової активності в країні.

За інших рівних умов рівень інфляції в країні обернено пропорційно впливає на розмір курсу національної валюти, тобто збільшення інфляції в країні призводить до зменшення курсу національної валюти, і навпаки.

Зміна процентних ставок впливає на валютний курс подвійно. З одного боку, їхнє номінальне збільшення усередині країни викликає зменшення попиту на національну валюту, тому що підприємцям стає дорого брати кредит. Узявши ж його, підприємці збільшують собівартість своєї продукції, що, у свою чергу, призводить до збільшення цін на товари усередині країни. Це порівняно знецінює національну валюту відносно іноземної.

З іншого боку, збільшення реальних процентних ставок (тобто номінальних процентних ставок, скоригованих на темп інфляції) робить за інших рівних умов розміщення коштів у цій країні для іноземців більш прибутковим. Саме тому в країну з більш високими реальними процентними ставками притікають капітали, попит на її валюту збільшується і вона дорожчає. Таким чином, зміна процентних ставок може як прямо, так і обернено пропорційно впливати на розмір валютного курсу.

Платіжний баланс безпосередньо впливає на розмір валютного курсу. Так, активний платіжний баланс сприяє підвищенню курсу національної валюти, оскільки збільшується попит на неї з боку іноземних дебіторів. Пасивний платіжний баланс породжує тенденцію до зниження курсу національної валюти, тому що вітчизняні боржники намагаються продати її за іноземну валюту для погашення своїх зовнішніх зобов'язань. Розміри впливу платіжного балансу на валютний курс визначаються ступенем відкритості економіки країни. Так, чим вище частка експорту у валовому національному продукті (чим вище відкритість економіки), тим вище еластичність валютного курсу при зміні платіжного балансу.

Крім того, на валютний курс впливає економічна політика держави в області регулювання складових частин платіжного балансу: поточного рахунку і рахунку руху капіталу. На стан торгового балансу, наприклад, впливають зміни митних платежів, обмеження імпорту, торгові квоти, експортні субсидії і т.п. При збільшенні позитивного сальдо торгового балансу зростає попит на валюту даної країни, що сприяє підвищенню її курсу, а тільки з'явиться негативне сальдо відбувається обернений процес. Рух короткострокового і довгострокового капіталів залежить від рівня національних процентних ставок, обмеження або заохочення ввозу і вивозу капіталів. Зміна сальдо балансу руху капіталів впливає на курс національної валюти, що за знаком («плюс» або «мінус») аналогічно торговому балансу. Проте існує і негативний вплив притоку короткострокового капіталу в країну на курс її валюти, тому що він може збільшити надлишкову грошову масу, що, у свою чергу, може призвести до збільшення цін і знецінення валюти.

Національний дохід не є незалежною складовою, що може змінюватися сама по собі. Проте в цілому ті чинники, що змушують змінюватися національний дохід, мають великий вплив на валютний курс. Так, збільшення пропозиції продуктів підвищує курс валюти, а збільшення внутрішнього попиту знижує її курс. У довгостроковому періоді більш високий національний дохід означає і більш високу вартість валюти країни. Тенденція є оберненою при розгляді короткострокового інтервалу часу впливу зростання прибутку населення на розмір валютного курсу.

Існує ринкове і державне регулювання розміру валютного курсу.

Ринкове регулювання, засноване на конкуренції і дії законів вартості, а також попиту і пропозиції, здійснюється стихійно.

Державне регулювання спрямоване на подолання негативних наслідків ринкового регулювання валютних відносин і на досягнення стійкого економічного росту, рівноваги платіжного балансу, зниження росту безробіття й інфляції в країні. Воно здійснюється за допомогою:

1. Валютної політики (девізна, дисконтна політика, валютна інтервенція і т.д.)

2. Протекціоністських мір – це міри, спрямовані на захист власної економіки, у даному випадку національної валюти. До них відносяться, у першу чергу, валютні обмеження. Видами валютних обмежень є такі:

- валютна блокада,
- заборона на вільну купівлю-продаж іноземної валюти,
- регулювання міжнародних платежів, руху капіталів, репатріації прибутку, руху золота, цінних паперів,
- концентрація в руках держави іноземної валюти й інших валютних цінностей.

Багато країн маніпулюють валютними курсами для рішення своїх задач як в області економічного розвитку, так і в області захисту від валютного ризику. Маніпулювання містить у собі цілий ряд заходів – від штучного заниження або, навпаки, завищення курсів національних валют, використання тарифів і ліцензій до механізму інтервенцій. Занижений курс національної валюти вигідний експортерам, а завишений курс удешевлює експорт.

2.3. Поняття та класифікація валютних операцій

Поняття «валютні операції» можна розглядати у вузькому та широкому аспектах.

Так у *вузькому* розумінні валютні операції – це операції банків, фінансово-кредитних установ чи іншої уповноваженої особи з купівлі-продажу валюти і валютних цінностей, ведення рахунків чи розрахунків у валюті і валютних цінностях і надання в позику іноземної валюти і валютних цінностей на конкретних умовах на певну дату.

У *широкому* розумінні валютні операції – це операції, що пов’язані з переходом права власності на валютні цінності; використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу; ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

З урахуванням вищезазначених характеристик, **валютні операції** можна визначити як юридично обумовлені дії або сукупність дій, дозволених або санкціонованих законом, які здійснюються на підставі укладених договорів між суб’єктами валютних правовідносин за наявності ліцензії НБУ на право здійснення операцій з валютою та валютними цінностями, результатом яких є перехід права власності на валюту та валютні цінності, їх розміщення чи надання (отримання) послуг щодо обслуговування рахунків у валюті та валютних цінностях, а також використання останньої як засобу платежу.

Валютні операції характеризуються такими *особливостями*:

- вони пов’язані з валютою і валютними цінностями;
- одним із суб’єктів операцій (прямо чи опосередковано) є НБУ;
- носять грошовий характер.

Найкраще зміст валютних операцій розкривається через їх класифікацію.

Норми Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» передбачають таку класифікацію валютних операцій:

- ✓ операції, пов’язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- ✓ операції, пов’язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов’язань, предметом яких є валютні цінності;
- ✓ операції, пов’язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.¹

¹ Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.93 №15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

Беручи до уваги, що здійснення валютних операцій притаманно здебільшого банківським установам, доцільне виділення *активних і пасивних* валютних операцій.

Активні валютні операції – це операції, які спрямовані на використання створених валютних резервів і отримання прибутку від них. До таких валютних операцій можна віднести:

- надання кредитів в іноземній валюті;
- інвестування валюти та валютних цінностей в різні сектори економіки держави (проведення активної інвестиційної валютної політики).

Пасивні валютні операції – це операції, спрямовані на створення валютних резервів в іноземній валюті шляхом прийняття депозитів в іноземній валюті та валютних цінностях. До них відносять:

- прийняття вкладів в іноземній валюті та валютних цінностях;
- продаж за іноземну валюту цінних паперів, емітованих банками-резидентами України і номінованих у національній грошовій одиниці (включаючи власні цінні папери банку);
- отримання кредитів в іноземній валюті від інших уповноважених банків;
- отримання міжнародних кредитів, виражених в іноземній валюті.

Згідно Положення Національного банку України «Про порядок та умови торгівлі іноземною валютою» від 17 серпня 2005 р. виділяють такі види валютних операцій:

- а) поточні торговельні операції в іноземній валюті;
- б) поточні неторговельні операції в іноземній валюті;
- в) валютні операції, пов'язані з рухом капіталу;
- г) валютно–обмінні операції.¹

Поточними торговельними операціями в іноземній валюті є такі:

- розрахунки за експорт та імпорт товару без відстрочення платежу або з відстроченням, що відповідно до договору не перевищує строки, установлені законодавством України для здійснення таких розрахунків;

¹ Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою: Постанова Правління Національного банку України від 10.08.2005 № 281 в редакції Постанови Національного банку України від 21.08.2006 № 333 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 35. – Ст. 2133.

- розрахунки на території України між резидентами–суб'єктами господарювання за товар на підставі індивідуальної ліцензії Національного банку.

Поточними неторговельними операціями в іноземній валюті є такі:

- перекази з оплати праці, стипендій, пенсій, аліментів, державної допомоги, матеріальної допомоги, допомоги родичів, благодійної та гуманітарної допомоги, виплат і компенсацій, включаючи виплати з відшкодування шкоди, заподіяної робітникам унаслідок каліцтва, професійного захворювання або іншого ушкодження здоров'я, що пов'язані з виконанням ними трудових обов'язків, жертвам політичних репресій, жертвам нацистських переслідувань, членам їх родин і спадкоємцям, відшкодування за страховими випадками, премій, призів, успадкованих коштів, коштів за договорами дарування, коштів, заощаджених на рахунках, і прибутків за ними;
- виплати на підставі вироків, рішень, ухвал і постанов судових, слідчих та інших правоохоронних органів;
- оплата витрат, пов'язаних із смертю громадян (транспортні витрати і витрати на поховання);
- оплата витрат іноземним судовим, слідчим, арбітражним, нотаріальним та іншим повноважним органам (у тому числі сплата податків, зборів та інших обов'язкових платежів), витрат іноземних адвокатів;
- оплата зборів (мита) за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти права інтелектуальної власності, включаючи оплату послуг, які надаються патентними відомствами інших країн, і послуг патентних повірених за кордоном;
- оплата за рахунок коштів фізичних осіб витрат на лікування в медичних закладах іншої держави, а також оплата витрат на транспортування хворих;
- оплата за рахунок коштів фізичних осіб витрат на навчання і стажування в навчальних закладах іншої держави, витрат на проведення тестів, іспитів тощо;
- оплата фізичними особами участі в міжнародних симпозіумах, семінарах, конференціях, конгресах, виставках, ярмарках, культурних і

спортивних заходах, а також інших міжнародних зустрічах, що відбуваються на територіях іноземних країн;

- оплата витрат фізичних осіб на придбання літератури та передплатних видань, що видаються за кордоном;
- оплата витрат, пов'язаних з відрядженням за кордон;
- платежі у зв'язку з прийняттям спадщини;
- перерахування на утримання дипломатичних представництв, консульських установ України за кордоном та іноземних держав в Україні, представництв міжнародних та іноземних організацій, представництв іноземних банків та представництв юридичних осіб, які не займаються підприємницькою діяльністю;
- перекази з оплати авторських гонорарів, премій, призів та інших виплат за використання об'єктів права інтелектуальної власності фізичних осіб;
- оплата фізичними особами послуг за договорами (страховими полісами, свідоцтвами, сертифікатами) страхування життя, укладеними з нерезидентами, за наявності індивідуальної ліцензії Національного банку;
- оплата фізичними особами продукції, робіт, послуг, прав інтелектуальної власності, що набуваються в нерезидентів за кордоном для власного споживання;
- перерахування фізичними особами в разі виїзду за кордон на постійне місце проживання;
- виконання зобов'язань за укладеними договорами з юридичними особами-нерезидентами стосовно відшкодувань витрат, здійснених ними на користь фізичних осіб-резидентів, які тимчасово перебувають за межами України, як оплата праці або інших витрат, пов'язаних з виконанням ними професійних обов'язків;
- на оплату вступних, членських внесків до міжнародних організацій.

Валютними операціями, пов'язаними з рухом капіталу, є такі:

- надання та отримання резидентами фінансових кредитів і позик;
- операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за гарантіями, поруками та заставою;
- операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за лізингом;

- операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за факторингом;
- здійснення прямих інвестицій в Україну;
- здійснення резидентами прямих інвестицій за межі України;
- здійснення портфельних інвестицій в Україну;
- здійснення резидентами портфельних інвестицій за межі України;
- виплата прибутків, доходів та інших коштів, отриманих іноземними інвесторами від прямих інвестицій та розміщених серед нерезидентів цінних паперів українських емітентів;
- операції з цінними паперами;
- розміщення коштів на вкладних (депозитних) рахунках;
- операції, пов'язані з експортом та імпортом продукції, робіт, послуг, розрахунки за якими відповідно до договору передбачають відстрочення платежу на строк, який перевищує встановлений законодавством України (комерційний кредит);
- міжнародні перекази за угодами, пов'язаними з накопиченням пенсійних активів;
- інші валютні операції, які не є поточними.

До валютно-обмінних операцій з іноземною валютою і дорожніми та іменними чеками належать:

- купівля у фізичних осіб-резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- зворотний обмін фізичним особам-нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;
- купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту, а також купівля-продаж дорожніх чеків за готівкові гривні;
- конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави;
- прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків.

Торгівлю іноземною валютою дозволяється здійснювати виключно Національному банку та суб'єктам ринку (або з такими суб'єктами).

До суб'єктів ринку належать уповноважені банки та уповноважені фінансові установи, тобто банки і фінансові установи, які одержали генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій (письмовий дозвіл Національного банку на здійснення операцій з валютними цінностями), що дає їм право на торгівлю іноземною валютою.

Суб'єкти ринку мають право здійснювати:

- ✓ купівлю, продаж іноземної валюти виключно на міжбанківському валютному ринку України;
- ✓ операції з і обміну іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України та/або на міжнародному валютному ринку.

Уповноважені банки, які отримали право відповідно до банківської ліцензії та письмового дозволу Національного банку на здійснення операцій з валютними цінностями (генеральної ліцензії) відкривати кореспондентські рахунки в банках-нерезидентах в іноземній валюті та проводити операції за ними, зобов'язані купувати та продавати іноземну валюту самостійно без посередництва інших уповноважених банків.

За умовами здійснення виділяють:

- ✓ валютна операція на умовах «тод» – валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції в день укладення договору;
- ✓ валютна операція на умовах «том» – валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції в перший робочий день після дня укладення договору;
- ✓ валютна операція на умовах «спот» – валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції на другий робочий день після дня укладення договору;
- ✓ валютна операція на умовах «форвард» – валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції (з поставкою валюти за договором) пізніше ніж на другий робочий день після дня укладення договору;

За умовами укладених угод (контрактів) та спекулятивності характеру валютні операції можна поділити на касові операції, термінові операції, своп та арбітраж (рис. 2.3.1).

Касова операція (угода з негайною поставкою) може здійснюватися на умовах «тод», «том» і «спот».

Курс *spot* відображає, наскільки високо оцінюється національна валюта за межами даної країни в момент проведення операції. Касові операції на умовах спот використовуються не тільки для негайного одержання валюти, але й для страхування валютного ризику, проведення спекулятивних операцій.

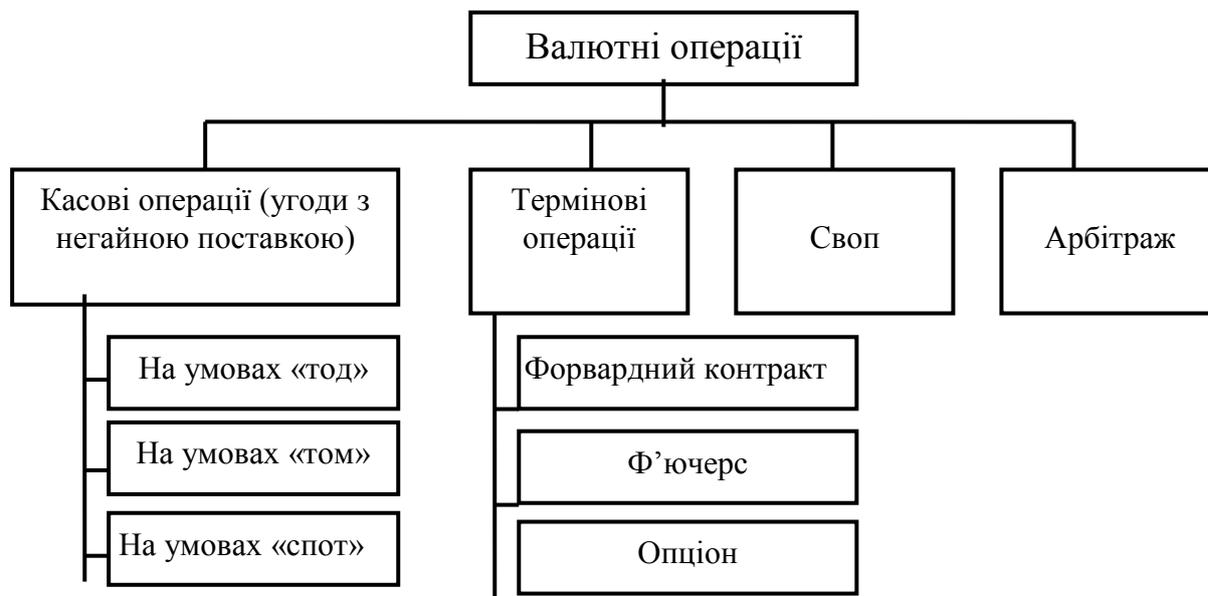

Рис. 2.3.1. Класифікація валютних операцій за умовами укладених угод

Сутність валютної операції спот полягає в купівлі – продажу валюти на умовах її поставки банками - контрагентами на другий робочий день від дня укладання угоди за курсом, зафіксованим у момент її укладання. Строк поставки валюти називається «дата валютування» (value date), тобто це та дата, коли відповідні кошти фактично повинні надійти у розпорядження сторін за угодою. Це дозволяє вчасно документально оформити дані операції і фактично здійснити розрахунки. У дійсності дуже важко гарантувати одночасне одержання валюти партнерами, особливо це стосується розрахунків між країнами, що перебувають у віддалених годинних поясах. Для обмеження потенційного кредитного ризику банк повинен прагнути здійснити свої операції переважно з першокласними банками - партнерами.

Касові операції широко застосовуються на валютних ринках для того, щоб негайно одержати валюту для зовнішньоторговельних розрахунків, і становлять більше 60% від загального обсягу міжбанківського ринку. Касові

операції можуть використовуватися й для одержання додаткового доходу через коливання валютних курсів. Наприклад, імпортер, очікуючи підвищення курсу валюти платежу, прагне швидше оплатити рахунок експортера, а при тенденції до зниження курсу валюти платежу імпортер буде прагнути затримати свій платіж і в такий спосіб дістати курсовий прибуток на різниці валютних курсів.

Термінова торгівля в останні роки є найважливішим сегментом розвитку фінансових ринків. Швидкому розвитку термінових ринків сприяє існуюча мінливість і швидка змінність цін товарів і фінансових інструментів. При характеристиці термінових ринків можна виділити: ринок форвардних контрактів; ринок ф'ючерсів; ринок опціонів.

Форвардні угоди (forward transactions) є одними з перших форм термінового контракту, які виникли як реакція на значну мінливість цін. Історичним прообразом форвардної торгівлі служили операції з купівлі бавовни у XVIII – XIX сторіччях на Ліверпульській бавовняній біржі, за якими обмовлялися майбутня ціна, кількість товару й дата поставки.

Сьогодні операції форвард укладаються в першу чергу у міжбанківській торгівлі іноземною валютою. Форвардний контракт – це угода між двома сторонами про майбутню поставку предмета контракту, що укладено поза біржею. Форвардний контракт – це тверда угода, тобто угода, обов'язкова для виконання. Предметом угоди можуть виступати не тільки валюта, але й інші активи, наприклад, товари, акції, облігації і т.п. Форвардний контракт укладається, як правило, з метою здійснення реального продажу або покупки відповідного активу, у тому числі з метою страхування постачальника або покупця від можливої несприятливої зміни цін.

Форвардна угода із продажу (покупки) валюти включає наступні умови:

- курс угоди фіксується у момент її укладання;
- передача валюти здійснюється через певний період, найпоширенішими строками для такого роду угод є 1, 2, 3, 6 місяців, але не більше ніж 1 календарний рік;
- у момент укладання угоди ніякі завдатки або інші суми звичайно не переказуються.

Особливість форвардного ринку полягає у тому, що не існує стандартизації форвардних контрактів. Найчастіше вони не є самостійним

предметом торгівлі, учасники ринку використовують форвардні операції для страхування від зміни валютного курсу.

Уповноважені банки України та резиденти-суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право здійснювати валютні операції на умовах «форвард» для хеджування ризиків зміни курсу іноземної валюти щодо іншої іноземної валюти за умови, що обидві валюти є іноземними валютами 1-ї групи Класифікатора. Ці операції здійснюються в межах лімітів відкритої валютної позиції уповноваженого банку.

Також уповноважені банки та резиденти-суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право на міжбанківському валютному ринку України здійснювати валютні операції за гривні з іноземною валютою 1-ї групи Класифікатора на умовах «форвард» для хеджування ризиків зміни курсу іноземної валюти щодо гривні. Ці операції здійснюються в межах лімітів відкритої валютної позиції уповноваженого банку за умови, що довга (коротка) позиція банку за такими операціями становить не більше 10% регулятивного капіталу банку.

Ф'ючерсний контракт – це юридично обґрунтована угода між двома сторонами про поставку або одержання того або іншого товару певного обсягу і якості по заздалегідь погодженій ціні в певний момент або певний ряд моментів у майбутньому.

Фінансовий ф'ючерс – це угода про покупку або продаж того або іншого фінансового документа по заздалегідь погодженій ціні протягом певного місяця в майбутньому (у певний день цього місяця).

У ринку фінансових ф'ючерсів є ряд характеристик, що відрізняють його від інших сегментів фінансового ринку:

- фінансові ф'ючерси торгуються тільки централізовано на біржах з дотриманням певних правил, за допомогою відкритої пропозиції цін голосом;
- контракти сильно стандартизовані, торгівля здійснюється на строго певні інструменти з поставкою в строго певні місяці;
- поставка фінансових інструментів здійснюється через розрахункову палату, що гарантує виконання зобов'язань за контрактами всіма сторонами;

- реальної поставки фінансових інструментів по фінансових ф'ючерсах, як правило, не відбувається;
- якщо ліквідність ринку того або іншого ф'ючерса мала, то ф'ючерс перестає існувати;
- витрати на здійснення торгівлі ф'ючерсами відносно невеликі.

Ці ж характеристики відрізняють ринок ф'ючерсних контрактів від міжбанківського ринку форвардних контрактів. На форвардному ринку не існує централізованих правил і місць ведення торгівлі. Умови контракту обмовляються сторонами у кожному конкретному випадку, і не існує ніяких зовнішніх гарантій виконання угоди сторонами. На ф'ючерсному ринку всі ціни «прозорі» – вони легко доступні будь-якій стороні. На форвардному ринку ціни «невидимі» для третіх сторін. І нарешті, якщо за ф'ючерсними контрактами розрахунки по поточних прибутках і збиткам по позиції робляться щодня (що буде розглянуто нижче), то за форвардними угодами всі розрахунки здійснюються наприкінці терміну дії контракту.

Ринок ф'ючерсних контрактів служить для двох основних цілей:

По-перше, він дозволяє інвесторам страхувати себе від несприятливої зміни цін на ринку спот у майбутньому (операції хеджерів);

По-друге, він дозволяє спекулянтам відкривати позиції на більші суми під незначне забезпечення. Ніж сильніше коливаються ціни на фінансовий інструмент, що лежить в основі ф'ючерсного контракту, тим більше обсяг попиту на ці ф'ючерси з боку хеджерів. Таким чином, можна сказати, що розвиток ринків ф'ючерсних контрактів було обумовлено сильними коливаннями цін на ті або інші фінансові інструменти на ринку спот.

Одним із видів термінових угод є опціони

Опціон – це двохсторонній договір про передачу прав (для покупця) і обов'язків (для продавця) купити або продати певний актив за фіксованим курсом у заздалегідь погоджену дату або протягом погодженого періоду часу. Опціонні угоди з різними товарами виникли досить давно. Відомо, що зображення цибулини тюльпана на Європейській опціонній біржі в Амстердамі є нагадуванням про те, що опціонні угоди з тюльпанами ще в XVII сторіччі поклали початок ринку опціонів. Поряд з товарними опціонними угодами розвивалася торгівля опціонами із цінними паперами, наприклад, акціями Ост-

Індської компанії. Опціонні угоди того періоду носили більшою мірою спекулятивний характер. Ринок валютних опціонів одержав широкий розвиток у середині 70-х р. ХХ сторіччя, після введення в більшості країн замість фіксованих валютних курсів плаваючих (з березня 1973 р.).

Валютний опціон – це контракт, що дає право (але не зобов'язання) одному з учасників угоди купити або продати певну кількість іноземної валюти за фіксованою ціною (страйковою ціною або ціною виконання опціону) протягом деякого періоду часу, у той час як інший учасник за грошову премію зобов'язується при необхідності забезпечити реалізацію цього права, будучи готовим продати або купити іноземну валюту по певній договірній ціні. Опціон має чинність до заздалегідь установленної дати, що називається датою завершення опціону або датою експірації, після якої опціон не може бути використаний.

Найбільше часто укладаються опціони двох основних типів: опціон на покупку – опціон кол і опціон на продаж – опціон пут.

Покупець опціону кол має право, але не обов'язок, купити валюту протягом деякого періоду часу за фіксованою ціною.

Продавець опціону кол зобов'язаний продати дану кількість валюти за фіксованою ціною у випадку, якщо опціон буде виконаний, тобто якщо покупець не відмовиться від свого права.

Покупець опціону пут має право, але не обов'язок, продажу інвестиційного інструмента протягом деякого строку за фіксованою ціною. Продавець опціону пут зобов'язаний купити дану кількість валюти за базисною ціною у випадку виконання опціону.

Поряд із двома основними видами опціонів існує подвійний опціон – опціон пут-кол, або опціон «стелаж». За умовами цього опціону у його покупця є право або купити, або продати валюту (але не купити й продати одночасно) за фіксованою ціною.

Для того щоб сторона опціонного контракту, що бере на себе зобов'язання, його виконала, сторона, що володіє правом, виплачує грошову премію. Премія – це ціна опціонного контракту. Збитки покупця і його ризик обмежені розмірами премії, а ризик продавця знижується на величину отриманої премії.

Опціон має свій курс. Опціонний курс – це ціна, за якою можна купити (кол) або продати (пут) об'єкт опціонної угоди, тобто валюту. Опціонний курс називається ціною страйк.

На відміну від іншого виду термінової угоди – форварда опціонний контракт не є обов'язковим для виконання, його власник може вибирати один із трьох варіантів дій: виконати опціонний контракт без виконання або продати його іншій особі до закінчення терміну опціону. Цінність опціону складається у готовності покупця платити за нього. Премія (ціна опціону) – це сума, що інвестори згодні платити при продажі й при покупці опціону.

Своп (SWAP) – один з найпоширеніших фінансових інструментів, використовуваних банками й корпораціями для керування своїми активами й пасивами. Так само, як форвардні угоди, ф'ючерси й опціони, свопи дозволяють, по-перше, страхувати процентні ризики, тобто зменшити можливі збитки у результаті несприятливих змін економічного середовища, і, по-друге, одержувати додаткові доходи, приймаючи на себе процентний ризик, співвідносний з очікуваним прибутком. Своп дозволяє учасникові грошового ринку помінятися зі своїм партнером характеристиками грошового потоку.

Під характеристиками грошового потоку розуміються

- тип процентних ставок (фіксовані або плаваючі);
- рівень процентних ставок;
- періодичність платежів, а у випадку валютного свопу ще й валюта платежу;
- курс перерахування.

З погляду здійснюваних угод операції своп можна визначити як велику групу фінансових операцій, у процесі яких контрагенти одночасно здобувають і уступають права на грошові потоки, що розрізняються в кодів валют, базисі розрахунку процентної ставки й інших показників.

Арбітраж, як явище, існує вже багато десятиріч, і заснований на існуванні різниці в цінах на різних секторах фінансового ринку. Під арбітражем у валютних операціях розуміється операція по купівлі – продажу валюти з метою одержання прибутку. Діяльність фахівців, що займаються арбітражними операціями, арбітражерів, спрямована на одержання прибутку, однак вона має й соціальну значимість. Вона полягає у тім, що арбітражер при майже

нульовому ризику за рахунок тимчасового порушення рівноваги валютних курсів на наявному й терміновому ринках дістає прибуток і, в остаточному підсумку, сприяє встановленню нових рівнів цін і їхньому вирівнюванню.

Арбітражні операції шляхом продажу фондів за більш високою ціною там, де вони переоцінені, для того, щоб купити їх за більш низькою ціною там, де вони недооцінені, приносять прибуток. У цьому полягає найважливіша відмінність арбітражних операцій від спекуляцій, ціль яких складається тільки в одержанні максимального прибутку. Арбітражні операції можуть бути використані для негайного або майбутнього одержання ефекту. Прикладом є готівковий «портфельний арбітраж», що складається в обміні одних активів, що втримуються в певному банківському портфелі, на інші більш дохідні або більш надійні. Терміновий арбітраж з фіксованою датою поставки припускає продаж активів на основі терміновості й покупку інших за тою ж ціною розраховуючи на те, що ціна на перші активи впаде, а на інші виросте.

Існують різні схеми, що відображають структуру арбітражних операцій на фінансових ринках. З погляду виділення об'єкта арбітражної операції можна виділити:

- валютний арбітраж (покупка валюти з одночасним продажем її з метою одержання прибутку від різниці валютних курсів);
- процентний арбітраж (операції, пов'язані з переміщенням ресурсів від однієї валюти до іншої заради поліпшення позичкових умов або умов кредитування).

Метою арбітражу в цьому випадку є одержання прибутку за рахунок різниці процентних ставок по різних валютах. Товарний арбітраж (пов'язаний з купівлею - продажем різних товарів як з метою одержання прибутку, так і з метою страхування від ризику зміни цін шляхом укладання форвардних угод, що включають валютний елемент).

Слід зазначити, що суб'єкти валютного ринку не мають права проводити операції з валютними деривативами, які засвідчують право та/або зобов'язання купити, продати та/або обміняти іноземну валюту на визначених у цьому документі умовах у майбутньому. Крім того, суб'єкти ринку не мають права здійснювати обмін іноземної валюти 1-ї групи Класифікатора на іноземну валюту 3-ї групи Класифікатора та навпаки.

За своїм змістом всі валютні операції, здійснювані на території України, поділяються на:

- операції, пов'язані з переходом права власності й інших прав на валютні цінності;
- увезення і пересилання в/з України валютних цінностей (іноземної валюти, цінних паперів, дорогоцінних металів, природних дорогоцінних каменів, облігацій внутрішньої державної позики);
- здійснення міжнародних грошових переказів.

За порядком здійснення валютні операції поділяються на поточні валютні операції й операції, пов'язані з рухом капіталу.

Порядок здійснення валютних операцій *юридичними особами - резидентами* наступний. Резиденти здійснюють поточні валютні операції без обмежень, а операції, пов'язані з рухом капіталу, – у порядку, встановленому Національним банком України. Здійснювати розрахунки у валюті між резидентами за продані товари не дозволяється, за винятком випадків, дозволених Національним банком України. Розрахунки між резидентами й нерезидентами можуть провадитися як у валюті, так і у гривнях. Валютний виторг юридичних осіб - резидентів від зовнішньоекономічної діяльності підлягає обов'язковому зарахуванню на їхні рахунки в уповноважених банках України.

Порядок здійснення валютних операцій *громадянами-резидентами* наступний: увезення, переказ, пересилання через кордон в Україну іноземної валюти й інших валютних цінностей громадянами-резидентами з дотриманням митних правил не обмежуються; кошти громадян-резидентів в іноземній валюті підлягають вільному зарахуванню на валютні рахунки в уповноважених банках; кошти в іноземній валюті, включаючи, ті що перебувають на рахунках громадян-резидентів в уповноважених банках, можуть бути продані ними за гривні уповноваженому банку, переказані або перевезені з України з дотриманням митних правил при виїзді власника рахунку за кордон; допускається на період перебування громадян-резидентів за кордоном відкриття ними валютних рахунків і вкладів в іноземній валюті за кордоном.

Угоди з валютними цінностями *між громадянами-резидентами*, а також *громадянами-резидентами й громадянами-нерезидентами* на території України

заборонені, за винятком випадків: купівлі-продажу валютних коштів громадянами-резидентами на внутрішньому валютному ринку України через уповноважені банки; передачі в дарунок валютних цінностей державі, фондам, організаціям на благодійні цілі; дарування валюти чоловікові, жінці й близьким родичам; заповіту валютних цінностей і одержання їх за правом спадкування; придбання, продажу й обміну з метою колекціонування одиничних іноземних грошових знаків і монет, у тому числі з дорогоцінних металів, у порядку, установленому чинним законодавством.

Порядок здійснення валютних операцій на території України нерезидентами (юридичними особами й громадянами) полягає в наступному. Нерезиденти можуть безперешкодно ввозити, переказувати й пересилати через кордон в Україну, а також вивозити, переказувати й пересилати за кордон валютні цінності, якщо зазначені валютні цінності були раніше завезені, переказані й переслані в Україну через кордон або придбані на території України на законній підставі.

2.4. Порядок ліцензування валютних операцій

Ліцензія це документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання-ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов.¹

Валютні операції, які підпадають під режим ліцензування, відповідно до ст. 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», здійснюються на основі індивідуальних та генеральних ліцензій Національного банку України.²

Індивідуальні ліцензії видаються резидентам і нерезидентам на здійснення разової валютної операції на період, необхідний для здійснення такої операції. Індивідуальної ліцензії потребують такі операції:

¹ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – Ст. 144.

² Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

а) вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей, за винятком:

- вивезення, переказування і пересилання за межі України фізичними особами - резидентами іноземної валюти на суму, що визначається Національним банком України;
- вивезення, переказування і пересилання за межі України фізичними особами - резидентами і нерезидентами іноземної валюти, яка була раніше ввезена ними в Україну на законних підставах;
- платежів у іноземній валюті, що здійснюються резидентами за межі України на виконання зобов'язань у цій валюті перед нерезидентами щодо оплати продукції, послуг, робіт, прав інтелектуальної власності та інших майнових прав, за винятком оплати валютних цінностей та за договорами (страховими полісами, свідоцтвами, сертифікатами) страхування життя;
- платежів у іноземній валюті за межі України у вигляді процентів за кредити, доходу (прибутку) від іноземних інвестицій;
- вивезення за межі України іноземної інвестиції в іноземній валюті, раніше здійсненої на території України, в разі припинення інвестиційної діяльності;
- платежів у іноземній валюті за межі України у вигляді плати за послуги з аеронавігаційного обслуговування повітряних суден, що справляється Європейською організацією з безпеки аеронавігації (Євроконтроль) відповідно до Багатосторонньої угоди про сплату маршрутних зборів, вчиненої в м. Брюсселі 12 лютого 1981 року, та інших міжнародних договорів;

б) ввезення, переказування, пересилання в Україну валюти України, за винятком сум, що були вивезені, переказані, переслані на законних підставах за кордон і можуть бути вільно ввезені, переслані, переказані назад в Україну;

в) надання і одержання резидентами кредитів в іноземній валюті, якщо терміни і суми таких кредитів перевищують встановлені законодавством межі;

г) використання іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави;

д) розміщення валютних цінностей на рахунках і у вкладах за межами України, за винятком:

- відкриття фізичними особами - резидентами рахунків у іноземній валюті на час їх перебування за кордоном;
- відкриття кореспондентських рахунків уповноваженими банками;
- відкриття рахунків у іноземній валюті резидентами;

е) здійснення інвестицій за кордон, у тому числі шляхом придбання цінних паперів, за винятком цінних паперів або інших корпоративних прав, отриманих фізичними особами - резидентами як дарунок або у спадщину.

Одержання індивідуальної ліцензії однією із сторін валютної операції означає також дозвіл на її здійснення іншою стороною або третьою особою, яка має відношення до цієї операції, якщо інше не передбачено умовами індивідуальної ліцензії.

Генеральні ліцензії видаються банкам та іншим фінансовим установам України, національному оператору поштового зв'язку на здійснення валютних операцій, що не потребують індивідуальної ліцензії, на весь період дії режиму валютного регулювання.

Відповідно до п. 5.3 Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій, затвердженого Постановою Правління Національного банку України № 275 від 17 липня 2001 року, генеральні ліцензії оформлюються у вигляді письмового дозволу Національного банку України на здійснення операцій з валютними цінностями.¹

Уповноважені банки та інші фінансові установи, національний оператор поштового зв'язку, що одержали генеральну ліцензію Національного банку України на здійснення операцій, пов'язаних з торгівлею іноземною валютою, мають право відкривати на території України пункти обміну іноземних валют, у тому числі на підставі агентських угод з іншими юридичними особами - резидентами.

¹ Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій: Постанова Правління НБУ від 17.07.2001 № 275 зі змінами внесеними Постановою НБУ від 25.09.2006 № 374 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 34. – Ст. 1601.

Видача генеральної ліцензії (письмового дозволу) на виконання операцій з валютними цінностями здійснюється на підставі попередньо отриманої банківської ліцензії, яка надає право на загальну банківську діяльність.¹

За наявності банківської ліцензії та за умови отримання письмового дозволу Національного банку банки мають право здійснювати такі операції з валютними цінностями:

- а) неторговельні операції з валютними цінностями;
- б) ведення рахунків клієнтів (резидентів та нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України;
- в) ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті;
- г) ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України;
- г) відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;
- д) відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;
- е) залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України;
- є) залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках;
- ж) операції з банківськими металами на валютному ринку України;
- з) операції з банківськими металами на міжнародних ринках;
- и) інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках.

Письмовий дозвіл видається банку за таких умов:

- а) наявність банківської ліцензії;
- б) рівень регулятивного капіталу банку відповідає вимогам Національного банку, що підтверджується незалежним аудитором;
- в) банк не є об'єктом застосування заходів впливу:

¹ Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій: Постанова Правління НБУ від 17.07.2001 № 275 зі змінами внесеними Постановою НБУ від 25.09.2006 № 374 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 34. – Ст. 1601.

- протягом усього періоду діяльності – для банків, які отримали банківську ліцензію менше ніж за шість місяців до часу звернення до Національного банку з клопотанням про видачу письмового дозволу;
- протягом шести місяців, що передують зверненню банку до Національного банку з клопотанням про видачу письмового дозволу – для банків, які здійснюють банківську діяльність на підставі банківської ліцензії більше ніж шість місяців;

г) банк подав план (бізнес-план) щодо операцій з валютними цінностями і цей план схвалено Національним банком. Процедура схвалення плану (бізнес-плану) вважається виконаною у разі відсутності зауважень з боку Національного банку при прийнятті відповідного рішення про видачу банку письмового дозволу на здійснення операцій;

г) банк має достатні фінансові можливості для здійснення такої діяльності;

д) наявність підрозділів, які виконуватимуть відповідні операції згідно з поданим банком планом (бізнес-планом), служби внутрішнього аудиту, а також підрозділу з питань аналізу та управління ризиками, що має відповідати за встановлення лімітів щодо операцій з валютними цінностями, лімітів ризиків контрагентів, країн контрагентів, структури балансу відповідно до рішень правління (ради директорів) з питань політики щодо ризикованості та прибутковості діяльності банку;

е) наявність керівників підрозділів банку, кандидатури яких відповідають кваліфікаційним та спеціальним вимогам (Додаток 3).

Кандидати на посади керівників служб внутрішнього аудиту банків обов'язково проходять співбесіду та погодження на засіданні Комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків Національного банку (далі – Комісія Національного банку) або Комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному управлінні Національного банку (далі – Комісія при територіальному управлінні Національного банку) за умов, визначених Комісією Національного банку. Результати співбесіди враховуються при вирішенні питання про видачу банку письмового дозволу.

З метою визначення професійної придатності та ділової репутації керівників інших підрозділів та заступників головного бухгалтера в разі потреби з ними також може бути проведена співбесіда;

є) наявність комітетів, а саме: кредитного, тарифного, з питань управління активами і пасивами та відповідних положень про них, що відповідають вимогам чинного законодавства України;

ж) наявність відповідних внутрішніх положень банку, що регулюють політику управління активами і пасивами, кредитну, інвестиційну, облікову політику банку та проведення ним валютної діяльності, що відповідають вимогам чинного законодавства України.

Таблиця 2.4.1

Спеціальні вимоги щодо отримання письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями

Операції з валютними цінностями	Спеціальні вимоги до банків
1. Неторговельні операції з валютними цінностями	а) розмір регулятивного капіталу банку становить не менше ніж еквівалент 2 млн. євро – для місцевого кооперативного банку, 5 млн. євро – для банку, який здійснює свою діяльність на території однієї області,
2. Ведення рахунків клієнтів (резидентів та нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України	8 млн. євро – для банку, який здійснює свою діяльність на території всієї України; б) наявність фахівців відповідної кваліфікації
3. Ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті	а) наявність письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями в частині відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; б) розмір регулятивного капіталу банку становить не менше ніж еквівалент 8 млн. євро.

4. Ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України	а) розмір регулятивного капіталу банку становить не менше ніж еквівалент 8 млн. євро.
5. Відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними	а) розмір регулятивного капіталу банку становить не менше ніж еквівалент 2 млн. євро для місцевого кооперативного банку та не менше ніж еквівалент 5 млн. євро для іншого банку; б) є письмове підтвердження одного банку (резидента) про згоду на відкриття коррахунку в іноземній валюті.
6. Відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними	а) розмір регулятивного капіталу банку становить не менше ніж еквівалент 8 млн. євро; б) письмове підтвердження банку-нерезидента, який має рейтинг не нижче ніж «інвестиційний клас» (крім країн СНД), про згоду на відкриття в нього кореспондентського рахунку; в) підключення до електронної міжнародної системи платежів в іноземній валюті (S.W.I.F.T. тощо) та відповідність технічного стану та організації охорони приміщення, в якому розміщується технічне обладнання цієї системи, вимогам нормативно-правових актів Національного банку.
7. Залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України	а) розмір регулятивного капіталу банку становить не менше ніж еквівалент 2 млн. євро - для місцевого кооперативного банку, 5 млн. євро - для банку, який здійснює свою діяльність на території однієї області, 8 млн. євро - для банку, який здійснює свою діяльність на території всієї України. Місцеві кооперативні банки не мають права здійснювати

	операції із залучення та розміщення іноземної валюти на міжбанківському ринку (крім операцій з центральним кооперативним банком).
8. Залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках	а) наявність письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями в частині відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; б) розмір регулятивного капіталу банку становить не менше ніж еквівалент 10 млн. євро; в) підключення до міжнародних інформаційних систем типу REUTERS, DOW JONES TELERETE, BLOOMBERG тощо (ця вимога не поширюється на банки, які здійснюють свою діяльність на території однієї області та мають регулятивний капітал у розмірі не менше ніж еквівалент 3 млн. євро).
9. Операції з банківськими металами на валютному ринку України	а) наявність письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями в частині відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; б) строк роботи банку не менше ніж два роки; в) розмір регулятивного капіталу банку становить не менше ніж еквівалент 8 млн. євро; г) наявність експерта, підготовленого відповідно до вимог чинного законодавства України.
10. Операції з банківськими металами на міжнародних ринках	а) наявність письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями в частині здійснення інших операцій з валютними цінностями на міжнародних ринках; б) строк роботи банку з банківськими металами на валютному ринку України не менше ніж один рік;

	в) розмір регулятивного капіталу банку становить не менше ніж еквівалент 10 млн. євро; г) наявність експерта, підготовленого відповідно до вимог чинного законодавства України.
11. Інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках.	а) наявність письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями в частині відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; б) строк роботи банку не менше ніж три роки (вимоги щодо строку роботи не поширюються на банки, у яких банки-нерезиденти з рейтингом не нижче ніж «інвестиційний клас»¹ мають істотну участь - більше 50 відсотків статутного капіталу чи права голосу придбаних акцій (паїв) в органах управління банку, у частині здійснення інших операцій з валютними цінностями з материнським банком у грошовій одиниці країни його місцезнаходження); в) розмір регулятивного капіталу банку становить не менше ніж еквівалент 10 млн. євро; г) підключення до міжнародних інформаційних систем типу REUTERS, DOW JONES TELERETE, BLOOMBERG тощо; г) обладнання спеціального операційного залу (дилерської кімнати, бек-офісу, приміщення міжнародних телекомунікаційних систем) з організацією охорони і системою допуску, що відповідають вимогам нормативно-правових актів Національного банку).

¹ Інвестиційний клас – кредитний рейтинг, підтверджений у бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch IBCA, Standard & Poog's, Moody's тощо).

Письмовий дозвіл на здійснення операцій з валютними цінностями є генеральною ліцензією на здійснення валютних операцій згідно з Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.93 за № 15-93 та може видаватися за умови дотримання банком відповідних спеціальних вимог щодо одного чи кількох напрямів діяльності (Таблиця 2.4.1).

Банк для отримання письмового дозволу подає до територіального управління за його місцезнаходженням (Департаменту реєстрації та ліцензування банків) такі документи:

- клопотання банку про видачу письмового дозволу за підписом голови правління банку;
- висновок незалежного аудитора про підтвердження відповідності рівня регулятивного капіталу банку встановленим вимогам Національного банку в складі позитивного висновку про діяльність банку за звітний рік або окремих висновок, що підтверджує відповідність рівня регулятивного капіталу банку встановленим вимогам Національного банку на дату прийняття уповноваженим органом банку рішення про отримання письмового дозволу;
- план (бізнес-план);
- відомості про забезпеченість банку належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням та комунікаційними засобами, що відповідають вимогам Національного банку, потрібним для здійснення операцій;
- інформацію про керівників підрозділів та окремих спеціалістів, засвідчену відповідним підрозділом банку, який займається кадровими питаннями;
- копію рішення Комісії Національного банку або Комісії при територіальному управлінні Національного банку про погодження кандидатури на посаду керівника служби внутрішнього аудиту банку;
- опис та дані про управлінську та організаційну структуру підрозділів банку, які здійснюватимуть операції, їх підпорядкованість, порядок прийняття рішень;

- відповідні внутрішні положення банку , що регулюють виконання ним операцій, право на здійснення яких надає йому письмовий дозвіл Національного банку. Внутрішні положення про службу внутрішнього аудиту, кредитний комітет, комітет з питань управління активами та пасивами, тарифний комітет, та підрозділ аналізу та управління ризиками. У разі внесення змін до внутрішніх положень, які надавалися банком при отриманні письмового дозволу, змінені положення банк має подавати до територіального управління за його місцезнаходженням та до Департаменту реєстрації та ліцензування банків в двотижневий строк з дня внесення змін до них.

При отриманні від банку пакета документів та визначеної інформації територіальне управління розглядає їх та перевіряє наявність усіх документів.

У разі відсутності хоча б одного з документів територіальне управління протягом трьох днів із часу отримання документів повинно повернути банку пакет документів із супровідним листом з обґрунтуванням причин його повернення.

Протягом 10 робочих днів з дня отримання повного пакета документів територіальне управління розглядає його щодо дотримання банком визначених умов, перевіряє достовірність інформації, викладеної у поданих документах.

За результатами розгляду пакета документів територіальне управління готує висновок про дотримання банком встановлених вимог, готовність банку до здійснення операцій, зазначених у плані (бізнес-плані), а також обґрунтовані пропозиції щодо можливості видачі банку письмового дозволу.

За якість, достовірність викладеної у висновку інформації та її відповідність вимогам нормативно-правових актів Національного банку, своєчасність його підготовки персональну відповідальність несе керівник територіального управління.

У разі позитивного рішення після розгляду пакета документів банку на отримання письмового дозволу, але не пізніше двотижневого строку з дня його отримання територіальне управління разом із своїм висновком та клопотанням банку надсилає пакет документів поштою Департаменту реєстрації та ліцензування банків Національного банку.

У разі негативного рішення територіальне управління надсилає банку письмову відмову із зазначенням причин та повертає пакет документів.

Департамент реєстрації та ліцензування банків Національного банку розглядає отримані документи банку та висновок територіального управління щодо їх відповідності вимогам чинних законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку.

У разі потреби подані документи розглядаються іншими структурними підрозділами Національного банку, які в межах своєї компетенції подають Департаменту реєстрації та ліцензування банків свої висновки та пропозиції про можливість видачі банку письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями.

Департамент реєстрації та ліцензування банків Національного банку готує висновок про можливість видачі банку письмового дозволу і подає проект відповідного рішення на розгляд Комісії Національного банку.

Рішення про видачу письмового дозволу чи про відмову в його наданні приймає Комісія Національного банку протягом одного місяця з дня отримання повного пакета документів.

Якщо на момент звернення банку до Національного банку з клопотанням про видачу письмового дозволу або розширення переліку операцій у ньому, або під час розгляду Національним банком наданих банком відповідних документів Національним банком розглядається питання про застосування до цього банку заходів впливу, то Національний банк може відкласти вирішення питання про видачу письмового дозволу або розширення переліку операцій у ньому до часу прийняття рішення щодо застосування/незастосування до банку заходів впливу.

У разі прийняття рішення про видачу письмового дозволу Департамент реєстрації та ліцензування банків надсилає територіальному управлінню за місцезнаходженням банку відповідним чином оформлений письмовий дозвіл із супровідним листом для видачі представнику банку. Письмовий дозвіл видається голові правління банку або уповноваженому представнику банку на підставі належним чином оформленої довіреності та за наявності копій платіжних доручень, що підтверджують оплату за видачу письмового дозволу і за бланк письмового дозволу.

Національний банк може відмовити банку у видачі письмового дозволу, якщо за результатами розгляду поданого пакета документів встановлено, що надано недостовірну або неповну інформацію, або якщо банк не виконав відповідних умов.

Про відмову у видачі письмового дозволу Національний банк України повідомляє банк у письмовій формі із зазначенням причин відмови протягом одного місяця з дня отримання повного пакета документів.

Письмовий дозвіл оформлюється на спеціальному бланку, підписуються заступником Голови Національного банку, який за розподілом функціональних обов'язків здійснює загальне керівництво Департаментом реєстрації та ліцензування банків, і засвідчується відбитком гербової печатки.

Письмовий дозвіл набирає чинності з дня прийняття Комісією Національного банку відповідного рішення.

Письмовий дозвіл також як і банківська ліцензія та ліцензії на виконання окремих операцій не може передаватися третім особам.

Банки мають право надавати письмовий дозвіл своїм філіям на здійснення валютних операцій у межах отриманих банківських ліцензій, письмових дозволів та згідно з п. 12.1 Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій, за винятком операцій, для здійснення яких у філії немає технічних можливостей або які філії не мають права здійснювати відповідно до вимог чинних законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України.¹

Такий письмовий дозвіл має бути виписаний на підставі рішення ради та правління банку на бланку банку, підписаний головою правління банку або його заступником і засвідчений відбитком печатки банку. У дозволі мають зазначатися реквізити банківської ліцензії та письмового дозволу, на підставі яких здійснює свою діяльність банк. Використання факсиміле при здійсненні підпису не дозволяється.

¹ Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій: Постанова Правління НБУ від 17.07.2001 № 275 зі змінами внесеними Постановою НБУ від 25.09.2006 № 374 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 34. – Ст. 1601.

Якщо банк вважає за потрібне надати письмовий дозвіл філії на здійснення валютної операції з обмеженням, то назва цієї операції в письмовому дозволі має відповідати повній її назві, а назва частини операції, на здійснення якої банк надає філії письмовий дозвіл, має зазначатися як доповнення або продовження її назви.

Банк протягом трьох робочих днів з дня прийняття правлінням банку рішення про надання філії письмового дозволу на здійснення валютних операцій подає територіальному управлінню за місцезнаходженням філії пакет документів для розгляду питання про погодження дозволу, який має містити три оригінали письмового дозволу, клопотання про погодження, копію письмового дозволу банку, копії документів на право власності на приміщення філії або договору оренди приміщення.

Територіальне управління за місцезнаходженням філії протягом 10 робочих днів з дня отримання пакета документів, перевіряє можливість філії для здійснення нею операцій і погоджує письмовий дозвіл шляхом засвідчення оригіналу письмового дозволу підписом керівника територіального управління та відбитком печатки територіального управління.

У правому верхньому куті першої сторінки письмового дозволу проставляється гриф:

«Погоджено

Начальник Управління

Національного банку України в/у області

_____ (прізвище, ініціали)

«__» _____ 200_рік»

Оплата за погодження дозволу здійснюється у розмірі, установленому нормативно-правовими актами Національного банку.

Територіальне управління за місцезнаходженням філії протягом п'яти робочих днів направляє до територіального управління за місцезнаходженням банку - юридичної особи висновок про погодження письмового дозволу філії на здійснення операцій.

Філія банку має право розпочати здійснення валютних операцій, які зазначені у письмовому дозволі, з дати погодження письмового дозволу на їх

здійснення, виданого банком, з територіальним управлінням за місцезнаходженням філії.

Унесення банком змін у письмовий дозвіл філії (розширення або обмеження) здійснюється шляхом відкликання попереднього та надання нового письмового дозволу і його погодження територіальним управлінням за місцезнаходженням філії.

Порядок і терміни видачі ліцензій, перелік документів, необхідних для одержання ліцензій, а також підстави для відмови у видачі ліцензій визначаються Національним банком України.

Відмова у видачі Національним банком України ліцензії може бути оскаржена в судовому порядку.

2.5. Порядок отримання індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти як засобу платежу та застави

Статтею 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» використання іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави віднесено до переліку операцій, які можуть здійснюватися тільки після отримання **індивідуальної ліцензії НБУ** на здійснення разової валютної операції.¹

На сьогодні чинним законодавством України поняття «використання іноземної валюти на території України як застави» не визначено, а роз'яснення цього поняття надане у постанові Пленуму Верховного Суду України від 18 квітня 1997 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства щодо порушення правил про валютні операції». Так Пленум визначив, що **використання валютних цінностей як застави** полягає в їх передачі та прийнятті в рахунок забезпечення зобов'язань.²

¹ Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

² Про практику застосування судами законодавства щодо порушення правил про валютні операції: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.04.1997 № 5 // Вісник Верховного Суду України. – 1997. – № 2.

Необхідно також зауважити, що відповідно до роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 24 грудня 1999 р. № 02-5/602 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про заставу», виходячи з правової природи коштів, що знаходяться на рахунках банківських установ, вони не можуть бути предметом застави за правилами, які регулюють заставу речей.¹ Водночас, питання про заставу таких коштів може вирішуватись за правилами розділу 5 Закону України «Про заставу» стосовно застави майнових прав.²

Таким чином, питання про заставу коштів у іноземній валюті, що знаходяться на рахунках у банківських установ, може вирішуватись лише за правилами стосовно застави майнових прав. Операції щодо застави майнових прав на кошти у іноземній валюті, що знаходяться на рахунках у банківських установ, відповідно до п. 4 ст. 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» не потребують індивідуальної ліцензії Національного банку України.

Що ж стосується готівкових коштів у іноземній валюті, а також інших валютних цінностей, які підпадають під поняття «іноземна валюта» згідно з зазначеним Декретом, то вони можуть бути надані у заставу на території України лише на підставі індивідуальної ліцензії Національного банку України.

Згідно з п. 5 ст. 5 зазначеного Декрету одержання індивідуальної ліцензії однією із сторін валютної операції означає також дозвіл на її здійснення іншою стороною або третьою особою, яка має відношення до цієї операції, якщо інше не передбачено умовами індивідуальної ліцензії.

Виходячи з наведеного, індивідуальну ліцензію на використання іноземної валюти як застави на території України може отримати будь-яка сторона цієї операції, у зв'язку з чим санкції за проведення вказаної операції без належної ліцензії можуть бути застосовані до обох сторін.

¹ Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про заставу»: Роз'яснення Вищого Арбітражного Суду України від 24.12.1999 № 02-5/602 // Юридичний вісник України. – 2002. – № 18-19.

² Про заставу: Закон України від 02.10.1992 № 2654-ХІІ // Вісник Верховної Ради України. – 1999. - № 47. – Ст. 642.

Однак, якщо договором передбачено обов'язок отримати індивідуальну ліцензію однією з сторін, то відповідальність у разі неотримання такої ліцензії має нести саме ця сторона.¹

Індивідуальна ліцензія видається Національним банком резиденту або нерезиденту на здійснення валютної операції протягом визначеного строку.

Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 14 жовтня 2004 року № 483 (далі – Положення № 483) регламентує порядок та умови видачі резидентам і нерезидентам індивідуальних ліцензій на використання безготівкової іноземної валюти на території України як засобу платежу.²

Під використанням іноземної валюти як засобу платежу на території України розуміється її використання для виконання будь-яких грошових зобов'язань або оплати товарів, що придбаваються.

Використання іноземної валюти як засобу платежу без ліцензії дозволяється:

- якщо ініціатором або отримувачем за валютною операцією є уповноважений банк (ця норма стосується лише тих операцій уповноваженого банку, на здійснення яких Національний банк видав йому банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операції з валютними цінностями);
- у випадках, передбачених законами України.

У всіх інших випадках використання іноземної валюти як засобу платежу можливе лише за наявності ліцензії.

Національний банк видає ліцензію виключно за умови достатньої обґрунтованості потреби використання іноземної валюти як засобу платежу.

¹ Про здійснення резидентами України операцій згідно з Декретом КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»: Лист НБУ від 02.06.2000 № 28-110/1941-3601 // Налоговый, банковский, таможенный консультант. – 2000. – № 29.

² Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу: Постанова Правління Національного банку України від 14.10.2004 № 483 зі змінами внесеними Постановою Національного банку України від 31.08.2005 № 321 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – Ст. 2976.

Дата видачі ліцензії має передувати даті здійснення валютної операції.

Строк, який за умовами ліцензії надається її власнику для здійснення валютної операції, не може перевищувати одного календарного року з дати видачі ліцензії.

Початок строку дії ліцензії не може встановлюватися раніше дати видачі ліцензії.

Ліцензія надає отримувачу право на повне або часткове повернення ініціатору валютної операції коштів, сплачених останнім за цією ліцензією, у разі невиконання або неналежного виконання сторонами валютної операції своїх зобов'язань (повернення здійснюється в безготівковій формі на той рахунок, з якого кошти перераховувались отримувачу).

Одержання ліцензії однією із сторін валютної операції означає також дозвіл на її здійснення іншою стороною або третьою особою, яка має відношення до цієї операції, якщо інше не передбачено умовами ліцензії.

Валютна операція, на здійснення якої видана (отримана) ліцензія, не може проводитися за рахунок іноземної валюти, отриманої як кредит (позика) або купленої за гривні на міжбанківському валютному ринку України.

Ліцензія видається власнику без права передавання іншим особам.

Для отримання ліцензії заявник має подати Національному банку такі документи:

- заяву про видачу ліцензії (Додаток 4);
- копії свідоцтва про державну реєстрацію в Україні (або документа, що його замінює) та довідки про взяття на облік як платника податків (для платників податків) - для юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і представництв нерезидентів в Україні;
- копії сторінок паспорта (або документа, що його замінює), які містять: прізвище, ім'я, по батькові (якщо є), дату народження, серію і номер, дату видачі та найменування органу, що видав документ, місце реєстрації; копію документа про присвоєння ідентифікаційного номера платника податків або документа про відсутність цього номера (для платників податків) - для фізичних осіб, які не є підприємцями;
- довідки уповноважених банків з реквізитами рахунків, які заявник використовуватиме для здійснення валютної операції;

- оригінали або копії документів, на підставі яких виникли зобов'язання в іноземній валюті (договори, листи, рахунки, клопотання відповідного центрального органу виконавчої влади України або відповідного державного органу іноземної держави тощо). Якщо такі документи відсутні, то резиденти - юридичні особи та фізичні особи-підприємці подають копію бізнес-плану, під час реалізації якого виникнуть зазначені зобов'язання;
- висновок територіального управління Національного банку за місцезнаходженням (місцем проживання) заявника про дотримання заявником вимог ліцензій та Положення № 483 (якщо заявник має місцезнаходження (місце проживання) на території України і якщо такі ліцензії видавалися протягом поточного та попереднього років). Такий висновок управління передає заявнику в письмовій формі протягом двох тижнів з дня отримання письмового звернення від останнього. У висновку має зазначатися інформація про відсутність порушень або про види порушень, допущених заявником, і заходи, що були застосовані у зв'язку з цим до нього.

Національний банк має право запитувати й отримувати від заявника додаткові документи чи їх копії, що потрібні для з'ясування обставин щодо проведення валютної операції.

Строк розгляду Національним банком документів заявника становить не більше 25 робочих днів і відлічується з дати звернення.

Якщо Національному банку будуть потрібні додаткові документи, то цей строк продовжується ще на 10 робочих днів з дати реєстрації в Національному банку останнього, що надійшов від заявника, додаткового документа.

Усі копії документів, що подаються Національному банку (у тому числі копії в перекладі на українську мову), засвідчуються підписом заявника (уповноваженої особи заявника) та відбитком його печатки (за її наявності), якщо інше не передбачено вимогами Положення № 483.

Документи, які складені іноземною мовою, мають бути перекладені на українську мову. Переклад засвідчується підписом особи, яка в установленому законодавством України порядку отримала офіційний дозвіл на здійснення

перекладів (справжність підпису перекладача засвідчується нотаріально), або нотаріусом.

Не перекладаються на українську мову документи, що складені російською мовою, а також ті, текст яких викладено іноземною мовою з одночасним його викладенням українською (російською) мовою.

Не перекладаються на українську мову документи, що складені іноземною мовою, за умови, що вони відрізняються лише цифровою інформацією та/або даними щодо конкретних фізичних осіб (прізвище, ім'я та по батькові особи, адреса за місцем її проживання) або юридичних осіб (назва, місцезнаходження) від зразка, який перекладено з іноземної мови з дотриманням установлених вимог.

Протягом п'яти робочих днів з дати звернення Національний банк надсилає копію заяви про видачу ліцензії Головному управлінню по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України і Головному управлінню по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України (далі – спеціальні органи по боротьбі з організованою злочинністю).

Рішення про видачу ліцензії Національний банк приймає з урахуванням висновків спеціальних органів по боротьбі з організованою злочинністю, якщо вони надійшли протягом установленого строку розгляду Національним банком документів заявника.

Ліцензія оформляється у двох примірниках (Додаток 5).

Після подання Національному банку документа, що засвідчує внесення плати за видачу ліцензії, перший примірник ліцензії на номерному гербовому бланку Національного банку надсилається власнику ліцензії або передається йому (уповноваженій ним особі) під підпис. Другий примірник ліцензії зберігається в Національному банку.

Копії першого примірника ліцензії надсилаються управлінню, на яке покладений контроль, і податковому органу.

Власник ліцензії самостійно або через іншу сторону валютної операції пред'являє уповноваженим банкам, які зазначені в ліцензії, оригінал ліцензії та її копію (копія ліцензії залишається на зберіганні в уповноваженому банку).

Документи та копії документів, на підставі яких Національним банком була видана ліцензія, зберігаються згідно з установленим Національним банком порядком.

Жоден з цих документів не може бути використаний для видачі заявнику іншої індивідуальної ліцензії Національного банку.

У разі втрати ліцензії власник ліцензії подає Національному банку заяву про видачу дублікату ліцензії.

Якщо бланк ліцензії не придатний для користування внаслідок його пошкодження, то власник ліцензії подає Національному банку заяву про видачу дублікату ліцензії та не придатну для користування ліцензію.

Дублікат ліцензії видається протягом п'яти робочих днів з дати реєстрації в Національному банку передбачених документів.

У разі видачі дублікату ліцензії замість втраченої або пошкодженої ліцензії, що була втрачена або пошкоджена, вважається недійсною.

Строк дії дублікату ліцензії не може перевищувати строку втраченої або пошкодженої ліцензії.

Умови ліцензії можуть бути змінені за заявою власника ліцензії, якщо:

- валютна операція ще не здійснена;
- строк, установлений ліцензією для здійснення валютної операції, на дату звернення ще не закінчився;
- відсутні підстави для відмови в зміні умов ліцензії або для анулювання ліцензії.

Для зміни умов раніше отриманої ліцензії заявник має подати Національному банку такі документи:

- заяву про внесення змін до ліцензії (Додаток б);
- копію ліцензії;
- копії документів, що подавалися власником ліцензії Національному банку і на підставі яких йому була видана ліцензія, якщо ці документи зазнали змін за період, який минув з часу їх подання;
- будь-які інші документи чи їх копії, якщо такі є, що можуть слугувати додатковим обґрунтуванням потреби зміни умов ліцензії.

Національний банк має право запитувати й отримувати від заявника додаткові документи чи їх копії, потрібні для з'ясування обставин щодо змін умов ліцензії, які просить унести заявник.

Рішення про зміну умов ліцензії оформляється як зміни до ліцензії у порядку, установленому Положенням № 483 (Додаток 7).

Власник ліцензії самостійно або через іншу сторону валютної операції пред'являє уповноваженим банкам, які зазначені в ліцензії, оригінал змін до ліцензії та їх копію (копія ліцензії залишається на зберіганні в уповноваженому банку).

Документи та копії документів, на підставі яких Національним банком були змінені умови ліцензії, зберігаються згідно з установленим Національним банком порядком.

Жоден з цих документів не може бути використаний для видачі заявнику іншої індивідуальної ліцензії Національного банку.

У разі втрати або пошкодження бланка змін до ліцензії видача дубліката змін здійснюється в установленому порядку.

Підставою для **відмови у видачі (зміні умов) ліцензії** є:

- відсутність або невідповідність установленим вимогам хоча б одного з обов'язкових документів, що зазначені у визначеному переліку;
- подання заявником Національному банку документів, які містять недостовірну інформацію;
- відмова подати на запит Національного банку додаткові документи, право на отримання яких передбачено Положенням № 483;
- подання заявником Національному банку документів, які не відповідають вимогам законодавства України;
- негативний висновок спеціальних органів по боротьбі з організованою злочинністю;
- порушення умов ліцензії та/або вимог Положення № 483 (у разі зміни умов ліцензії);
- недостатня обґрунтованість доцільності використання іноземної валюти;
- зміни в чинному законодавстві або міжнародних договорах України, які стосуються валютної операції, що ліцензується, і відбулися протягом

установленого строку розгляду Національним банком документів заявника;

- порушення заявником умов індивідуальних ліцензій, якщо вони раніше надавалися йому Національним банком. У разі прийняття рішення про відмову Національний банк ураховує ступінь тяжкості порушення;
- порушення справи про банкрутство заявника або іншої сторони валютної операції.

Про відмову у видачі (зміні умов) ліцензії Національний банк повідомляє заявнику в письмовій формі із зазначенням підстав для відмови протягом установленого строку розгляду Національним банком документів заявника.

Відмова у видачі ліцензії може бути оскаржена в суді.

Підставами для анулювання ліцензії є:

- звернення в письмовій формі власника ліцензії;
- здійснення валютної операції до видачі (зміни умов) ліцензії Національним банком;
- порушення умов ліцензії та/або вимог Положення № 483. У разі прийняття рішення про анулювання Національний банк ураховує ступінь тяжкості порушення;
- виявлення в документах, які були подані власником ліцензії Національному банку і на підставі яких йому була видана ліцензія (були змінені умови ліцензії), недостовірної інформації;
- негативний висновок спеціальних органів по боротьбі з організованою злочинністю, який отриманий Національним банком після видачі ліцензії.

Ліцензія анулюється згідно з розпорядженням Національного банку (Додаток 8). Датою анулювання ліцензії вважається наступний робочий день після дати підписання такого розпорядження.

Про анулювання ліцензії із зазначенням підстав анулювання Національний банк повідомляє власника ліцензії за зазначеним у заяві про видачу ліцензії (про внесення змін до ліцензії) місцезнаходженням (місцем проживання) та податковий орган (Додаток 9).

Засобами електронного зв'язку Національний банк надсилає зазначене вище повідомлення управлінню, на яке покладений контроль, та

уповноваженим банкам, які зазначені в ліцензії. Починаючи з часу отримання такого повідомлення банкам забороняється проводити валютну операцію, на здійснення якої Національний банк видав ліцензію, що анульована.

Управління, на яке покладений контроль, здійснює **контроль за виконанням власником ліцензії умов ліцензії**, а також за виконанням уповноваженими банками, які зазначені в ліцензії, функцій контролю за валютною операцією, на здійснення якої Національний банк видав ліцензію.

Якщо уповноважений банк, який зазначений у ліцензії, обслуговується в іншому територіальному управлінні Національного банку, то це територіальне управління на письмове звернення управління, на яке покладений контроль, зобов'язане здійснити перевірку дій банку та повідомити про її результати.

Якщо уповноважений банк, який зазначений у ліцензії, виявить, що місцезнаходження (місце проживання) власника ліцензії змінилося після дати видачі ліцензії, то він протягом тижня з часу виявлення цього факту в письмовій формі зобов'язаний повідомити про це управління, на яке покладений контроль.

Управління, на яке покладений контроль, протягом тижня після отримання такого повідомлення передає територіальному управлінню Національного банку за новим місцезнаходженням (місцем проживання) власника ліцензії копії всіх, якими володіє, документів щодо валютної операції, на здійснення якої Національний банк видав ліцензію. До територіального управління за новим місцезнаходженням (місцем проживання) власника ліцензії також переходять установлені функції контролю.

На копії ліцензії, яка залишається на зберіганні в уповноваженому банку, банк робить відмітку, що містить інформацію про валютну операцію, а саме: дату здійснення операції, зміст операції, обсяг операції (відмітка засвідчується підписом відповідального працівника валютного підрозділу та відбитком печатки уповноваженого банку).

Таку саму відмітку на оригіналі ліцензії, який зберігається у власника ліцензії, робить зазначений у ліцензії уповноважений банк, що обслуговує власника.

Власник ліцензії зобов'язаний у тижневий строк після фактичного здійснення валютної операції повідомити про це управління, на яке покладений контроль (Додаток 10).

У разі виявлення порушення умов ліцензії та/або вимог Положення № 483 управління, на яке покладений контроль, зобов'язане в 10-денний строк з дати його виявлення надіслати листа власнику ліцензії для отримання від нього пояснень щодо допущених порушень.

У 10-денний строк з дати отримання цих пояснень або якщо власник ліцензії не надасть їх у письмовій формі протягом 15 календарних днів, то управління, на яке покладений контроль, у письмовій формі надсилає інформацію про допущені власником ліцензії порушення:

- податковому органу;
- Департаменту валютного контролю та ліцензування Національного банку з пропозиціями щодо анулювання ліцензії, надсилання листа-попередження власнику ліцензії тощо (копії пояснень власника ліцензії та листа на адресу податкового органу додаються).

Статтею 16 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» передбачена відповідальність:

- за проведення резидентом або нерезидентом валютної операції без ліцензії або після її анулювання;
- за не виконання функцій агента валютного контролю уповноваженим банком під час здійснення розрахункового обслуговування валютної операції.

РОЗДІЛ III. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗГОТІВКОВОГО ВАЛЮТНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

3.1. Порядок відкриття рахунків в іноземній валюті суб'єктам господарювання та фізичним особам і використання коштів за цими рахунками

Правовідносини, що виникають під час відкриття банками та їх відокремленими структурними підрозділами, поточних і вкладних (депозитних) рахунків у іноземних валютах суб'єктам господарювання, фізичним особам, іноземним представництвам, нерезидентам-інвесторам, виборчим блокам політичних партій (далі – клієнти), регулюються Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 року № 492.¹

Порядок проведення операцій за рахунками клієнтів, відкритих у іноземних валютах, регулюється законодавством України, у тому числі нормативно-правовими актами Національного банку. Операції за рахунками здійснюються за допомогою платіжних інструментів за формами, установленими банківськими правилами (нормативно-правовими актами Національного банку, внутрішніми положеннями банку тощо). Банки відкривають своїм клієнтам за договором банківського рахунку поточні рахунки, за договором банківського вкладу – вкладні (депозитні) рахунки.

Поточний рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

Вкладний (депозитний) рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей, що передаються клієнтом в управління на встановлений строк або без зазначення такого строку під

¹ Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах: Постанова Правління НБУ від 12.11.2003 № 492 зі змінами внесеними Постановою Правління НБУ від 26.06.2006 № 236// Офіційний вісник України. – 2003. – № 51. – Ст. 2707.

визначений процент (дохід) і підлягають поверненню клієнту відповідно до законодавства України та умов договору.

Клієнти можуть відкривати лише один поточний рахунок для формування статутного фонду (статутного або складеного капіталу, пайового або неподільного фонду) суб'єкта господарювання – юридичної особи (у національній та/або іноземній валюті) та один поточний рахунок (у національній та/або іноземній валюті) за кожною угодою сумісної (спільної) діяльності без створення юридичної особи. Крім того юридичні особи-нерезиденти можуть відкривати в банках України **інвестиційні рахунки** для здійснення інвестицій у національній та іноземних валютах.

Банкам забороняється відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки. Банки зобов'язані ідентифікувати клієнтів, які відкривають рахунки, а також осіб, уповноважених діяти від їх імені. Тому рахунок клієнту відкривається лише після його ідентифікації банком.

Поточний рахунок в іноземній валюті відкривається суб'єкту господарювання для зберігання грошей і проведення розрахунків у межах законодавства України в безготівковій та готівковій іноземній валюті, для здійснення поточних операцій, визначених законодавством України, для здійснення інвестицій за кордон, розрахунків за купівлю-продаж облігацій зовнішньої державної позики України, для зарахування, використання і погашення кредитів (позик, фінансової допомоги) в іноземній валюті, для надходження іноземних інвестицій в Україну відповідно до законодавства України, а також для проведення операцій, передбачених генеральною ліцензією Національного банку на здійснення валютних операцій.

На поточні рахунки в іноземній валюті юридичних осіб-резидентів зараховуються такі кошти:

а) через розподільні рахунки:

– у готівковій формі у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють використання готівкової іноземної валюти на території України;

– за платіжними документами, що надіслані з-за кордону на ім'я власника рахунку в порядку, установленому законодавством України;

– за платіжними документами на ім'я власника рахунку, увезеними на територію України і зареєстрованими митними органами під час в'їзду в Україну (у ввізній митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про прийняття платіжних документів, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку);

– перераховані з-за кордону нерезидентами за зовнішньоекономічними контрактами (договорами, угодами);

– перераховані з-за кордону нерезидентами за придбані в резидента облігації зовнішньої державної позики;

– перераховані з-за кордону нерезидентами як повернення позик в іноземній валюті, отриманих від резидентів, а також, які були розміщені резидентами на вклади (депозити) за кордоном;

– повернені з будь-яких причин нерезидентом, на користь якого були перераховані раніше;

– перераховані з-за кордону нерезидентом на рахунок резидента, який виступає посередником, для подальшого перерахування іншим резидентам – суб'єктам господарювання, за дорученням яких на підставі договорів комісії, доручення, консигнації або агентських угод було здійснено продаж товарів (робіт, послуг);

– перераховані з рахунку резидента-посередника, яким за дорученням власника рахунку на підставі договорів комісії, доручення, консигнації або агентських угод здійснюється продаж товарів (робіт, послуг) нерезиденту, у сумі валютної виручки від продажу цих товарів (робіт, послуг), яка надійшла від нерезидента;

– перераховані з рахунків постійних представництв нерезидентів в Україні, якщо в призначенні платежу коштів, що надійшли з-за кордону, зазначено, що ці кошти згідно з договором (контрактом, угодою) належать цьому резиденту;

– перераховані юридичними особами-нерезидентами (у тому числі через їх представництва в Україні) згідно з міжурядовими угодами та проектами технічної допомоги;

– перераховані як благодійний внесок юридичними особами-нерезидентами (у тому числі через їх представництва в Україні);

– перераховані з-за кордону за видачу охоронних документів на використання об'єктів промислової власності і підтвердження їх чинності на території України (зараховуються на рахунок юридичних осіб-резидентів, які мають відповідні повноваження відповідно до законодавства України);

– перераховані з-за кордону за використання авторського права резидентів (зараховуються на рахунок юридичних осіб-резидентів, які мають відповідні повноваження відповідно до законодавства України). Під час отримання коштів в іноземній валюті, що надійшли на ім'я фізичних осіб або капітана судна, яке належить судновласнику-нерезиденту, юридичні особи-резиденти (посередники) здійснюють облік таких коштів окремо. Ці кошти не можуть бути використані на потреби, що не пов'язані з виконанням зобов'язань перед фізичними особами або капітаном судна, яке належить судновласнику-нерезиденту;

– перераховані з-за кордону адвокатським та іншим компаніям-резидентам за справами, які перебувають у провадженні цих компаній згідно з їх статутною діяльністю та ліцензією на відповідну діяльність. Під час отримання коштів в іноземній валюті, що надійшли на ім'я фізичних осіб або капітана судна, яке належить судновласнику-нерезиденту, юридичні особи-резиденти (посередники) здійснюють облік таких коштів окремо. Ці кошти не можуть бути використані на потреби, що не пов'язані з виконанням зобов'язань перед фізичними особами або капітаном судна, яке належить судновласнику-нерезиденту;

– перераховані з-за кордону згідно з контрактом (договором, угодою) юридичній особі-резиденту, яка є агентом юридичної особи-нерезидента згідно з Кодексом торговельного мореплавства України, для виплати капітану судна, що належить судновласнику-нерезиденту, на експлуатаційні потреби. Під час отримання коштів в іноземній валюті, що надійшли на ім'я фізичних осіб або капітана судна, яке належить судновласнику-нерезиденту, юридичні особи-резиденти (посередники) здійснюють облік таких коштів окремо. Ці кошти не можуть бути використані на потреби, що не пов'язані з виконанням зобов'язань перед фізичними особами або капітаном судна, яке належить судновласнику-нерезиденту;

– перерахована з-за кордону нерезидентами гуманітарна допомога за наявності рішення Комісії з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України про визнання цих коштів гуманітарною допомогою

відповідно до законодавства України. Облік коштів, що надходять на поточні рахунки отримувачів та набувачів як гуманітарна допомога, здійснюється окремо. Ці кошти використовуються виключно на потреби, визначені іноземним донором, та відповідно до Порядку використання гуманітарної допомоги у вигляді коштів в іноземній валюті з рахунків в іноземній валюті отримувачів гуманітарної допомоги, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 2000 року № 542 (далі – Порядок використання гуманітарної допомоги);

- перераховані як благодійний внесок юридичною особою-резидентом за наявності індивідуальної ліцензії Національного банку;

- перераховані з-за кордону нерезидентами у формі кредитів (позик, фінансової допомоги);

- інші надходження на користь резидента - власника рахунку, що не суперечать законодавству України;

б) безпосередньо на поточні рахунки:

- куплені, обміняні уповноваженим банком України за дорученням власника рахунку за національну або іншу іноземну валюту відповідно до законодавства України;

- перераховані як кредит, позика, фінансова допомога відповідно до договору;

- перераховані з власного вкладного (депозитного) рахунку в уповноваженому банку відповідно до договору банківського вкладу;

- у сумі процентів, нарахованих за залишком коштів, що надійшли на рахунок як гуманітарна допомога. Облік коштів, що надходять на поточні рахунки отримувачів і набувачів як гуманітарна допомога, здійснюється окремо. Ці кошти використовуються виключно на потреби, визначені іноземним донором, та відповідно до Порядку використання гуманітарної допомоги;

- перераховані з рахунку отримувача гуманітарної допомоги на рахунок набувача гуманітарної допомоги;

- у сумі процентів, нарахованих за залишком коштів на власному поточному та вкладному (депозитному) рахунках;

- перераховані з власного поточного рахунку;

– у готівковій формі у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють використання готівкової іноземної валюти на території України;

– перераховані з рахунку для ведення спільної інвестиційної діяльності за участю нерезидента-інвестора без створення юридичної особи в разі припинення спільної діяльності.

З поточного рахунку в іноземній валюті юридичних осіб-резидентів за розпорядженням власника рахунку **здійснюються такі операції:**

– оплата праці працівникам-нерезидентам, які згідно з укладеними трудовими договорами (контрактами) працюють в Україні (виплата готівкою або перерахування на рахунки цих осіб, відкриті в уповноважених банках України);

– виплата готівкою або дорожніми чеками у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють використання готівкової іноземної валюти на території України;

– перерахування з рахунку резидента-посередника на поточні рахунки інших резидентів – суб'єктів господарювання, за дорученням яких на підставі договорів комісії, доручення, консигнації або агентських угод було здійснено продаж нерезиденту товарів (робіт, послуг);

– перерахування на користь нерезидента за межі України за зовнішньоекономічними договорами (контрактами, угодами);

– обмін на іншу іноземну валюту відповідно до законодавства України (у тому числі на міжнародних ринках з метою виконання зобов'язань перед нерезидентами в іноземній валюті, що обмінюється, без проміжного зарахування цієї іноземної валюти на поточний рахунок юридичної особи-резидента);

– перерахування коштів, що надійшли як гуманітарна допомога, за кордон на рахунки юридичних осіб-нерезидентів в оплату за товари та послуги в межах потреб, визначених іноземним донором, та відповідно до вимог Порядку використання гуманітарної допомоги;

– перерахування з рахунку отримувача гуманітарної допомоги на поточні рахунки набувачів гуманітарної допомоги. Облік коштів, що надходять на поточні рахунки отримувачів і набувачів як гуманітарна допомога, здійснюється окремо. Ці кошти використовуються виключно на потреби,

визначені іноземним донором, та відповідно до Порядку використання гуманітарної допомоги;

- перерахування за кордон на рахунок юридичної особи-нерезидента за видачу охоронних документів на використання об'єктів промислової власності і підтвердження їх чинності (здійснюється організаціями, що мають відповідні на це повноваження згідно із законодавством України);

- перерахування за кордон на рахунок юридичної особи-нерезидента згідно з відповідними зобов'язаннями про сплату за використання творів зарубіжних авторів (здійснюється організаціями, що мають відповідні на це повноваження згідно із законодавством України);

- перерахування за кордон за навчання, за участь у конференціях, виставках за умови наявності відповідних документів (запрошення, рахунка-фактури тощо), що підтверджують потребу здійснення зазначених перерахувань;

- перерахування за кордон на рахунок юридичної особи-нерезидента, адвоката або нотаріуса для відшкодування витрат судовим, арбітражним, нотаріальним та іншим правоохоронним органам іноземних держав, а також витрат на державне мито за справами, що розглядаються цими органами (на підставі рішень судових органів, рахунків та інших документів, що підтверджують потребу здійснення зазначених перерахувань);

- перерахування фізичним особам коштів, які отримані адвокатськими компаніями - резидентами України з-за кордону за дорученням фізичних осіб за справами, що перебувають у провадженні цих компаній згідно з їх статутною діяльністю;

- перерахування на рахунок в іноземній валюті фізичним особам-резидентам за використання їх творів за кордоном (здійснюється юридичними особами-резидентами, які мають відповідні на це повноваження відповідно до законодавства України, за рахунок коштів, отриманих із-за кордону);

- перерахування за кордон на ім'я фізичних осіб, які тимчасово перебувають за межами України в довгостроковому відрядженні або навчаються, як оплата праці (або як стипендія);

- перерахування для погашення заборгованості за отриманим кредитом в іноземній валюті (у тому числі проценти, комісійні, неустойка);

– перерахування за межі України за умови одержання індивідуальної ліцензії Національного банку на переказування іноземної валюти за межі України з метою придбання цінних паперів українських емітентів та облігацій зовнішніх державних позик України;

– перерахування за межі України за умови одержання індивідуальної ліцензії Національного банку на здійснення інвестиції за кордон, а також на розміщення резидентами вкладів (депозитів) за кордоном;

– перерахування за кордон позики в іноземній валюті за умови одержання індивідуальної ліцензії Національного банку на переказування за межі України іноземної валюти з метою надання резидентом позики в іноземній валюті нерезиденту;

– перерахування за межі України за умови одержання індивідуальної ліцензії Національного банку відповідно до законодавства України на перерахування іноземної валюти за межі України з метою проведення окремих валютних операцій;

– перерахування на рахунок для ведення спільної інвестиційної діяльності за участю нерезидента-інвестора без створення юридичної особи, відкритий в уповноваженому банку України;

– перерахування на території України за умови одержання індивідуальної ліцензії Національного банку відповідно до законодавства України;

– продаж валюти уповноваженим банком відповідно до законодавства України;

– продаж на міжбанківському валютному ринку України коштів, що надійшли як гуманітарна допомога, для зарахування на поточні рахунки в гривнях набувачів гуманітарної допомоги. Облік коштів, що надходять на поточні рахунки отримувачів і набувачів як гуманітарна допомога, здійснюється окремо. Ці кошти використовуються виключно на потреби, визначені іноземним донором, та відповідно до Порядку використання гуманітарної допомоги;

– перерахування на власний вкладний (депозитний) рахунок;

– перерахування благодійних внесків на рахунок іншої юридичної особи-резидента за умови отримання індивідуальної ліцензії Національного банку;

– перерахування за сплату державного мита;

- перерахування на власний поточний рахунок;
- перерахування нерезидентам для погашення заборгованості за кредитами, позиками в іноземній валюті (у тому числі проценти, комісійні, неустойка), повернення поворотної фінансової допомоги на підставі реєстраційних свідоцтв щодо залучення кредитів, позик в іноземній валюті, виданих Національним банком;
- інші перерахування, що не суперечать законодавству України.

Юридичні особи-резиденти можуть відкривати поточні та/або вкладні (депозитні) рахунки в банках через свої відокремлені підрозділи.

На поточний рахунок відокремленого підрозділу в іноземній валюті можуть зараховуватися валютні кошти за реалізовані товари і надані послуги у випадках, передбачених законодавством України, а також перераховані юридичною особою, яка створила відокремлений підрозділ, чи придбані на міжбанківському валютному ринку України.

Виторг, одержаний за товари (роботи, послуги) в іноземній валюті після зарахування на поточний рахунок відокремленого підрозділу протягом п'яти робочих днів (уключаючи день зарахування виторгу на поточний рахунок відокремленого підрозділу), перераховується в повному обсязі на поточний рахунок юридичної особи, яка створила відокремлений підрозділ (через розподільний рахунок, відкритий уповноваженим банком для цієї юридичної особи).

Кошти з поточного рахунку відокремленого підрозділу (у межах перерахованих юридичною особою, яка створила цей підрозділ, або придбаних на міжбанківському валютному ринку України) можуть бути використані відокремленими підрозділами для здійснення таких операцій (згідно із затвердженим кошторисом):

- на оплату витрат на службові відрядження за кордон своїх працівників, а також для забезпечення експлуатаційних потреб власних (орендованих, зафрахтованих) транспортних засобів під час їх перебування за межами України;
- на оплату праці працівників - нерезидентів України, які згідно з укладеними трудовими угодами (контрактами) працюють у зазначених відокремлених підрозділах і здійснення оплати праці яких передбачено в іноземній валюті;

– на придбання для власних потреб відокремленому підрозділу обладнання, меблів тощо за контрактами (договорами, угодами) з нерезидентами.

Кошти з поточного рахунку в іноземній валюті відокремленого підрозділу юридичної особи, яка отримала генеральну ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій, можуть бути використані для забезпечення здійснення валютних операцій у межах повноважень, наданих відокремленому підрозділу юридичною особою, яка створила цей підрозділ.

Зарахування коштів на поточний рахунок в іноземній валюті **фізичної особи-резидента, яка є підприємцем**, та використання коштів з цього рахунку здійснюються за режимом поточного рахунку в іноземній валюті юридичних осіб-резидентів. За довіреністю фізичної особи-підприємця, що засвідчена нотаріально, його рахунком можуть розпоряджатися інші особи. У разі смерті фізичної особи-підприємця його права та обов'язки щодо розпорядження коштами на рахунках переходять до його спадкоємців відповідно до законодавства України.

На окремі поточні рахунки в національній та іноземній валюті юридичних осіб-резидентів, які мають відповідні повноваження згідно із законодавством України, зараховуються кошти, що підлягають переходу у власність держави (конфісковані, безхазяйні, прийняті митними органами на зберігання, у випадках, передбачених законодавством України, загублені або залишені в готелях, транспорті, театрах, інших громадських місцях, якщо за ними не звернувся їх власник протягом терміну, встановленого законодавством України, спадкові, подаровані державі тощо). Операції за цими рахунками здійснюються відповідно до вимог законодавства України.

На поточні рахунки в іноземній валюті фізичних осіб-резидентів зараховуються:

- готівкова валюта;
- перерахована з-за кордону нерезидентами валюта за придбані в резидента - власника рахунку облігації зовнішньої державної позики України;
- валюта, перерахована з інвестиційного рахунку нерезидента-інвестора у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну;

- валюта за платіжними документами, що надіслані з-за кордону на ім'я власника рахунку відповідно до законодавства України;
- валюта за іменними платіжними документами (чеками), виписаними уповноваженими банками України;
- валюта, переказана з-за кордону на ім'я власника рахунку через уповноважені банки України (у тому числі отримана від нерезидентів на підставі виданих Національним банком реєстраційних свідоцтв щодо залучення кредитів, позик в іноземній валюті, повернута з-за кордону як раніше здійснена інвестиція на підставі індивідуальних ліцензій Національного банку та доходи, прибутки від цих інвестицій, а також перерахована нерезидентами у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну);
- валюта, одержана з-за кордону від юридичної особи-нерезидента як оплата праці, премії, призи, авторські гонорари;
- валюта за іменними платіжними документами, що надіслані з-за кордону на ім'я власника рахунку;
- валюта за платіжними документами, увезеними з-за кордону власником рахунку і зареєстрованими митними органами під час в'їзду в Україну;
- валюта, перерахована власнику рахунку за дорученням юридичної особи-нерезидента через юридичну особу-резидента (посередника) на підставі укладених міжнародних угод (контрактів, договорів), якими передбачено отримання фізичними особами-резидентами гонорарів, премій, призів та інших виплат від нерезидентів України з-за кордону за використання їх творів, винаходів, відкриттів тощо відповідно до законодавства України;
- валюта, перерахована митними органами, яка була прийнята на зберігання відповідно до вимог Інструкції про переміщення валюти;
- валюта, одержана в порядку спадкування;
- валюта, перерахована за рішенням суду;
- валюта, перерахована з власного поточного або власного вкладного (депозитного) рахунку в іноземній валюті;
- валюта, перерахована з рахунку отримувача гуманітарної допомоги на поточні рахунки набувачів гуманітарної допомоги;

– валюта, перерахована в межах України іншою фізичною особою (резидентом або нерезидентом) з власного поточного рахунку в іноземній валюті;

– валюта, куплена уповноваженим банком на міжбанківському валютному ринку України за рахунок коштів на поточному рахунку в національній валюті цієї фізичної особи з метою перерахування її за кордон відповідно до Правил здійснення переказів іноземної валюти;

– валюта, одержана власником рахунку від погашення ощадних (депозитних) сертифікатів;

– валюта, перерахована як кредит, позика, фінансова допомога відповідно до договору за умови отримання у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, реєстраційного свідоцтва Національного банку щодо залучення кредитів, позик в іноземній валюті;

– валюта, куплена уповноваженим банком за дорученням власника рахунку для погашення заборгованості за кредитом, позикою (у тому числі проценти, комісійні, неустойка), повернення поворотної фінансової допомоги;

– валюта, перерахована адвокатською компанією, яка за дорученням власника рахунку представляє його інтереси за кордоном у вирішенні справ щодо спадщини, пенсії, аліментів, відшкодування заподіяної шкоди, страхового відшкодування;

– валюта від здійснення уповноваженим банком за дорученням власника рахунку операцій з обміну валюти відповідно до Правил торгівлі іноземною валютою, затверджених постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 № 281 і зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 29.08.2005 за № 950/11230 (далі - Правила торгівлі іноземною валютою), та умов договору банківського рахунку;

– валюта, перерахована власнику рахунку за виконане ним зобов'язання за боржника за договором поруки;

– валюта, що була раніше помилково (надмірно) перерахована з цього рахунку. Зазначені кошти зараховуються на цей рахунок у сумі, що не перевищує раніше перераховану.

З поточного рахунку в іноземній валюті за розпорядженням фізичної особи-резидента або за його дорученням проводяться такі операції:

а) в іноземній валюті:

– перерахування за межі України через кореспондентські рахунки уповноважених банків України та кореспондентські рахунки банків-нерезидентів, відкриті в уповноважених банках України, відповідно до Правил здійснення переказів іноземної валюти;

– перерахування на інвестиційний рахунок нерезидента-інвестора в Україні або на його рахунок в іноземному банку з урахуванням вимог нормативно-правових актів Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну;

– виплата готівкою (вивезення за межі України здійснюється згідно з Інструкцією про переміщення валюти);

– виплата платіжними документами (вивезення за межі України здійснюється згідно з Інструкцією про переміщення валюти);

– перерахування в межах України на рахунок іншої фізичної особи-резидента;

– перерахування на власний поточний або власний вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті;

– продаж на міжбанківському валютному ринку України для подальшого зарахування на рахунок у національній валюті;

– перерахування коштів для здійснення операцій, передбачених відповідною індивідуальною ліцензією або реєстраційним свідоцтвом Національного банку;

– перерахування власником рахунку коштів за операціями з ощадними (депозитними) сертифікатами;

– купівля наперед оплачених платіжних карток міжнародних платіжних систем;

– перерахування коштів для погашення заборгованості за отриманим кредитом в іноземній валюті (у тому числі проценти, комісійні, неустойка відповідно до законодавства України);

– обмін валюти за дорученням власника рахунку відповідно до Правил торгівлі іноземною валютою та умов договору банківського рахунку з одночасним зарахуванням обмінної іноземної валюти на рахунок цієї фізичної особи;

– перерахування за межі України поручителю-нерезиденту як відшкодування за виконане ним зобов'язання за договором поруки;

– повернення помилково (надмірно) отриманих коштів. Зазначені кошти перераховуються з цього рахунку в сумі, що не перевищує раніше отриману;

б) у грошовій одиниці України:

– виплата готівкою в грошовій одиниці України (купівля іноземної валюти здійснюється за курсом уповноваженого банку, що діє на день здійснення операції).

На поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи-нерезидента зараховуються:

– валюта, перерахована з-за кордону на ім'я власника рахунку через уповноважені банки України;

– готівкова валюта, яка ввезена в Україну і зареєстрована митними органами під час в'їзду в Україну. Під час зарахування на рахунок увезених в Україну коштів у митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку України. Таке зарахування може бути здійснено до закінчення дії відкритої візи, а в разі безвізового в'їзду в Україну - до закінчення терміну законного перебування в Україні;

– валюта за платіжними документами, увезена в Україну власником рахунку і зареєстрована митними органами під час в'їзду в Україну (у митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку України про зарахування іноземної валюти на рахунок, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку);

– валюта за платіжними документами, що надіслані з-за кордону на ім'я власника рахунку в порядку, установленому законодавством України;

– валюта за іменними платіжними документами (чеками), виписаними уповноваженими банками України;

– готівкова валюта, отримана в Україні відповідно до законодавства України (у разі отримання переказів із-за кордону, увезення платіжних карток і чеків емітентів-нерезидентів та інших платіжних документів);

– валюта, одержана в Україні як оплата праці, матеріальна допомога, відшкодування витрат власних коштів у відрядженні за кордоном, авторські гонорари, премії, призи відповідно до законодавства України;

- валюта, що перерахована в межах України цією або іншою фізичною особою-нерезидентом з власного поточного рахунку в іноземній валюті;
- валюта, перерахована митними органами, що була прийнята на зберігання, відповідно до вимог Інструкції про переміщення валюти;
- валюта, перерахована за рішенням суду;
- повернені суми сплаченого мита, зборів і застави;
- успадковані кошти у валюті;
- валюта з власних поточних або вкладних (депозитних) рахунків;
- перераховані з власних інвестиційних рахунків доходи, прибутки та інші кошти, отримані від здійснення інвестицій в Україну;
- валюта, перерахована з інвестиційного рахунку іноземного інвестора - юридичної особи, якщо іноземна інвестиція вносилася в готівковій формі;
- готівкова валюта, що була раніше знята власником рахунку і не використана. Такі кошти можуть бути зараховані на рахунок у сумі, яка не перевищує раніше зняту, і тільки до закінчення дії відкритої візи, а в разі безвізового в'їзду в Україну - до закінчення терміну законного перебування в Україні;
- валюта, одержана власником рахунку від погашення іменних ощадних (депозитних) сертифікатів банку, у якому відкритий рахунок;
- валюта, перерахована як кредит, позика відповідно до договору;
- валюта, одержана власником рахунку від погашення резидентом заборгованості за отриманим кредитом, позикою (у тому числі проценти, комісійні, неустойка), поворотною фінансовою допомогою;
- валюта, перерахована власнику рахунку за виконане ним зобов'язання за боржника за договором поруки;
- валюта, що була раніше помилково (надмірно) перерахована з цього рахунку. Зазначені кошти зараховуються на цей рахунок у сумі, що не перевищує раніше перераховану;
- валюта, куплена уповноваженим банком на міжбанківському валютному ринку України за рахунок наявних коштів на поточному рахунку в національній валюті цієї фізичної особи з метою переказу її за кордон відповідно до Правил здійснення переказів іноземної валюти;
- валюта, що перерахована в межах України фізичною особою-резидентом на підставі індивідуальної ліцензії Національного банку;

– валюта від здійснення уповноваженим банком за дорученням власника рахунку операцій з обміну валюти відповідно до Правил торгівлі іноземною валютою та умов договору банківського рахунку.

Копії документів, що підтверджують джерела походження готівкової іноземної валюти у фізичної особи-нерезидента, залишаються в документах дня банку.

З поточного рахунку в іноземній валюті фізичної особи-нерезидента за розпорядженням власника або за його дорученням здійснюються такі операції:

а) в іноземній валюті:

– перерахування за межі України через кореспондентські рахунки уповноважених банків України і кореспондентські рахунки банків-нерезидентів, відкриті в уповноважених банках України, відповідно до Правил здійснення переказів іноземної валюти;

– виплата готівкою (вивезення за межі України здійснюється згідно з Інструкцією про переміщення валюти);

– виплата платіжними документами (вивезення за межі України здійснюється згідно з Інструкцією про переміщення валюти);

– перерахування на власний поточний (у тому числі інвестиційний) або вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті;

– перерахування в межах України на поточний рахунок іншої фізичної особи - резидента або нерезидента;

– перерахування на інвестиційний рахунок іноземного інвестора - юридичної особи для подальшого здійснення інвестицій в Україну;

– перерахування власником рахунку для здійснення операцій, передбачених відповідною індивідуальною ліцензією Національного банку;

– перерахування на рахунок юридичної особи-резидента як сплата мита, зборів або застави;

– перерахування власником рахунку коштів за операціями з іменними ощадними (депозитними) сертифікатами цього банку;

– перерахування коштів на рахунок резидента як кредит, позика, фінансова допомога відповідно до договору;

– перерахування для погашення заборгованості за кредитами, позиками (у тому числі проценти, комісійні, неустойка);

- перерахування власником рахунку кредитору для виконання зобов'язань за боржника за договором поруки;
- перерахування за межі України поручителю-нерезиденту як відшкодування за виконане ним зобов'язання за договором поруки;
- купівля наперед оплачених платіжних карток міжнародних платіжних систем;
- продаж на міжбанківському валютному ринку України для подальшого зарахування на поточний рахунок у національній валюті;
- перерахування коштів для сплати мита, податків та інших обов'язкових платежів (податки нараховуються з доходу, перерахованого в гривні за офіційним курсом Національного банку, що діє на день здійснення банком-резидентом видаткових операцій);
- обмін валюти за дорученням власника рахунку відповідно до Правил торгівлі іноземною валютою та умов договору банківського рахунку з одночасним зарахуванням обмінної іноземної валюти на поточний рахунок цієї фізичної особи;
- повернення помилково (надмірно) отриманих коштів. Зазначені кошти перераховуються з цього рахунку в сумі, що не перевищує раніше отриману б) у грошовій одиниці України:
- виплата готівкою в грошовій одиниці України (купівля іноземної валюти здійснюється за курсом уповноваженого банку, що діє на день здійснення операції).

На вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті фізичної особи-резидента зараховуються:

- готівкова валюта;
- валюта, перерахована з власного поточного або власного вкладного (депозитного) рахунку в іноземній валюті;
- валюта від здійснення уповноваженим банком за дорученням власника рахунку операцій з обміну валюти відповідно до Правил торгівлі іноземною валютою та умов договору банківського вкладу;
- кошти, внесені іншою фізичною особою, якщо це передбачено договором банківського вкладу;

– нараховані проценти (дохід в іншій формі) за вкладом (депозитом), якщо це передбачено договором.

З вkladного (депозитного) рахунку фізичної особи-резидента в іноземній валюті за розпорядженням вкладника або за його дорученням кошти повертаються шляхом:

– виплати готівкою (вивезення за межі України здійснюється згідно з Інструкцією про переміщення валюти);

– виплати платіжними документами (вивезення за межі України здійснюється згідно з Інструкцією про переміщення валюти);

– перерахування на власний поточний або власний вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті.

Якщо це передбачено договором банківського вкладу, кошти з вкладного (депозитного) рахунку фізичної особи-резидента в іноземній валюті можуть бути повернуті шляхом обміну іноземної валюти на іншу іноземну валюту з одночасним зарахуванням обмінюваної іноземної валюти на власний поточний або вкладний (депозитний) рахунок цієї фізичної особи відповідно до Правил торгівлі іноземною валютою та умов договору банківського вкладу.

На вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті фізичної особи-нерезидента зараховуються:

– готівкова валюта, яка ввезена в Україну відповідно до законодавства України. Під час зарахування на рахунок увезених в Україну коштів у митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку. Таке зарахування може бути здійснено до закінчення дії відкритої візи, а в разі безвізового в'їзду в Україну - до закінчення строку законного перебування в Україні. Копії документів, що підтверджують джерела походження іноземної валюти, залишаються в документах дня банку;

– готівкова валюта, отримана в Україні відповідно до законодавства України;

– валюта від здійснення уповноваженим банком за дорученням власника рахунку операцій з обміну валюти відповідно до Правил торгівлі іноземною валютою та умов договору банківського вкладу;

– валюта, перерахована з власного поточного або власного вкладного (депозитного) рахунку в іноземній валюті;

– кошти, внесені іншою фізичною особою-нерезидентом, якщо це передбачено договором банківського вкладу;

– нараховані проценти (дохід в іншій формі) за вкладом (депозитом), якщо це передбачено договором.

З вкладного (депозитного) рахунку в іноземній валюті фізичної особи-нерезидента за розпорядженням власника або за його дорученням кошти повертаються шляхом:

– перерахування за межі України через кореспондентські рахунки уповноважених банків України та кореспондентські рахунки банків-нерезидентів, що відкриті в уповноважених банках України, відповідно до Правил здійснення переказів іноземної валюти;

– виплати готівкою (вивезення за межі України здійснюється згідно з Інструкцією про переміщення валюти);

– виплати платіжними документами (вивезення за межі України здійснюється згідно з Інструкцією про переміщення валюти);

– перерахування на власний поточний або власний вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті.

Якщо це передбачено договором банківського вкладу, кошти з вкладного (депозитного) рахунку в іноземній валюті фізичної особи-нерезидента можуть бути повернуті шляхом обміну іноземної валюти на іншу іноземну валюту з одночасним зарахуванням обмінної іноземної валюти на власний поточний або вкладний (депозитний) рахунок цієї фізичної особи відповідно до Правил торгівлі іноземною валютою та умов договору банківського вкладу.

3.2. Порядок відкриття рахунків в іноземній валюті іноземним представництвам і використання коштів за цими рахунками

Якщо іноземне представництво не має рахунків у банку, то відкриття йому **поточного рахунку** в іноземній валюті здійснюється в такому порядку. Особи (особа), які (яка) відкривають рахунок, мають:

– пред'явити паспорт або документ, що його замінює, і документи, що підтверджують їх повноваження. Фізичні особи-резиденти додатково пред'являють документ, виданий відповідним органом державної податкової

служби, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків;

– подати визначені Інструкцією документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку).

На підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію іноземного представництва та осіб, уповноважених розпоряджатися поточним рахунком в іноземній валюті. Між банком та іноземним представництвом укладається в письмовій формі договір банківського рахунку.

Якщо іноземне представництво (крім військових частин Чорноморського флоту Російської Федерації) вже має в цьому банку поточний рахунок у національній валюті, цей клієнт ідентифікований банком і сформована справа з юридичного оформлення рахунку, то відкриття поточного рахунку в іноземній валюті здійснюється за умови подання іноземним представництвом заяви про відкриття рахунку та засвідченої в установленому порядку картки із зразками підписів і відбитка печатки. Військові частини Чорноморського флоту Російської Федерації для відкриття поточного рахунку в іноземній валюті в банку, у якому йому вже відкрито поточний рахунок, подають документи за визначеним Інструкцією переліком.

На поточні рахунки в іноземній валюті офіційних представництв, представництв юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю (у тому числі - представництв іноземних банків), установ (груп управління програмами або проектами міжнародної допомоги та міжнародної технічної допомоги) зараховуються такі кошти:

–у готівковій формі, що ввезені на територію України уповноваженим представником юридичної особи-нерезидента і зареєстровані митними органами під час в'їзду в Україну (у ввізній митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про прийняття валюти, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку);

–у готівковій формі у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють використання готівкової іноземної валюти на території України;

–перераховані з-за кордону на ім'я власника рахунку через уповноважені банки (у тому числі для виконання міжнародних програм або проектів технічної допомоги);

–за платіжними документами, що надіслані з-за кордону на ім'я власника рахунку в порядку, установленому законодавством України;

–за платіжними документами на ім'я власника рахунку, увезеними на територію України і зареєстрованими митними органами під час в'їзду в Україну (у ввізній митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про прийняття платіжних документів, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку);

–за іменними платіжними документами (у тому числі - дорожні чеки), що ввезені в Україну та не зареєстровані митними органами під час в'їзду в Україну, якщо немає передавальних написів на них (зараховуються тільки на рахунки офіційного представництва);

–куплені на міжбанківському валютному ринку України власником рахунку за рахунок власних коштів, наявних на поточних рахунках типу "Н" у національній валюті (також у разі закриття цього рахунку), у порядку, установленому законодавством України;

–перераховані в межах України власнику рахунку відповідно до законодавства України;

–сума процентів, нарахованих за залишком коштів на власному поточному рахунку;

–інші надходження на користь власника рахунку, що не суперечать законодавству України.

З поточного рахунку в іноземній валюті офіційних представництв, представництв юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю (у тому числі - представництв іноземних банків), установ (груп управління програмами або проектами міжнародної технічної допомоги) за розпорядженням власника проводяться такі операції:

– оплата праці працівникам-нерезидентам, які згідно з укладеними трудовими договорами (контрактами) працюють в Україні (виплата готівкою або перерахування на рахунки цих осіб, відкриті в уповноважених банках України);

– виплата готівкою або дорожніми чеками у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють використання готівкової іноземної валюти на території України;

– здійснення остаточного розрахунку з фізичними особами-резидентами, які уклали контракт (договір) з юридичною особою-нерезидентом про їх працевлаштування за межами України;

– перерахування за межі України на рахунки юридичних осіб-нерезидентів згідно з контрактом (договором, угодою), що передбачає купівлю обладнання для виконання проектів у рамках чинних міжнародних угод про гуманітарне та техніко-економічне співробітництво;

– перерахування за межі України на рахунки відповідних органів іноземної держави та юридичних осіб, інтереси яких представляють в Україні ці представництва (також у разі закриття цього рахунку);

– перерахування на рахунок юридичної особи-резидента як благодійний внесок;

– перерахування залишків коштів у разі закриття поточного рахунку в одному уповноваженому банку і відкриття поточного рахунку в іншому уповноваженому банку;

– продаж на міжбанківському валютному ринку України з метою подальшого зарахування на рахунок типу "Н" для утримання представництва, виконання статутної діяльності, впровадження міжнародних програм або проектів технічної допомоги;

– інші перерахування, що не суперечать законодавству України.

На поточні рахунки в іноземній валюті постійних представництв зараховуються кошти:

– у готівковій формі, що ввезені на територію України уповноваженим представником юридичної особи-нерезидента і зареєстровані митними органами під час в'їзду в Україну (у ввізній митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про прийняття валюти, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку);

– у готівковій формі у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють використання готівкової іноземної валюти на території України;

- перераховані з-за кордону на ім'я власника рахунку через уповноважені банки України;
- за платіжними документами, що надіслані з-за кордону на ім'я власника рахунку в порядку, установленому законодавством України;
- за платіжними документами на ім'я постійного представництва юридичної особи-нерезидента, увезеними на територію України і зареєстрованими митними органами під час в'їзду в Україну (у ввізній митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про прийняття платіжних документів, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку);
- куплені на міжбанківському валютному ринку України власником рахунку за рахунок власних коштів, наявних на рахунках типу "П" (також у разі закриття цього рахунку), у порядку, установленому законодавством України;
- перераховані в межах України власнику рахунку відповідно до законодавства України;
- у сумі процентів, нарахованих за залишком коштів на власному поточному рахунку;
- перераховані в межах України з власного поточного або вкладного (депозитного) рахунку;
- у сумі кредитів, отриманих за кредитними договорами;
- інші надходження, отримання яких не суперечить законодавству України.

З поточного рахунку в іноземній валюті постійних представництв юридичних осіб-нерезидентів за розпорядженням власника рахунку проводяться такі операції:

- оплата праці працівникам-нерезидентам, які згідно з укладеними трудовими договорами (контрактами) працюють в Україні (виплата готівкою або перерахування на рахунки цих осіб, відкриті в уповноважених банках України);
- виплата готівкою або дорожніми чеками у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють використання готівкової іноземної валюти на території України;
- перерахування за межі України на рахунки юридичних осіб-нерезидентів, інтереси яких представляють в Україні ці постійні представництва (також у разі закриття цього рахунку);

– перерахування на користь юридичної особи-резидента, якщо в призначенні платежу коштів, що надійшли із-за кордону, зазначено, що ці кошти згідно з договором (контрактом, угодою) належать цьому резиденту;

– перерахування на рахунок юридичної особи-резидента в уповноваженому банку як благодійний внесок;

– перерахування на власний поточний або вкладний (депозитний) рахунок;

– перерахування для погашення заборгованості за отриманим кредитом та сплати процентів за ним;

– продаж на міжбанківському валютному ринку України з метою подальшого зарахування на рахунок типу «П» для цільового використання (оплата витрат за кошторисом, рахунків-фактур, благодійних внесків та інших витрат, що не суперечать законодавству України);

– інші будь-які перерахування, що не суперечать законодавству України.

На поточні рахунки в іноземній валюті військових частин Чорноморського флоту Російської Федерації, що дислокуються на території України, зараховуються кошти:

– перераховані з-за кордону на ім'я власника рахунку через уповноважені банки;

– за платіжними документами, що надіслані з-за кордону на ім'я власника рахунку в порядку, установленому законодавством України;

– у готівковій формі, що ввезені на територію України уповноваженим представником Міністерства оборони Російської Федерації і зареєстровані митними органами під час в'їзду в Україну (у ввізній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про прийняття валюти, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку);

– невикористаний залишок готівкової іноземної валюти або іноземної валюти за дорожніми чеками, що були раніше отримані (куплені) в уповноважених банках України для оплати витрат на відрядження, експлуатаційних витрат, пов'язаних з обслуговуванням транспортних засобів за кордоном, і представницьких витрат за кордоном;

– куплені на міжбанківському валютному ринку України власником рахунку за рахунок власних коштів, наявних на рахунку типу «Н» (також у разі закриття цього рахунку), у порядку, установленому законодавством України;

– сума процентів, нарахованих за залишком коштів на власному поточному рахунку.

З поточних рахунків в іноземній валюті військових частин Чорноморського флоту Російської Федерації, що дислокуються на території України, за розпорядженням власника проводяться такі операції:

– виплата готівкою для оплати праці військовослужбовців-нерезидентів, які несуть службу на території України;

– виплата коштів готівкою або дорожніми чеками військовослужбовцям на службові відрядження під час виїзду за кордон (вивезення валюти за межі України здійснюється згідно з Інструкцією про переміщення валюти);

– продаж іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України з метою подальшого зарахування на рахунок типу «Н» для утримання військових частин Чорноморського флоту Російської Федерації, що дислокуються на території України;

– перерахування російських рублів на рахунок відповідних органів Російської Федерації, з якого було здійснено фінансування військової частини Чорноморського флоту Російської Федерації, що дислокується на території України (перерахування здійснюється також у разі припинення діяльності військової частини Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, що підтверджується відповідними документами).

Відкриття **вкладного (депозитного) рахунку** іноземному представництву здійснюється після пред'явлення особою, яка відкриває рахунок, паспорту або документу, що його замінює, документів, що підтверджують її повноваження та інших визначених документів, на підставі яких уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію іноземного представництва та фізичної особи, яка відкриває вкладний (депозитний) рахунок. Після цього між банком та іноземним представництвом в письмовій формі укладається договір банківського вкладу.

Крім того, іноземному представництву, яке не має рахунків у цьому банку, для відкриття вкладного (депозитного) рахунку потрібно подати банку:

– копію документа, що підтверджує реєстрацію (акредитацію) іноземного представництва в уповноваженому органі (уповноваженим органом) виконавчої влади України, засвідчену нотаріально або органом, що видав документ. Військові частини Чорноморського флоту Російської Федерації цей документ не подають;

– копію легалізованої або засвідченої шляхом проставлення апостиля довіреності на здійснення представницьких функцій тією або іншою особою в Україні, засвідчену нотаріально.

Представництво юридичної особи-нерезидента додатково має подати копію легалізованого або засвідченого шляхом проставлення апостиля витягу з торговельного, банківського або судового реєстру чи реєстраційного посвідчення місцевого органу влади іноземної держави про реєстрацію юридичної особи-нерезидента, засвідчену нотаріально, а представництво іноземного банку - копію легалізованого або засвідченого шляхом проставлення апостиля положення про представництво іноземного банку, засвідчену нотаріально.

Якщо іноземне представництво використовує найману працю і є платником страхових внесків, то воно додатково до вищезазначеного переліку документів має подати копію документа про повідомлення ним органів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України щодо наміру відкрити вкладний (депозитний) рахунок, засвідчену в установленому порядку. Інформацію про те, що іноземне представництво не використовує найману працю і не є платником страхових внесків, клієнт обов'язково має зазначити в договорі або довідці за довільною формою. Ця довідка має бути засвідчена підписом керівника і відбитком печатки іноземного представництва.

Іноземне представництво, яке відповідно до законодавства України зобов'язане сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі), додатково до вищезазначеного переліку документів має подати копію документа, що підтверджує взяття іноземного представництва на облік відповідним органом державної податкової служби, засвідчену органом, що його видав, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку. Інформацію про те, що іноземне представництво не є платником податків і зборів (обов'язкових

платежів), клієнт обов'язково має зазначити в договорі або довідці за довільною формою. Ця довідка має бути засвідчена підписом керівника і відбитком печатки іноземного представництва.

Якщо в договорі банківського вкладу передбачено перерахування коштів з рахунку після закінчення строку зберігання з використанням платіжного доручення клієнта, то під час відкриття вкладного (депозитного) рахунку іноземне представництво додатково має подати картку із зразками підписів і відбитка печатки, засвідчену в установленому порядку.

Якщо вкладний (депозитний) рахунок відкривається іноземному представництву, яке вже має в цьому банку рахунок (тобто, коли банком здійснена ідентифікація клієнта і сформована справа з юридичного оформлення рахунку), то рахунок відкривається на підставі договору банківського вкладу.

Одночасно іноземне представництво, яке використовує найману працю, додатково має подати копію документа про повідомлення ним органів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України щодо наміру відкрити вкладний (депозитний) рахунок, засвідчену в установленому порядку.

Кошти на вкладні (депозитні) рахунки іноземного представництва перераховуються з поточного рахунку, відкритого в уповноваженому банку, і повертаються на поточний рахунок. Проведення розрахункових операцій та видача коштів готівкою з вкладного (депозитного) рахунку іноземного представництва забороняється. Нараховані проценти (дохід в іншій формі) за вкладом (депозитом) іноземного представництва відповідно до умов договору банківського вкладу можуть перераховуватися на поточний рахунок або зараховуватися на поповнення вкладу (депозиту).

3.3. Порядок відкриття рахунків в іноземній валюті нерезидентам-інвесторам і використання коштів за цими рахунками

Відкриття інвестиційного рахунку в іноземній валюті здійснюється на підставі пред'явлення особою, яка відкриває рахунок, паспорту або документу, що його замінює, документів, що підтверджують її повноваження та інших документів за визначеним переліком. Фізичні особи-резиденти додатково

пред'являють документ, виданий відповідним органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків. На підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію нерезидента-інвестора та осіб (особи), уповноважених від його імені розпоряджатися інвестиційним рахунком.

Між банком та особою, уповноваженою нерезидентом-інвестором, укладається в письмовій формі договір банківського рахунку. Для відкриття інвестиційного рахунку розпорядники рахунку особисто подають до уповноваженого банку такі документи:

- заяву про відкриття поточного рахунку. У заяві в рядку «Додаткова інформація» обов'язково зазначається, що рахунок відкривається з метою здійснення інвестиції в Україну;

- копію легалізованого або засвідченого шляхом проставлення апостиля витягу з торговельного, банківського або судового реєстру або реєстраційне посвідчення місцевого органу влади іноземної держави про реєстрацію юридичної особи, засвідчену нотаріально. Від іноземного інвестора - фізичної особи цей документ не вимагається;

- копію легалізованої або засвідченої шляхом проставлення апостиля довіреності на ім'я особи, яка має право відкривати та розпоряджатися рахунком, засвідчену нотаріально. У разі видачі іноземним інвестором - фізичною особою такої довіреності на території України подається копія цієї довіреності, засвідчена нотаріально. Якщо рахунок відкривається особисто іноземним інвестором - фізичною особою, то цей документ не вимагається;

- картку із зразками підписів нерезидента-інвестора, засвідчену нотаріально.

Додатково подається копія документа, що підтверджує взяття нерезидента-інвестора на облік в органі державної податкової служби, засвідчена органом, що видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку, якщо нерезидент-інвестор є учасником угоди про розподіл продукції відповідно до Закону України «Про угоди про розподіл продукції».

На інвестиційний рахунок в іноземній валюті зараховуються такі кошти:

- перераховані з-за кордону для здійснення інвестицій в Україну відповідно до нормативно-правових актів Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну;

- перераховані з іншого власного поточного (у тому числі інвестиційного) рахунку, відкритого в уповноваженому банку України;
- у сумі процентів, нарахованих за залишками коштів на власному інвестиційному рахунку;
- доходи, прибутки та інші кошти, одержані нерезидентом-інвестором від здійснення інвестицій в Україну, у тому числі від спільної діяльності без створення юридичної особи;
- повернуті з власного вкладного (депозитного) рахунку, відкритого в уповноваженому банку України в порядку, установленому цією главою;
- раніше помилково перераховані інвестором з цього рахунку. Зазначені кошти зараховуються на рахунок інвестора в сумі, що не перевищує раніше перераховану;
- повернуті внаслідок часткового або повного припинення нерезидентом здійснення інвестицій в Україну;
- валюта, куплена уповноваженим банком України на міжбанківському валютному ринку України у випадках, визначених Правилами торгівлі іноземною валютою.

На інвестиційний рахунок іноземного інвестора - юридичної особи в іноземній валюті можуть зараховуватися кошти, перераховані з поточного рахунку фізичної особи-нерезидента, відкритого в уповноваженому банку України, якщо іноземна інвестиція вноситься в готівковій формі.

З інвестиційного рахунку в іноземній валюті за дорученням власника рахунку проводяться такі операції:

- здійснення інвестицій в Україну (уключаючи реінвестиції) відповідно до нормативно-правових актів Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну;
- розрахунки з митними органами у випадках, передбачених законодавством України;
- перерахування за кордон доходів, прибутків та інших коштів, отриманих від здійснення інвестицій в Україну, а також суми інвестиції в разі її припинення та коштів, повернутих з вкладних (депозитних) рахунків, відкритих в уповноважених банках України;
- сплата послуг уповноваженому банку, який обслуговує рахунок;

- перерахування коштів на власний інвестиційний рахунок, відкритий в уповноваженому банку України;
- перерахування коштів на власний вкладний (депозитний) рахунок, відкритий в уповноваженому банку України;
- перерахування доходів, прибутків та інших коштів, отриманих інвестором - фізичною особою від здійснення інвестицій в Україну, на власний поточний рахунок фізичної особи-нерезидента, відкритий в уповноваженому банку України;
- продаж на міжбанківському валютному ринку України з метою подальшого зарахування на інвестиційний рахунок нерезидента-інвестора в національній валюті для здійснення інвестицій в Україну;
- повернення помилково отриманих коштів. Зазначені кошти перераховуються з цього рахунку в сумі, що не перевищує раніше отриману.

Іноземний інвестор - юридична особа може перерахувати з цього рахунку кошти на поточний рахунок фізичної особи-нерезидента, відкритий в уповноваженому банку України, якщо іноземна інвестиція вносилася в готівковій формі.

Для забезпечення таких видів діяльності, як виробнича кооперація, спільне виробництво та інших видів спільної діяльності за участю нерезидентів-інвесторів, які здійснюються на підставі договорів (контрактів) без утворення юридичної особи, у банку відкривається поточний рахунок у національній або іноземній валюті для ведення обліку коштів за цими договорами (контрактами). Уповноважений працівник банку ідентифікує осіб, які мають право розпоряджатися рахунком, і підтверджує здійснення ідентифікації копіюванням відповідних документів у встановленому порядку.

Зарахування та списання коштів з поточних рахунків, що відкриваються для забезпечення таких видів діяльності, як виробнича кооперація, спільне виробництво та інші види спільної діяльності за участю нерезидентів-інвесторів без створення юридичної особи, має здійснюватися виключно на цілі, передбачені договорами (контрактами) про спільну інвестиційну діяльність, включаючи і розподіл прибутків між сторонами угоди (контракту) з урахуванням вимог законодавства України.

Якщо виникає потреба продажу іноземної валюти з метою забезпечення цього виду діяльності в Україні, учасники спільної діяльності можуть здійснити на міжбанківському валютному ринку України продаж іноземної валюти з рахунку спільної діяльності в іноземній валюті для подальшого зарахування коштів у гривнях на рахунок спільної діяльності в національній валюті.

Після завершення розподілу належних сторонам коштів та/або строку дії договору (контракту) про спільну інвестиційну діяльність зазначені кошти перераховуються:

- у національній валюті – на поточні рахунки резидентів та/або інвестиційні рахунки нерезидентів-інвесторів у національній валюті;

- в іноземній валюті – на поточні рахунки резидентів та/або інвестиційні рахунки нерезидентів-інвесторів в іноземній валюті, а також на рахунки нерезидентів-інвесторів у банках за кордоном.

Нерезидент-інвестор може відкрити вкладний (депозитний) рахунок у банку, у якому йому відкрито поточний (у тому числі інвестиційний) рахунок, на підставі укладеного договору банківського вкладу. Кошти на вкладні (депозитні) рахунки нерезидентів-інвесторів можуть надходити з їх власних інвестиційних рахунків та з їх рахунків за кордоном. Кошти з цих рахунків повертаються на власні інвестиційні рахунки нерезидентів-інвесторів та на їх рахунки за кордоном. Нараховані проценти (дохід в іншій формі) за вкладом (депозитом) нерезидента-інвестора відповідно до умов договору банківського вкладу можуть перераховуватися на інвестиційний рахунок або зараховуватися на поповнення вкладу (депозиту), або перераховуватися за кордон.

Особливості функціонування поточних рахунків нерезидентів-інвесторів та особливості розміщення нерезидентами-інвесторами коштів на вкладних (депозитних) рахунках можуть визначатися нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну.

3.4. Розрахункові операції в іноземній валюті

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності передбачає активне застосування іноземної валюти у розрахункових операціях між резидентами та нерезидентами України.

Виручка резидентів у іноземній валюті підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення (виписки вивізної вантажної митної декларації) продукції, що експортується, а в разі експорту робіт (послуг), прав інтелектуальної власності – з моменту підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг, експорт прав інтелектуальної власності. Перевищення зазначеного строку потребує висновку центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики.¹

Імпортні операції резидентів, які здійснюються на умовах відстрочення поставки, в разі, коли таке відстрочення перевищує 180 календарних днів з моменту здійснення авансового платежу або виставлення векселя на користь постачальника продукції (робіт, послуг), що імпортується, потребують висновку центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики.

При застосуванні розрахунків щодо імпортних операцій резидентів у формі документарного акредитиву передбачений строк, діє з моменту здійснення уповноваженим банком платежу на користь нерезидента.

Національний банк України має право встановлювати строк, протягом якого куплена резидентом на міжбанківському валютному ринку України іноземна валюта для забезпечення виконання зобов'язань перед нерезидентом має бути використана за призначенням, і порядок її продажу в разі недотримання резидентом цього строку.

Порушення резидентами передбачених строків тягне за собою стягнення пені за кожний день прострочення у розмірі 0,3 відсотка суми неодержаної виручки (вартості недопоставленого товару) в іноземній валюті, перерахованої у грошову одиницю України за валютним курсом Національного банку України на день виникнення заборгованості. Загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати суми неодержаної виручки (вартості недопоставленого товару).

У разі прийняття до розгляду судом, Міжнародним комерційним арбітражним судом чи Морською арбітражною комісією при Торгово-

¹ Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.1994 р. № 185 зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 40. – Ст. 364.

промисловій палаті України позовної заяви резидента про стягнення з нерезидента заборгованості, яка виникла внаслідок недотримання нерезидентом строків, передбачених експортно-імпортними контрактами, передбачені строки зупиняються і пеня за їх порушення в цей період не сплачується.

У разі прийняття судом рішення про відмову в позові повністю або частково або припинення (закриття) провадження у справі чи залишення позову без розгляду передбачені строки поновлюються і пеня за їх порушення сплачується за кожний день прострочення, включаючи період, на який ці строки було зупинено.

У разі прийняття судом рішення про задоволення позову пеня за порушення передбачених строків не сплачується з дати прийняття позову до розгляду судом.

Державні податкові інспекції вправі за наслідками документальних перевірок безпосередньо стягувати з резидентів передбачену пеню.

У разі порушення резидентами строків, установлених Національним банком України, придбана валюта продається уповноваженими банками протягом 5 робочих днів на міжбанківському валютному ринку України. При цьому позитивна курсова різниця, що може виникнути за такою операцією, щоквартально направляється до Державного бюджету України, а негативна курсова різниця відноситься на результати господарської діяльності резидента.

Зазначені строки можуть бути продовжені центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики у разі виконання резидентами операцій за договорами виробничої кооперації, консигнації, комплексного будівництва, тендерної поставки, гарантійного обслуговування, поставки складних технічних виробів і товарів спеціального призначення.

Порядок віднесення операцій резидентів до зазначених та умови видачі висновків на перевищення строків, встановлено Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2007 року «Про затвердження Порядку продовження строків розрахунків за зовнішньоекономічними операціями».¹

До операцій, що здійснюються резидентами, належать:

¹ Про затвердження Порядку продовження строків розрахунків за зовнішньоекономічними операціями: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2007 р. № 1409 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 1. – Ст. 9.

1) під час виконання договорів виробничої кооперації – операції з поставки сировини, матеріалів, вузлів, деталей, запасних частин, заготовок напівфабрикатів, комплектувальних та інших виробів галузевого і міжгалузевого призначення, що технологічно взаємозв'язані і необхідні для виготовлення кінцевої продукції, а також операції з надання послуг з виконання проектних, ремонтних робіт та технічного обслуговування, пов'язаних з виготовленням та реалізацією кінцевої продукції;

2) під час виконання договорів консигнації – операції з реалізації товарів, відповідно до яких одна сторона (консигнатор) зобов'язується за дорученням другої сторони (консигнанта) продати протягом визначеного часу (строку дії угоди консигнації) за обумовлену винагороду з консигнаційного складу від свого імені товари, які належать консигнанту;

3) під час виконання договорів комплексного будівництва – операції з виконання проектних і проектно-пошукових робіт, передачі «ноу-хау» в галузі будівництва та виробництва будівельних матеріалів, конструкцій, виконання будівельних, спеціальних та будівельно-монтажних робіт, у тому числі під час виконання договорів про реалізацію проектів за схемою «будувати – експлуатувати – передавати» (Build-Operate-Transfer), здійснення шефмонтажу та авторського нагляду в будівництві, виконання пусконаладжувальних та гарантійних робіт (надання послуг), а також з поставки машин і механізмів, матеріалів, обладнання, будівельних конструкцій та матеріалів для виконання зазначених робіт (надання послуг);

4) під час виконання договорів тендерної поставки – операції з поставки товарів (виконання робіт, надання послуг), замовлених за результатами міжнародних торгів (тендерів);

5) під час виконання договорів гарантійного обслуговування – експортні операції з поставки товарів (виконання робіт, надання послуг), умовами яких передбачено проведення розрахунків частинами після підписання відповідних актів технічного приймання (випробовування, установки, монтажу, налагодження) товарів (робіт, послуг), а також проведення остаточних розрахунків після завершення відповідного гарантійного періоду;

6) під час виконання договорів поставки складних технічних виробів – імпорتنі операції з поставки устаткування частинами або складних технічних

виробів, що потребують установки, монтажу, налагодження, гарантійного обслуговування і введення їх у дію на місці експлуатації, а також з поставки складних технічних виробів, строк виготовлення та транспортування яких перевищує 180 днів;

7) під час виконання договорів поставки товарів спеціального призначення – операції з міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання згідно з переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Для одержання висновку резидент подає Мінекономіки такі документи:

1) складений у довільній формі лист-звернення, що містить дані про стан виконання зовнішньоекономічного договору (контракту) на момент звернення, із зазначенням суми заборгованості та обґрунтуванням необхідності продовження встановленого строку на певний період;

2) засвідчені в установленому порядку копії:

– зовнішньоекономічного договору (контракту), в якому зазначаються адреса та банківські реквізити іноземних контрагентів. Якщо договір укладено іноземною мовою, заявник додає його переклад на українській мові;

– свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності - резидента;

– документів, що підтверджують здійснення зовнішньоекономічної операції, зокрема платіжних банківських документів, довідок банків, вантажних митних декларацій, коносаментів, актів приймання-передачі товару (виконання робіт, надання послуг).

Датою подання документів, на підставі яких видається висновок, вважається дата їх реєстрації в Мінекономіки.

Мінекономіки розглядає подані резидентом документи протягом 10 робочих днів після їх реєстрації і видає висновок або письмово відмовляє у його видачі із зазначенням підстави.

У видачі висновку може бути відмовлено в разі:

1) подання резидентом документів:

- з порушенням встановлених вимог;
- що містять недостовірну інформацію;

- після закінчення встановлених строків;
- 2) невідповідності поданих резидентом документів законодавству.

У разі усунення недоліків, що стали підставою для відмови у видачі висновку, резидент може повторно подати документи для його отримання. При цьому строк розрахунків може бути продовжено починаючи з дати реєстрації в Мінекономіки повторно поданих документів.

Про видачу висновку Мінекономіки інформує протягом п'яти робочих днів з дати його видачі Національний банк України та Державну податкову адміністрацію України.

У разі виявлення недостовірної інформації в документах, на підставі яких видано висновок, Мінекономіки приймає рішення про його скасування з дати видачі, про що письмово повідомляє резидентів, Національному банку України та Державній податковій адміністрації України із зазначенням підстави.

Розрахунки за експортно-імпортними операціями після перерахування суб'єктами космічної діяльності авансу за виконання робіт з виготовлення (розробки) агрегатів, систем космічних ракетних комплексів (космічних ракет-носіїв), космічних апаратів, наземного сегмента космічних систем та їх агрегатів, систем і комплектуючих здійснюються у строк до 500 календарних днів. Перевищення зазначеного строку також потребує висновку центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики.

Якщо перевищення строків обумовлено виникненням форс-мажорних обставин, перебіг зазначених строків зупиняється на весь період дії форс-мажорних обставин та поновлюється з дня, наступного за днем закінчення дії таких обставин.

Підтвердженням форс-мажорних обставин є відповідна довідка Торгово-промислової палати України або іншої уповноваженої організації (органу) країни розташування сторони договору (контракту) або третьої країни відповідно до умов договору.

РОЗДІЛ IV. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОТІВКОВОГО ВАЛЮТНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

4.1. Правові засади обігу готівкової іноземної валюти

Готівкова іноземна валюта – це іноземні грошові знаки у вигляді банкнот і монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави. Чинні правила використання готівкової іноземної валюти на території України, затверджені Постановою Правління Національного банку України від 30 травня 2007 року № 200, передбачають можливість:

1. Використання готівкової іноземної валюти з поточних рахунків:

– резидентами - юридичними особами та фізичними особами - підприємцями та іноземними представництвами для забезпечення витрат на відрядження працівників за кордон;

– юридичними особами - резидентами та іноземними представництвами для забезпечення експлуатаційних витрат, пов'язаних з обслуговуванням транспортних засобів за кордоном;

– морськими агентами з метою виконання зобов'язань перед нерезидентами;

– інші випадки.

2. Використання готівкової іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави.

3. Використання готівкової іноземної валюти як засобу платежу резидентами - суб'єктами підприємницької діяльності під час їх перебування за кордоном.¹

Розглянемо порядок та умови використання готівкової іноземної валюти за означеними напрямками.

Резиденти-юридичні особи і фізичні особи-підприємці (далі – юридичні особи-резиденти) та іноземні представництва мають право використовувати з поточних рахунків готівкову іноземну валюту для

¹ Правила використання готівкової іноземної валюти на території України: Постанова Правління НБУ від 30.05.2007 № 200 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 46. – Ст. 1894.

забезпечення витрат на відрядження працівників за кордон, а також на представницькі витрати (організацію офіційних заходів за кордоном).

Витрати на відрядження працівників за кордон включають оплату дозволів на в'їзд (віз), добових, витрат, пов'язаних з найманням житлового приміщення, транспортних та інших витрат за кордоном.

Видача готівкової іноземної валюти з поточного рахунку юридичної особи-резидента або іноземного представництва здійснюється уповноваженим банком на підставі заяви на видачу готівки, доручення повноважному представнику на отримання іноземної валюти в касі уповноваженого банку та листа-розрахунку, який містить такі дані:

- прізвище, ім'я та по батькові (за наявності) осіб, які виїжджають за кордон;
- розрахунок витрат.

Юридичні особи - резиденти та іноземні представництва мають право використовувати з поточного рахунку іноземну валюту для придбання дорожніх чеків на суму, що відповідає витратам на відрядження і представницьким витратам, на підставі заяви на видачу дорожніх чеків, оформленої у довільній формі, і вищезазначених документів.

Одному працівнику (резиденту чи нерезиденту) може бути видано іноземну валюту готівкою та/або дорожні чеки на загальну суму, що не перевищує норм вивезення іноземної валюти (дорожніх чеків), установлених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють переміщення іноземної валюти (дорожніх чеків) через митний кордон України (далі – нормативно-правові акти про переміщення валюти).

Під час видачі з каси готівкової іноземної валюти та/або дорожніх чеків уповноважений банк видає юридичній особі-резиденту або іноземному представництву довідки на вивезення відповідно до вимог нормативно-правових актів про переміщення валюти.

Відшкодування працівнику-резиденту, який перебував у відрядженні за кордоном, витрат власних коштів в іноземній валюті здійснюється відповідно до законодавства України у валюті України за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на день виплати

зазначених коштів, а працівнику-нерезиденту, на його бажання, – як в іноземній валюті, так і у валюті України.

Юридичні особи - резиденти та іноземні представництва, що мають власні транспортні засоби (орендують, фрахтують), мають право використовувати готівкову іноземну валюту з поточних рахунків для забезпечення експлуатаційних витрат, пов'язаних з обслуговуванням транспортних засобів за кордоном.

Уповноважений банк здійснює видачу готівкової іноземної валюти з поточного рахунку юридичної особи-резидента або іноземного представництва на підставі заяви на видачу готівки, доручення повноважному представнику на отримання іноземної валюти в касі уповноваженого банку та листа-розрахунку, який містить такі дані:

- мету виїзду;
- прізвище, ім'я та по батькові (за наявності) особи, яка вивозить готівкову іноземну валюту для забезпечення експлуатаційних витрат;
- розрахунок експлуатаційних витрат, пов'язаних з обслуговуванням транспортних засобів за кордоном.

Уповноважений банк під час видачі з каси готівкової іноземної валюти надає юридичній особі - резиденту або іноземному представництву довідки на вивезення відповідно до вимог нормативно-правових актів про переміщення валюти.

Морські агенти мають право використовувати готівкову іноземну валюту з поточних рахунків для видачі готівкової іноземної валюти та/або дорожніх чеків капітану судна, що належить (зафрахтоване) судновласнику-нерезиденту, для оплати експлуатаційних витрат, пов'язаних з обслуговуванням судна, оплати праці членів екіпажу, оплати витрат, пов'язаних з репатріацією моряків із судна, що перебуває в порту України, тощо.

Уповноважений банк здійснює видачу морському агенту з поточного рахунку готівкової іноземної валюти та/або дорожніх чеків у разі надходження на його поточний рахунок в іноземній валюті авансового платежу від нерезидента (судновласника або іншого довірителя) для виконання ним агентських послуг та на підставі заяви на видачу готівки (заяви на купівлю

дорожніх чеків у довільній формі), доручення повноважному представнику на отримання іноземної валюти (дорожніх чеків) у касі уповноваженого банку та листа-розрахунку, який має містити такі дані:

- мету зняття готівкової іноземної валюти та її суму;
- назву судна судновласника-нерезидента;
- прізвище та ім'я капітана судна судновласника-нерезидента.

Уповноважений банк видає морському агенту в межах сум, визначених судновласником, довідки на вивезення відповідно до вимог нормативно-правових актів про переміщення валюти:

- капітану судна судновласника-нерезидента;
- членам екіпажу в разі їх репатріації із судна.

Уповноважений банк може зараховувати готівкову іноземну валюту на поточний рахунок в іноземній валюті морського агента (через розподільчий рахунок) у разі її отримання як оплати агентських послуг до каси морського агента (підтверджується прибутковими касовими ордерами та копією митної декларації). Копія митної декларації з відміткою морського агента про суму прийнятої в касу готівкової іноземної валюти залишається в уповноваженому банку.

Іншими випадками використання готівкової іноземної валюти з поточних рахунків є такі:

1) Юридичні особи - резиденти та іноземні представництва можуть використовувати готівкову іноземну валюту з поточних рахунків **для оплати праці, виплати премій і призів** працівникам-нерезидентам, які працюють в Україні за контрактом.

Працівник-нерезидент здійснює вивезення з України готівкової іноземної валюти з дотриманням вимог нормативно-правових актів про переміщення валюти або може перерахувати зазначені кошти за межі України в порядку, установленому нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють здійснення переказів іноземної валюти за дорученням та на користь фізичних осіб.

2) Представництво **Бюро міжнародної організації з міграції** може використовувати готівкову іноземну валюту з поточного рахунку для **здійснення своєї статутної діяльності**, у тому числі для покриття витрат,

пов'язаних із забезпеченням виїзду мігрантів на батьківщину, на підставі заяви на видачу готівки, доручення повноважному представнику на отримання іноземної валюти в касі уповноваженого банку та листа-розрахунку.

За словами міністра труда і соціальної політики України на сьогоднішній день за кордоном працюють 3,5 мільйонів українців, з яких не більше 2% працевлаштовуються легально.¹

3) **Адвокатські компанії** та інші юридичні особи - резиденти (посередники) можуть використовувати готівкову іноземну валюту з поточного рахунку для **виплат фізичним особам коштів**, які отримані з-за кордону за дорученням цих фізичних осіб за справами, що перебувають у провадженні цих посередників згідно з їх статутною діяльністю і відповідного документа, який підтверджує право на зайняття відповідною діяльністю, на підставі заяви на видачу готівки, доручення повноважному представнику на отримання іноземної валюти в касі уповноваженого банку та листа-розрахунку й підтвердних документів, у яких обов'язково мають бути зазначені повна назва платника, повна назва бенефіціара, валюта та сума платежу.

4) Юридичні особи - резиденти, які мають на це відповідні повноваження згідно із законодавством України, можуть використовувати готівкову іноземну валюту з поточного рахунку за рахунок коштів, отриманих із-за кордону, для виплат фізичним особам - резидентам **за передані права інтелектуальної власності за кордоном** на підставі заяви на видачу готівки, доручення повноважному представнику на отримання іноземної валюти в касі уповноваженого банку та листа-розрахунку й підтвердних документів, у яких обов'язково мають бути зазначені повна назва платника, повна назва бенефіціара, валюта та сума платежу.

5) Іноземні представництва, через які не здійснюється частково або повністю господарська діяльність, можуть використовувати готівкову іноземну валюту з поточного рахунку для виплат фізичним особам-резидентам, які уклали контракт (договір) з юридичною особою - нерезидентом про їх працевлаштування за межами України, **для оплати витрат, пов'язаних з проїздом по території іноземної держави**, на підставі заяви на видачу готівки,

¹ События // Жизнь. – 2008. – № 39. – С. 2.

доручення повноважному представнику на отримання іноземної валюти в касі уповноваженого банку та листа-розрахунку.

Слід зазначити, що готівкова іноземна валюта, отримана юридичними особами - резидентами та іноземними представництвами з власних поточних рахунків в іноземній валюті, відкритих в уповноважених банках, повинна використовуватися виключно на цілі, на які вона отримана. Уповноважений банк залишає в касових документах документи, на підставі яких здійснюється видача з поточного рахунку готівкової іноземної валюти, що забезпечує можливість контролю за її використанням.

Фізичні особи - нерезиденти, а також повноважні представники юридичних осіб - нерезидентів - суб'єктів підприємницької діяльності можуть використовувати на територіях митниць готівкову іноземну валюту як засіб платежу в разі:

а) сплати мита, інших податків і зборів (обов'язкових платежів), митних зборів та фінансових санкцій відповідно до митного законодавства України;

б) сплати дорожніх зборів і оформлення перевезень негабаритних, великовагових і небезпечних вантажів;

в) сплати платежів за охорону та супроводження підакцизних і транзитних товарів митними органами;

г) сплати консульських зборів для відкриття віз на в'їзд в Україну;

г) оплати послуг, наданих прикордонними санітарно-карантинними, ветеринарними, фітосанітарними та іншими службами контролю;

д) оплати послуг з обов'язкового медичного страхування та обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;

е) оплати товарів і послуг у зоні, що звільнена від сплати мита та податків (магазини безмитної торгівлі¹).

Фізичні особи - резиденти можуть використовувати на території України готівкову іноземну валюту як засіб платежу у випадках:

¹ Порядок відкриття і ліквідації магазинів безмитної торгівлі та Правила продажу товарів магазинами безмитної торгівлі: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1089 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 30. – Ст. 1533.

а) сплати мита, інших податків і зборів (обов'язкових платежів), митних зборів та фінансових санкцій відповідно до митного законодавства України;

б) сплати платежів за охорону та супроводження підакцизних і транзитних товарів митними органами;

в) оплати товарів і послуг у зоні, що звільнена від сплати мита та податків (магазини безмитної торгівлі).

Фізичні особи, а також юридичні особи - резиденти та іноземні представництва можуть використовувати на території України готівкову іноземну валюту як засіб платежу в разі оплати дипломатичним представництвам, консульським установам іноземних держав дозволів на в'їзд (віз) до цих країн фізичним особам, які виїжджають у приватних справах та в службові відрядження.

Повноважні представники юридичних осіб - нерезидентів - суб'єктів підприємницької діяльності можуть використовувати на територіях портів та аеропортів в Україні готівкову іноземну валюту як засіб платежу в разі розрахунків за пально-мастильні матеріали, продукти харчування, медикаменти й послуги з обслуговування транспортних засобів (літаків, суден, поромів), їх пасажирів і членів екіпажу, якщо іноземні транспортні засоби здійснюють разові (нерегулярні) рейси чи ці транспортні засоби здійснили через метеорологічні або технічні умови непередбачену посадку в аеропорту чи зайшли в порт на території України.

Підставою для зарахування готівкової іноземної валюти на поточний рахунок резидента - суб'єкта підприємницької діяльності (через розподільчий рахунок) є копії рахунку (рахунку-фактури) та митної декларації, що оформлена під час перетинання транспортним засобом митного кордону України, або сліпу, квитанції платіжного терміналу, якщо готівкова іноземна валюта була отримана за допомогою корпоративної платіжної картки через касу уповноваженого банку. Копія митної декларації (або сліпу, квитанції платіжного терміналу) з відміткою резидента - суб'єкта підприємницької діяльності про суму здійсненої оплати товарів в іноземній валюті залишається в уповноваженому банку.

Використання готівкової іноземної валюти на території України як застави дозволяється за умови отримання індивідуальної ліцензії, яка

надається виключно на підставі окремої постанови Правління Національного банку України.

Резиденти - суб'єкти підприємницької діяльності можуть використовувати готівкову іноземну валюту як засіб платежу під час здійснення торгівлі та надання послуг за межами України:

а) на транспортних засобах, що їм належать (орендовані, зафрахтовані або ті, що формуються в Україні), у разі здійснення міжнародних пасажирських перевезень;

б) на міжнародних виставках (ярмарках), що проходять за кордоном, у разі реалізації товарів. Резидент - суб'єкт підприємницької діяльності здійснює ввезення в Україну готівкової іноземної валюти через повноважного представника в сумі, що не перевищує норми ввезення іноземної валюти, установлені нормативно-правовими актами про переміщення валюти.

Готівкова іноземна валюта, що ввозиться в Україну на транспортних засобах через повноважних представників та/або яку одержано за продані товари, підлягає обов'язковому декларуванню на митниці і надалі зарахуванню на поточний рахунок в іноземній валюті резидента - суб'єкта підприємницької діяльності (через розподільчий рахунок).

Уповноважений банк зараховує готівкову іноземну валюту на поточний рахунок в іноземній валюті резидента - суб'єкта підприємницької діяльності (через розподільчий рахунок) на підставі:

- оригіналу митної декларації;
- документів, які підтверджують участь резидента-суб'єкта підприємницької діяльності в міжнародних виставках (ярмарках), що проходили за кордоном, у разі зарахування коштів, які отримані за реалізований товар.

У митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про суму та дату зарахування готівкової іноземної валюти. Копія митної декларації із зазначеною відміткою залишається в уповноваженому банку.

Уповноважений банк може **зараховувати готівкову іноземну валюту** на поточний рахунок в іноземній валюті юридичної особи-резидента (через розподільчий рахунок) у разі:

а) її отримання як благодійної допомоги від нерезидента (підтверджується прибутковими касовими ордерами, актами про оприбуткування до каси коштів у разі внесення коштів юридичною особою-резидентом на власний рахунок);

б) сплати фізичними особами (резидентами та нерезидентами) державного мита згідно із законодавством України та сплати фізичними особами - нерезидентами зборів за дії, що пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності. Фізичні особи-нерезиденти подають до уповноваженого банку митну декларацію або довідку банку про зняття коштів з рахунку (у тому числі з карткового рахунку) через уповноважений банк України. Копія митної декларації з відміткою банку про суму прийнятої готівкової іноземної валюти або довідка банку про зняття нерезидентом коштів з рахунку залишається в уповноваженому банку.

Уповноважений банк може зараховувати готівкову іноземну валюту на поточний рахунок в іноземній валюті дипломатичного представництва, консульської установи іноземної держави в разі її отримання як оплати дозволів на в'їзд (віз) до країни, яку представляє в Україні відповідна установа.

Уповноважений банк може зараховувати готівкову іноземну валюту на поточний рахунок в іноземній валюті іноземного представництва, через яке не здійснюється частково або повністю господарська діяльність, у сумі невикористаного залишку готівкової іноземної валюти, що була раніше видана фізичним особам - резидентам, які уклали договір з юридичною особою - нерезидентом про їх працевлаштування за межами України, для оплати витрат, пов'язаних з їх проїздом по території іноземної держави.

Невикористаний залишок готівкової іноземної валюти, що була отримана юридичною особою - резидентом або іноземним представництвом з поточного рахунку в іноземній валюті для забезпечення витрат на відрядження працівників за кордон та/або на експлуатаційні витрати, пов'язані з обслуговуванням транспортних засобів за кордоном, підлягає зарахуванню безпосередньо на поточний рахунок в іноземній валюті юридичної особи-резидента або іноземного представництва в уповноваженому банку України протягом п'яти банківських днів з часу його оприбуткування до каси юридичної особи - резидента або іноземного представництва.

Нерезидент - суб'єкт підприємницької діяльності згідно з умовами експортного договору резидента - суб'єкта підприємницької діяльності в рахунок розрахунків за цим договором може виплачувати фізичній особі - резиденту, яка перебуває у відрядженні за кордоном з метою виконання зобов'язань за цим договором, кошти в готівковій іноземній валюті на експлуатаційні витрати, пов'язані з обслуговуванням транспортного засобу, який належить резиденту - стороні договору (орендується, фрахтується ним) і використовується за кордоном з метою виконання зобов'язань останнього за цим договором.

Невикористаний залишок зазначених коштів підлягає обов'язковому декларуванню на митниці під час в'їзду в Україну фізичною особою - резидентом, яка перебувала у відрядженні за кордоном. Надалі ввезена готівкова іноземна валюта підлягає оприбуткуванню до каси резидента - суб'єкта підприємницької діяльності протягом трьох днів і зарахуванню на поточний рахунок в іноземній валюті резидента - суб'єкта підприємницької діяльності (через розподільчий рахунок) протягом п'яти банківських днів (з часу його оприбуткування до каси).

Уповноважений банк зараховує зазначений невикористаний залишок коштів в іноземній валюті на поточний рахунок в іноземній валюті резидента - суб'єкта підприємницької діяльності (через розподільчий рахунок) на підставі:

- експортного договору резидента - суб'єкта підприємницької діяльності, у якому передбачено повну або часткову оплату за кордоном нерезидентом - суб'єктом підприємницької діяльності готівковою іноземною валютою експлуатаційних витрат, пов'язаних з обслуговуванням транспортного засобу резидента;

- копій документів, які підтверджують отримання від нерезидента - суб'єкта підприємницької діяльності готівкової іноземної валюти на експлуатаційні витрати, пов'язані з обслуговуванням транспортного засобу;

- копій документів, які підтверджують використання готівкової іноземної валюти на експлуатаційні витрати, пов'язані з обслуговуванням транспортного засобу резидента;

- оригіналу митної декларації. У митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про суму та дату зарахування готівкової іноземної

валюти. Копія митної декларації із зазначеною відміткою залишається в уповноваженому банку.

Уповноважений банк може приймати від повноваженого представника нерезидента - суб'єкта підприємницької діяльності в касу (для подальшого зарахування на поточний рахунок в іноземній валюті резидента - суб'єкта підприємницької діяльності (через розподільчий рахунок)) готівкову вільно конвертовану іноземну валюту в сумі, що не перевищує 10 000 доларів США, або еквівалент цієї суми в іншій вільно конвертованій іноземній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на день здійснення операції, за наявності таких документів:

а) експортного договору резидента - суб'єкта підприємницької діяльності, у якому передбачено повну або часткову оплату нерезидентом - суб'єктом підприємницької діяльності продукції, виконаних робіт, отриманих послуг у готівковій вільно конвертованій іноземній валюті. Загальна сума, що прийнята за одним договором, не може перевищувати 10 000 доларів США, або еквівалент цієї суми в іншій вільно конвертованій іноземній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на день здійснення операції, або договору, у якому передбачено повну або часткову оплату нерезидентом в готівковій вільно конвертованій іноземній валюті за фрахтування судна, що належить судновласнику-резиденту. Сума разової оплати за фрахтування судна в разі його заходження в порт України, де розташований уповноважений банк, у якому відкрито поточний рахунок в іноземній валюті судновласника-резидента, не може перевищувати 10 000 доларів США, або еквівалент цієї суми в іншій вільно конвертованій іноземній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на день зарахування коштів. Копія договору залишається в уповноваженому банку;

б) оригіналу митної декларації або довідки про зняття повноважним представником нерезидента - суб'єкта підприємницької діяльності готівкової іноземної валюти з картрахунку нерезидента - суб'єкта підприємницької діяльності за допомогою корпоративної платіжної картки через уповноважений банк (фінансову установу, яка одержала генеральну ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій). У митній декларації робиться відмітка

уповноваженого банку про суму та дату зарахування готівкової іноземної валюти на поточний рахунок в іноземній валюті (через розподільчий рахунок), відкритий цим банком резиденту - суб'єкту підприємницької діяльності. Копія митної декларації із зазначеною відміткою або довідка про виплату уповноваженим банком (фінансовою установою, яка одержала генеральну ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій) готівкової іноземної валюти з картрахунку нерезидента - суб'єкта підприємницької діяльності залишається в уповноваженому банку;

в) документа, що підтверджує повноваження, надані представнику нерезидента - суб'єкта підприємницької діяльності, на оплату договору готівковою вільно конвертованою іноземною валютою. Копія документа залишається в уповноваженому банку;

г) копії сторінок паспортного документа повноважного представника нерезидента - суб'єкта підприємницької діяльності (що містять фото, прізвище та ім'я, інформацію про дату видачі й орган, що його видав), які залишаються в уповноваженому банку.

Під час проведення нерезидентом розрахунків з резидентом, шляхом отримання з власного рахунку в іноземній валюті за допомогою корпоративної платіжної картки через банкомат уповноваженого банку коштів у гривнях уповноважений банк може зараховувати ці кошти на поточний рахунок резидента - суб'єкта підприємницької діяльності.

Підставою для зарахування готівкових гривень на поточний рахунок суб'єкта підприємницької діяльності є копії рахунку (рахунку-фактури) та чека банкомата про одержання гривень, які залишаються в уповноваженому банку.

Уповноважений банк отримує комісійну винагороду за проведеними операціями, згідно з власними тарифами виключно в гривнях.

Суб'єкти підприємницької діяльності, можуть проводити операції з готівковою іноземною валютою, віднесеною нормативно-правовим актом Національного банку, що встановлює класифікацію іноземних валют та банківських металів, до 2-ї і 3-ї груп, за наявності договору між суб'єктом підприємницької діяльності та уповноваженим банком, яким передбачено зарахування зазначеної іноземної валюти на поточний рахунок в іноземній валюті суб'єкта підприємницької діяльності (через розподільчий рахунок).

Перерахування вартості товарів (послуг) з однієї іноземної валюти в іншу здійснюється на підставі офіційного курсу гривні до іноземних валют, установленого Національним банком на день здійснення платежу або на час перетинання транспортним засобом митного кордону України.

Уповноважений банк установлює ліміт залишків іноземної валюти в касі суб'єктів підприємницької діяльності, яким дозволяється використовувати готівкову іноземну валюту як засіб платежу, якщо залишки іноземної валюти залишаються в неробочі часи доби в касі (до розрахунку ліміту каси не включаються кошти, які передбачені для виплати заробітної плати нерезидентам і на відрядження працівників за кордон). Понадлімітні залишки готівкової іноземної валюти підлягають повній інкасації до уповноваженого банку і зарахуванню на поточний рахунок в іноземній валюті суб'єкта підприємницької діяльності (через розподільчий рахунок). Якщо суб'єкти підприємницької діяльності працюють цілодобово, то закінченням робочого дня є початок операційного дня банку, у якому вони обслуговуються.

Якщо суб'єкти підприємницької діяльності працюють у вихідні та святкові дні, то вони можуть перевищувати встановлені ліміти залишку іноземної валюти в касі з обов'язковою інкасацією понадлімітних залишків до уповноваженого банку не пізніше наступного робочого дня банку.

Фінансові установи, які одержали генеральну ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій, і національний оператор поштового зв'язку самостійно визначають для власних кас порядок розрахунку ліміту каси з урахуванням особливостей діяльності та режиму роботи, обсягів готівкових надходжень (видатків), строків здавання готівки тощо і на підставі зазначеного встановлюють розмір ліміту для власних кас.

4.2. Правове регулювання валютно-обмінних операцій

До валютно-обмінних операцій з іноземною валютою і дорожніми та іменними чеками належать:

– купівля у фізичних осіб-резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;

- продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкову гривню;
- зворотний обмін фізичним особам-нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;
- купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту, а також купівля-продаж дорожніх чеків за готівкові гривні;
- конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави;
- прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків.

За розрахунками Міністерства економіки України сальдо продажу-купівлі іноземної валюти у січні-травні 2008 року становило «мінус» 1164,7 млн. дол. США порівняно з «мінус» 776,8 млн. дол. США у січні-травні 2007 року (таблиця 4.2.1).

Таблиця 4.2.1

Обсяг операцій на готівковому валютному ринку України¹

(млн. дол. США)

Термін	Загальний обсяг купівлі та продажу іноземної валюти	Обсяг купленої валюти у населення	Обсяг проданої валюти населенню	Сальдо продажу-купівлі населенням валюти (+) купівля, (-) продаж
Травень 2008 р.	5104,0	2467,9	2636,1	- 168,2
Квітень 2008 р.	5603,9	2736,9	2867,0	- 130,1
Січень-травень 2008 р.	28971,3	13903,3	15068,0	- 1164,7
Січень-травень 2007 р.	19029,8	9126,5	9903,3	- 776,8
2007 р.	61262,6	28489,4	32773,2	- 4283,8
2006 р.	37237,4	16823,4	20414	- 3590,6
2005 р.	25159,7	11911,7	13248	- 1336,3
2004 р.	18131	7842,4	10288,6	- 2446,2

¹ Офіційний сайт Міністерства економіки України. – http://www.me.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=101168&cat_id=80967.

Отже, попит населення на іноземну валюту перевищує пропозицію, це пояснюється ціновою ситуацією в країні, а також зростанням попиту на кредити та депозити в іноземній валюті.

Валютно-обмінні операції здійснюються у **пунктах обміну** іноземної валюти банку (фінансової установи).

Закон України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» від 23 березня 1996 р. під пунктами обміну іноземної валюти розуміє:

- обмінні пункти уповноважених банків, що розташовані поза їх операційними залами;
- обмінні пункти інших фінансових установ, які одержали ліцензію Національного банку України на здійснення операцій з торгівлі іноземною валютою;
- обмінні пункти суб'єктів підприємницької діяльності, які діють на підставі агентських угод з уповноваженими банками.¹

Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 12 грудня 2002 року № 502, визначає пункт обміну іноземної валюти банку (фінансової установи) як структурну одиницю, яка відкривається банком (фінансовою установою), де здійснюються валютно-обмінні операції з іноземною валютою і дорожніми чеками для фізичних осіб - резидентів і нерезидентів.²

Національний оператор поштового зв'язку на підставі генеральної ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій також має право здійснювати валютно-обмінні операції і створювати пункти обміну іноземної валюти (за виключенням операцій з купівлі-продажу дорожніх чеків). Об'єкти поштового зв'язку здійснюють зазначені операції на підставі наданого

¹ Про патентування деяких видів підприємницької діяльності: Закон України від 23.03.96 № 98/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 20. – Ст. 82.

² Про затвердження Інструкції про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України та змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Правління Національного банку України від 12.12.2002 № 502 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 4. – Ст. 150.

національним оператором поштового зв'язку дозволу на здійснення валютно-обмінних операцій.

Під час організації діяльності, пов'язаної із здійсненням валютно-обмінних операцій, банки (фінансові установи) керуються Положенням про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України,¹ Інструкцією про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України та іншими законодавчими й нормативно-правовими актами.

Відкривати пункти обміну валюти для здійснення валютно-обмінних операцій мають право:

– банки, що отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення неторговельних операцій з валютними цінностями;

– фінансові установи, що отримали генеральну ліцензію Національного банку України на здійснення операцій з валютними цінностями.

Відкриття пунктів обміну валюти банком (фінансовою установою) дозволяється лише на території того територіального управління Національного банку України, на території якого розташований цей банк (фінансова установа).

Банки (фінансові установи) реєструють у територіальному управлінні пункти обміну валюти за умови дотримання вимог щодо кваліфікації касирів, забезпечення цих пунктів засобами для визначення справжності банкнот і дорожніх чеків та наявності реєстратора розрахункових операцій (далі – РРО).

З введенням в дію норми щодо обов'язковості застосування РРО у пунктах обміну валюти, із загальної кількості працюючих на 1 травня 2003 р. пунктів обміну 2916, РРО купили близько 1700, а змогли зареєструвати в органах державної податкової служби лише 1413 з них. Основними покупцями касових апаратів виступили банки, тоді як понад половину обмінників належить їх агентам. Кількість пунктів обміну валют в Україні за 2003 рік скоротилася на 2,4% (з 3703 до 3616), причому кількість тих, що працювали за

¹ Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України: Постанова Правління Національного банку України від 29.12.2000 № 520 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 8. – Ст. 329.

агентськими угодами, поменшала на 9,2% (з 2221 до 2016), а банківських – зросла на 8% (з 1482 до 1600).¹

Проведення операцій у пункті обміну валюти розпочинається лише після його реєстрації в територіальному управлінні (Додаток 11), а також реєстрації РРО у податковому органі та на підставі наказу по банку (фінансовій установі) про відкриття пункту обміну валюти.

Наказ про відкриття пункту обміну валюти має містити місцезнаходження пункту обміну валюти, прізвище, ім'я, по батькові касирів, перелік операцій, які здійснюються в пункті обміну валюти, прізвище та ініціали посадової особи банку (фінансової установи), на яку покладається керівництво і контроль за діяльністю пункту обміну валюти, і перелік осіб, яким дозволяється входити до приміщення пункту обміну валюти.

У наказі по банку (фінансовій установі) про відкриття пункту обміну валюти можуть бути встановлені інші вимоги щодо порядку та умов роботи пункту обміну валюти з боку керівника банку (фінансової установи), що не суперечать вимогам нормативно-правових актів.

Пункти обміну іноземної валюти можуть працювати на підставі агентського договору, як структурна одиниця банку (фінансової установи) або приміщення, що на правах власності або оренди належить агенту, у якому юридична особа-резидент, що уклала агентський договір з банком (фінансовою установою) згідно з законодавством України, здійснює валютно-обмінні операції з іноземною валютою для фізичних осіб-резидентів і нерезидентів.

Діяльність в сфері торгівлі іноземною валютою, здійснювана суб'єктами підприємницької діяльності підлягає патентуванню. Вартість відповідного торгового патенту складає 960 грн. за календарний місяць, а строк його дії – 36 календарних місяців.²

У разі коли суб'єкт підприємницької діяльності має структурні (відокремлені) підрозділи, торговий патент придбавається окремо для кожного структурного (відокремленого) підрозділу (обмінного пункту).

¹ Прес-служба Асоціації Українських банків. – <http://www.mu.org.ua/>

² Про патентування деяких видів підприємницької діяльності: Закон України від 23.03.96 № 98/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 20. – Ст. 82.

Вимоги щодо умов укладання договору банку з агентом про відкриття пункту обміну валюти:

- статутний капітал агента повинен становити не менше ніж 250 тис. грн.;
- установчі документи агента повинні передбачати надання фінансових послуг з обміну валют.

Для погодження з територіальним управлінням НБУ протягом трьох робочих днів з дати укладення договору надається нотаріально засвідчена копія цього договору, до якої додаються:

- заява про погодження агентського договору;
- нотаріально засвідчена копія установчих документів агента;
- копія свідоцтва про реєстрацію фінансової установи, яка має право надавати фінансові послуги з обміну валют.

Територіальне управління протягом 14 робочих днів з дати надходження нотаріально засвідченої копії договору з агентом та відповідних документів розглядає їх і приймає рішення про погодження або відмову в погодженні цього договору.

Підставою для відмови в погодженні договору з агентом може бути:

- відсутність одного з передбачених документів;
- невідповідність положень договору вимогам законодавства України;
- порушення агентом валютного законодавства протягом останніх шести місяців, які передують дню звернення.

Територіальне управління на своєму бланку видає банку висновок про погодження або відмову в погодженні договору з агентом.

Банки (фінансові установи) для реєстрації пунктів обміну валюти подають до територіального управління:

- а) заяву про відкриття пункту обміну валюти;
- б) інформацію банку (фінансової установи) про:
 - стаж роботи касирів та дані про їх освіту відповідно до кваліфікаційних вимог (Додаток 12);
 - наявність одного або кількох технічних засобів для визначення справжності банкнот іноземних держав та дорожніх чеків;

– наявність довідників для визначення справжності банкнот і довідкових матеріалів для визначення справжності дорожніх чеків;

– наявність РРО;

– забезпечення сейфом для зберігання валютних цінностей і бланків суворого обліку;

в) копію документа, який дає право на розміщення пункту обміну валюти в певному місці (власність, оренда);

г) копію висновку територіального управління про погодження агентського договору, укладеного банком (фінансовою установою) з агентом, якщо пункт обміну валюти банку (фінансової установи) працюватиме на підставі агентського договору;

г) інформацію про відповідність приміщення пункту обміну валюти вимогам нормативно-правових актів Національного банку України щодо технічного стану та організації охорони.

Територіальне управління протягом 14 робочих днів з дати надходження поданих банком (фінансовою установою) документів розглядає їх та приймає рішення про реєстрацію пункту обміну валюти або про відмову в його реєстрації.

Підставами для відмови в реєстрації пункту обміну валюти можуть бути:

– відсутність одного з передбачених документів;

– відмова в погодженні територіальним управлінням агентського договору між банком та агентом;

– надання банком (фінансовою установою) недостовірної інформації;

– застосування до банку (фінансової установи) заходів впливу протягом останніх шести місяців, що передують поданню звернення, за порушення валютного законодавства щодо здійснення валютно-обмінних операцій;

– скасування територіальним управлінням рішення про реєстрацію пункту обміну валюти банку (фінансової установи), якщо таке рішення прийняте протягом останніх шести місяців, що передують поданню звернення про реєстрацію пункту обміну валюти.

Територіальне управління реєструє пункт обміну валюти в Книзі реєстрації пунктів обміну валюти і після цього видає банку (фінансовій установі) на бланку управління довідку про реєстрацію пункту обміну валюти.

Після реєстрації пункту обміну валюти в територіальному управлінні банк (фінансова установа), агент мають зареєструвати РРО, який передбачається використовувати в пункті обміну валюти, у податковому органі за місцем розташування цього пункту.

Стаття 4 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 6 липня 1995 року № 265/95-ВР (у редакції Закону України від 1 червня 2000 року № 1776-III) зобов'язує уповноважені банки, що здійснюють операції з купівлі-продажу іноземної валюти, а також суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють ці операції на підставі агентських угод з уповноваженими банками:

- провадити операції з купівлі-продажу іноземної валюти через зареєстровані, опломбовані в установленому порядку та переведені у фіскальний режим роботи реєстратори розрахункових операцій з роздрукуванням у двох примірниках розрахункових документів, що підтверджують виконання цих операцій;

- зберігати протягом робочої зміни другий примірник розрахункового документа, що підтверджує здійснення операції;

- застосовувати в установленому порядку лише ті реєстратори розрахункових операцій, що включені до Державного реєстру реєстраторів розрахункових операцій;

- видавати особі, яка купує або продає іноземну валюту, перший примірник розрахункового документа на повну суму операції;

- здійснювати операції з купівлі-продажу іноземної валюти лише за рахунок коштів банку;

- забезпечувати відповідність готівкових коштів та іноземної валюти на місці проведення операції з купівлі-продажу іноземної валюти даним фіскального звіту.¹

¹ Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 06.07.95 № 265/95-ВР у редакції Закону України від 01.06.2000 № 1776-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 38. – Ст. 315.

Територіальне управління скасовує рішення про реєстрацію пункту обміну валюти (погодження договору між банком і агентом) в разі виявлення факту проведення валютно-обмінних операцій без відображення їх у РРО та звітних документах або відмови в доступі уповноваженим працівникам Національного банку України до приміщення пункту обміну валюти для здійснення перевірки згідно з Правилами проведення перевірок пунктів обміну іноземної валюти на території України, затвердженими постановою Правління Національного банку України від 4 липня 2001 р.,¹ або систематичного (два і більше разів) порушення пунктом обміну валюти (двома і більше пунктами обміну валюти одного агента) порядку організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України протягом останніх 12 місяців, про що повідомляє банк (фінансову установу).

Банк (фінансова установа) має в триденний строк після отримання цього рішення повернути довідку про реєстрацію пункту обміну валюти до територіального управління, яке робить відповідну відмітку в Книзі реєстрації пунктів обміну валюти.

Банк (фінансова установа), який (яка) зареєстрував (зареєструвала) пункт обміну валюти в територіальному управлінні, у триденний строк після **тимчасового припинення роботи** (строком не більше 90 календарних днів, а в зонах відпочинку, у яких відкриваються сезонні пункти обміну іноземних валют, – строком не більше 275 календарних днів) цим пунктом обміну валюти письмово повідомляє про це територіальне управління, яке робить відповідну відмітку в Книзі реєстрації пунктів обміну валюти про тимчасове припинення роботи пункту обміну валют.

Про відновлення роботи пункту обміну валюти банк (фінансова установа) за один день до цього письмово повідомляє територіальне управління, яке робить відповідну відмітку в Книзі реєстрації пунктів обміну валюти.

У повідомленні про тимчасове припинення або відновлення роботи пункту обміну валюти, а також у заяві про припинення роботи пункту обміну валюти мають зазначатися реєстраційний номер пункту обміну валюти в

¹ Про затвердження Правил проведення перевірок пунктів обміну іноземної валюти на території України: Постанова Правління Національного банку України від 04.07.2001 № 259 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 30. – Ст. 1364.

територіальному управлінні, дата та номер відповідного рішення банку (фінансової установи).

Територіальне управління приймає рішення про відкликання довідки про реєстрацію пункту обміну валюти з повідомленням про це банку (фінансовій установі), якщо банк (фінансова установа) надав (надала) інформацію про відновлення тимчасово припиненої роботи пункту обміну валюти пізніше встановленого терміну.

Банк (фінансова установа) має в триденний строк після отримання цього рішення повернути довідку про реєстрацію пункту обміну валюти до територіального управління, яке робить відповідну відмітку в Книзі реєстрації пунктів обміну валюти.

У разі прийняття Національним банком України рішення про припинення дії письмового дозволу на здійснення банком валютно-обмінних операцій чи відкликання банківської ліцензії або про відкликання генеральної ліцензії фінансової установи на здійснення операцій з валютними цінностями банк (фінансова установа) має в триденний строк після отримання цього рішення повернути довідки про реєстрацію пунктів обміну валюти до територіального управління, яке робить відповідну відмітку в Книзі реєстрації пунктів обміну валюти.

Так само у разі прийняття банком (фінансовою установою) рішення про припинення роботи пункту обміну валюти банк (фінансова установа) має в триденний строк після прийняття цього рішення повернути довідку про реєстрацію пункту обміну валюти разом із заявою про припинення роботи пункту обміну валюти до територіального управління, яке робить відповідну відмітку в Книзі реєстрації пунктів обміну валюти.

Якщо за звітною інформацією банку про обсяги операцій з купівлі-продажу іноземних валют у таких пунктах обміну валюти агентів середньомісячний обсяг цих операцій протягом трьох місяців становить менше ніж 100 тис. грн., керівник відповідного територіального управління приймає рішення про здійснення позапланових перевірок діяльності пунктів обміну валюти агентів. У разі виявлення за результатами перевірки факту проведення валютно-обмінних операцій без відображення їх у РРО та звітних документах він уживає відповідних заходів.

Щоденно до початку робочого дня згідно з наказом (розпорядженням) керівника банку, фінансової установи, їх філій або відповідним розпорядженням заступника керівника банку, фінансової установи, їх філій встановлюються курси купівлі та продажу іноземних валют за гривні.

За згодою керівника банку, філії банку курси купівлі та продажу іноземних валют за гривні в касі відділення, що перебуває як на балансі банку, так і на балансі філії, можуть встановлюватися розпорядженням керівника відділення.

У наказі (розпорядженні) про встановлення курсів купівлі та продажу іноземних валют за гривні в касі банку (фінансової установи), у пунктах обміну валюти мають зазначатися дата, час, з якого діють установлені курси, значення курсів купівлі та продажу іноземних валют за гривні, місцезнаходження і реєстраційний номер пункту обміну валюти банку (фінансової установи) та пункту обміну валюти агента у відповідному територіальному управлінні.

У касі банку (фінансової установи) та в пунктах обміну валюти, які розташовані за різними адресами, у тому числі в пунктах обміну валюти агентів в один і той самий робочий день, можуть бути встановлені різні значення курсів купівлі та продажу іноземних валют.

У пункті обміну валюти, у якому працюють одночасно кілька касирів, не може встановлюватися кілька різних значень курсів купівлі та продажу іноземних валют.

Банк (фінансова установа) протягом робочого дня може змінювати значення курсів купівлі та продажу іноземних валют у касі з обов'язковим оформленням кожного зміненого значення курсів купівлі та продажу відповідним наказом (розпорядженням), у якому обов'язково зазначається час зміни курсів.

Банк (фінансова установа) один раз протягом робочого дня може змінювати курси купівлі та продажу іноземних валют, що були встановлені на початок робочого дня як у власних пунктах обміну валюти, так і в пунктах обміну валюти агентів, лише за умови зміни касирів і тільки до 20-ї години.

Згідно з наказом банку (фінансової установи), за здійснення валютно-обмінних операцій справляється комісійна винагорода в межах тарифів, що встановлені на час здійснення цих операцій.

У касах банків (фінансових установ) у доступному для огляду клієнтами місці розміщується така інформація:

– копія наказу (розпорядження) по банку (фінансовій установі) про встановлення курсів купівлі та продажу іноземних валют;

– перелік операцій, які здійснює ця каса;

– повідомлення про обов'язковість здійснення касиром операцій з повернення клієнту відповідної суми коштів у національній або іноземній валюті в разі його звернення з відмовою від валютно-обмінної операції не пізніше 15 хвилин після проведення такої операції;

– повідомлення українською та іноземними мовами щодо можливості здійснення фізичними особами - нерезидентами зворотного обміну невикористаних коштів у гривнях на іноземну валюту лише за умови пред'явлення ними довідки за установленою формою;

– витяг з наказу про встановлення тарифів комісійної винагороди за операціями, які здійснює ця каса, що засвідчується підписом керівника банку (фінансової установи) та скріплюється печаткою банку (фінансової установи);

– повідомлення про ознаки платіжності та зношення банкнот іноземної валюти, які приймаються банками (фінансовими установами) і пунктами обміну валюти на території України.

Додатково до вищезазначеної інформації у пункті обміну валюти розміщується наступна інформація:

- назва банку (фінансової установи), який відкрив пункт обміну валюти, а також назва агента, якщо пункт обміну валюти працює на підставі агентського договору;

- зразок квитанції (довідки) про здійснену валютно-обмінну операцію з повідомленням про потребу її отримання фізичною особою;

- режим роботи пункту обміну валюти;

- телефон керівника, що відповідає за роботу пункту обміну валюти.

Режим роботи пункту обміну валюти встановлює банк (фінансова установа). У прикордонних зонах, аеропортах, на залізничних, морських та річкових вокзалах пункти обміну валюти мають функціонувати не менше 21 години на добу. Тривалість режиму роботи пунктів обміну валюти,

розташованих в інших місцях, установлює банк (фінансова установа) за погодженням з адміністрацією підприємства, установи або органу державної влади, на території яких вони відкриті.

У пункті обміну валюти в наявності мають бути такі документи:

- копія довідки про реєстрацію пункту обміну валюти в територіальному управлінні, скріплена печаткою банку (фінансової установи);
- витяг з наказу банку (фінансової установи) про відкриття пункту обміну валюти, який має бути засвідчений підписом керівника банку (фінансової установи) та скріплений печаткою банку (фінансової установи);
- торговий патент згідно із Законом України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності»;
- журнал обліку валютно-обмінних операцій у разі виходу з ладу РРО.

Банкам (фінансовим установам) забороняється встановлювати обмеження щодо номіналу та року емісії банкнот іноземної валюти, які є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, з якою здійснюються валютно-обмінні операції, крім тих, що встановлюються Національним банком України.

Касири банків (фінансових установ) і пунктів обміну валюти зобов'язані приймати платіжні банкноти іноземної валюти з незначними ознаками зношення (Додаток 13). Банкноти іноземної валюти, що не відповідають цим ознакам, та банкноти іноземної валюти, що вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, приймаються банками (фінансовими установами, крім національного оператора поштового зв'язку) на інкасо.

Банкноти іноземної валюти, що викликали сумнів касира щодо їх справжності або з ознаками підроблення, банки (фінансові установи) вилучають і передають на дослідження в установленому порядку.

З метою організації безперебійної роботи пунктів обміну валюти як власних, так і пунктів обміну валюти агентів, банк (фінансова установа) самостійно встановлює для них розмір авансу в готівковій іноземній валюті й готівкових гривнях і до початку робочого дня, уключаючи вихідні і святкові дні, забезпечує власні пункти обміну валюти та пункти обміну валюти агентів

коштами відповідно до встановлених обсягів, а також забезпечує ці пункти обміну валюти бланками суворого обліку - довідками та квитанціями про здійснення валютно-обмінних операцій, реєстрами (журналами-реєстрами) для обліку за кожним видом операцій, що здійснюють ці пункти обміну валюти.

Порядок забезпечення цінностями пунктів обміну валюти, що працюють на підставі укладених з банками агентських договорів, порядок підкріплення та інкасації (перевезення) коштів і умови видачі банком коштів під відповідальність касирів цих пунктів визначаються в агентських договорах банків з юридичними особами.

Порядок переміщення і передавання готівки та цінностей під відповідальність працівників банку (фінансової установи) визначається внутрішнім положенням (інструкцією) банку (фінансової установи) щодо здійснення касових операцій.

Протягом робочого дня пункти обміну валюти здійснюють операції за рахунок коштів отриманого від банку (фінансової установи) авансу в іноземній валюті та в гривнях, а також за рахунок купленої іноземної валюти та отриманих гривень.

Банки (фінансові установи) зобов'язані забезпечувати підкріплення та інкасацію коштів власних пунктів обміну валюти та пунктів обміну валюти агентів.

Не допускається зберігання в пунктах обміну валюти банків (фінансових установ) готівкової іноземної валюти, гривень та дорожніх чеків у неробочий час, якщо їх приміщення не відповідають вимогам нормативно-правових актів Національного банку України щодо технічного стану та організації охорони.

Банк (фінансова установа) має встановлювати максимальну суму залишків іноземної валюти та гривень у касах пунктів обміну валюти банку (фінансової установи) у неробочий час в обсязі, що має забезпечити роботу цих пунктів протягом робочого дня. Залишки валютних цінностей, що перевищують установлену максимальну суму, підлягають інкасації, яку проводять банки (фінансові установи).

Пункти обміну валюти банку (фінансової установи) під час роботи у вихідні й святкові дні можуть перевищувати встановлену максимальну суму залишків іноземної валюти та гривень у касі за умови обов'язкової інкасації

валютних цінностей, що перевищують установлену максимальну суму, не пізніше наступного робочого дня банку (фінансової установи).

Якщо пункти обміну валюти працюють цілодобово, то закінченням робочого дня вважається початок операційного дня банку (фінансової установи).

Не допускається відмова касира пункту обміну валюти в здійсненні будь-якої операції, зазначеної в переліку операцій, які проводить цей пункт обміну валюти, у тому числі операції сторно, за наявності відповідних коштів для цього.

Операція сторно це операція з повернення клієнту відповідної суми коштів у національній або іноземній валюті в разі його звернення з відмовою від валютно-обмінної операції не пізніше 15 хвилин після проведення такої операції.

Входити до приміщення пункту обміну валюти дозволяється лише особам, визначеним у наказі про відкриття пункту обміну валюти, та представникам органів, уповноважених здійснювати перевірку пунктів обміну валюти згідно з чинним законодавством України.

Керівник, що відповідає за роботу пунктів обміну валюти як власних, так і пунктів обміну валюти агентів, забезпечує вивчення касирами правил здійснення валютно-обмінних операцій з використанням РРО, а також контроль за технічним обслуговуванням РРО відповідними службами.

На період виходу з ладу РРО або в разі тимчасового відключення електроенергії облік валютно-обмінних операцій здійснюється вручну не більше 72 годин з веденням реєстрів установленої форми і наданням клієнту бланків суворого обліку із занесенням підсумкової інформації про проведені операції без використання РРО до журналу обліку валютно-обмінних операцій у разі виходу з ладу РРО.

Підсумкова інформація про проведені операції без використання РРО заноситься до журналу обліку валютно-обмінних операцій у разі виходу з ладу РРО:

- у кінці робочого дня – якщо РРО не функціонував протягом усього робочого дня;

- у кінці терміну роботи без використання РРО – якщо РРО не функціонував частину робочого дня.

Служби, що відповідають за ремонт РРО, не пізніше 72 годин після виходу його з ладу зобов'язані усунути дефект і забезпечити його належне функціонування. Якщо в зазначений термін ремонт не може бути виконаний, то в пункті обміну встановлюється резервний РРО та складається акт за підписом керівника, що відповідає за роботу пунктів обміну валюти, і представника сервісної організації. Будь-який заново встановлений РРО має бути зареєстрований у державному податковому органі (так само, як і під час первинної його реєстрації).

За валютно-обмінними операціями на суму, що перевищує еквівалент 50000 гривень, передбачається необхідність **ідентифікації фізичної особи**, яка їх здійснює. У квитанції за установленою формою мають зазначатися такі реквізити:

- для фізичної особи-резидента: прізвище, ім'я, по батькові особи, яка здійснює таку операцію, дата народження, серія та номер паспорта (іншого документа, який посвідчує особу), дата видачі та орган, що його видав, місце проживання, ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів;

- для фізичної особи-нерезидента: прізвище, ім'я, по батькові (у разі його наявності) особи, яка здійснює операцію з готівкою, дата народження, серія та номер паспорта (іншого документа, який посвідчує особу), дата видачі та орган, що його видав, громадянство, місце проживання або тимчасового перебування.

У разі ненадання клієнтом документів або відомостей, потрібних для з'ясування його особи, чи умисного надання неправдивих відомостей банк (фінансова установа) відмовляє клієнту в проведенні валютно-обмінної операції з обов'язковим посиланням на ст. 64 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та ст. 18 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

Касири кас банків (фінансових установ) та касири пунктів обміну валюти зобов'язані з'ясовувати резидентність осіб, які мають намір здійснити валютно-обмінну операцію, і попереджати про те, що нерезиденти мають змогу провести

зворотний обмін невикористаних коштів у гривнях на іноземну валюту лише за умови пред'явлення ними довідки за установленою формою.

Операції з купівлі-продажу у фізичних осіб-резидентів та нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні або зворотного обміну фізичними особами - нерезидентами невикористаних коштів у гривнях на готівкову іноземну валюту на суму, що перевищує 15000 гривень, здійснюються лише через касу банку (фінансової установи) після пред'явлення документа, який засвідчує особу, що здійснює операцію з готівкою, із зазначенням у квитанції прізвища, імені, по батькові, а на суму, що перевищує 50000 гривень, - із зазначенням у квитанції таких реквізитів: прізвища, імені, по батькові особи, яка здійснює таку операцію, серії та номера паспорта (іншого документа, який засвідчує особу), дати видачі та органу, що його видав, місця проживання, ідентифікаційного номера згідно з Державним реєстром фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів (за наявності).

Здійснені операції відображаються касою банку (фінансової установи), пунктом обміну валюти в реєстрі купленої (проданої) іноземної валюти.

Під час здійснення операцій з видачі фізичним особам-нерезидентам гривень в банкоматі на території України за платіжними картками міжнародних платіжних систем зворотний обмін невикористаних гривень здійснюють лише каси того банку, якому належить банкомат, на підставі чека банкомата.

Уповноважені банки та фінансові установи здійснюють операції з продажу за гривні готівкової іноземної валюти фізичним особам - резидентам або зворотного обміну коштів у гривнях на іноземну валюту фізичним особам-нерезидентам у межах, що встановлюються Національним банком України.

Банки, які не мають прямого кореспондентського рахунку у валютах 2-ї і 3-ї груп Класифікатора іноземних валют, та фінансові установи здійснюють операції з купівлі-продажу готівкових валют 2-ї і 3-ї груп Класифікатора іноземних валют за наявності:

- для банків – кореспондентського рахунку у відповідній іноземній валюті, відкритого в іншому банку, що має прямий кореспондентський рахунок у такій валюті в іноземному банку, та договору на зарахування такої валюти на кореспондентський рахунок, відкритий у зазначеному банку;

- для фінансових установ – рахунку у відповідній іноземній валюті та договору на зарахування такої валюти на рахунок, відкритий у банку, що має прямий кореспондентський рахунок у такій валюті в іноземному банку.

Інкасацію цих валют до банку може здійснювати будь-яка юридична особа, що має право здійснювати інкасацію, у тому числі і банк, у якому відкрито рахунок у цих валютах.

Операції з конвертації готівкової іноземної валюти здійснюються банками (фінансовими установами) та їх пунктами обміну валюти лише з тими валютами, що належать до 1 групи Класифікатора іноземних валют.

Операції з конвертації однієї готівкової іноземної валюти в іншу готівкову іноземну валюту здійснюються для фізичної особи-нерезидента лише в касі банку (фінансової установи) після пред'явлення касиру документа, який засвідчує цю особу, та за наявності підтвердження джерел походження іноземної валюти (копії цих документів залишаються в документах дня). У разі ввезення нерезидентом в Україну іноземної валюти в пред'явленій митній декларації робиться відмітка про її конвертацію.

Операції з конвертації фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти в іншу іноземну валюту, якщо сума валюти, наданої клієнтом, перевищує 15000 гривень за офіційним курсом гривні до цієї валюти на день проведення операції, здійснюються лише через касу банку (фінансової установи) після пред'явлення касиру документа, який засвідчує цю особу, із зазначенням у квитанції прізвища, імені, по батькові, а на суму, що перевищує 50000 гривень, – із зазначенням у квитанції таких реквізитів: прізвища, імені, по батькові особи, яка здійснює таку операцію, серії та номера паспорта (іншого документа, який засвідчує особу), дати видачі та органу, що його видав, місця проживання, ідентифікаційного номера згідно з Державним реєстром фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів (за наявності).

Порядок організації та проведення **перевірок** пунктів обміну іноземної валюти уповноважених банків або юридичних осіб, які діють на підставі агентських угод з уповноваженими банками, встановлює Національний банк України. Також він визначає обов'язки уповноважених банків або юридичних

осіб, які діють на підставі агентських угод з уповноваженими банками, у сприянні проведенню перевірок.¹

Перевірки пунктів обміну здійснюються уповноваженими працівниками центрального апарату та територіальних управлінь Національного банку.

Перевірки пунктів обміну проводяться відповідно до планів перевірок, складених на кожний квартал тими структурними підрозділами Національного банку, до компетенції яких належить здійснення таких перевірок, і затверджених керівниками цих підрозділів. Планові перевірки кожного пункту обміну здійснюються, як правило, не рідше ніж один раз за півроку. Позапланові перевірки здійснюються за вказівкою керівництва Національного банку або його територіальних управлінь.

Перевірки пунктів обміну можуть проводитися комплексно або з окремих питань (дотримання встановлених порядків обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти, застосування реєстраторів розрахункових операцій, обмінних курсів, вимог з організації охорони та технічного стану приміщень пунктів обміну).

Комплексні перевірки пунктів обміну мають передбачати перевірку операцій щодо їх відповідності чинному валютному законодавству та нормативно-правовим актам Національного банку.

Перевірки пунктів обміну можуть здійснюватися разом з податковими органами та/або правоохоронними органами, за їх згодою.

У разі потреби здійснення перевірки даних за попередні операційні дні, які зберігаються в пам'яті РРО, слід залучати до перевірки осіб, які відповідно до законодавства мають право доступу до зазначених даних (адміністратор комп'ютерно-касової системи уповноваженого банку або агента або представник відповідного податкового органу).

Перевірка пункту обміну має розпочинатися з пред'явлення уповноваженими працівниками своїх повноважень представнику уповноваженого банку або агента чи працівнику цього пункту обміну. Ці

¹ Про затвердження Правил проведення перевірок пунктів обміну іноземної валюти на території України: Постанова Правління Національного банку України від 04.07.2001 № 259 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 30. – Ст. 1364.

повноваження підтверджуються відповідним дорученням, яке видає уповноваженим працівникам керівник, який призначив перевірку, та службовими посвідченнями.

Уповноважені працівники під час проведення перевірок мають право:

а) отримувати від касира пункту обміну потрібні для перевірки документи, у тому числі:

- копію довідки про реєстрацію пункту обміну територіальним управлінням Національного банку;
- накази та інші документи уповноваженого банку або агента;
- первинні та інші бухгалтерські, обліково-звітні та грошово-розрахункові документи, дані про операції поточного дня;
- документи, пов'язані з організаційно-технічним забезпеченням діяльності пункту обміну (документи про реєстрацію РРО тощо);

б) отримувати від касира пункту обміну довідки та усні роз'яснення, а також письмові пояснення у разі невиконання або неналежного виконання ним вимог чинного законодавства, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку; ознайомлюватися з роботою організаційно-технічних засобів, які використовуються у цьому пункті обміну, у разі надання ними готівкової валюти для обміну (з можливим подальшим анулюванням здійсненої операції);

в) у разі потреби самостійно або за допомогою уповноваженого банку або агента, пункт обміну якого перевіряється, робити копії з отриманих документів;

г) доступу до приміщення пункту обміну без представника уповноваженого банку або агента;

г) вимагати від касира пункту обміну власноручно перерахувати наявну готівку в їх присутності.

Уповноважені банки або агенти, пункти обміну яких перевіряються, під час перевірки повинні сприяти її проведенню, зокрема зобов'язані надавати на вимогу уповноважених працівників усі необхідні їм довідки, пояснення та документи.

Випадки невиконання або неналежного виконання уповноваженим банком або агентом, пункт обміну якого перевіряється, передбачених вимог, відображаються в акті перевірки. Зазначений акт може бути підставою для

притягнення уповноваженого банку або агента, пункт обміну якого перевіряється, до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Уповноважені працівники повідомляють уповноважений банк або агента, пункт обміну якого перевіряється, про виявлені в цьому пункті обміну недоліки та порушення через їх представників (у разі їх присутності) безпосередньо після перевірки, а також письмово (за підписом керівника структурного підрозділу) протягом трьох робочих днів після здійснення перевірки.

За результатами перевірки кожного пункту обміну складається акт перевірки. У цьому акті зазначаються всі виявлені під час перевірки порушення та недоліки. Акти перевірок підписують уповноважені працівники. У разі проведення перевірок уповноваженими працівниками разом із податковими органами та/або правоохоронними органами акт перевірки підписується усіма працівниками, які брали участь у перевірці.

Акт перевірки повинен подаватися для ознайомлення представнику уповноваженого банку або агента, пункт обміну якого перевірявся (у разі його присутності), та касиру. Зазначені представник та касир зобов'язані ознайомитися з актом перевірки та поставити на ньому свої підписи з позначкою: «з актом ознайомлений, один примірник отримав». У разі наявності заперечень кожен з них має право додати до акта перевірки свої письмові зауваження.

Якщо представник уповноваженого банку або агента, пункт обміну якого перевірявся, або касир від ознайомлення з актом або від підпису акта відмовився, то уповноважений працівник повинен перед своїм підписом зробити такий запис: «Представник уповноваженого банку або агента, касир пункту обміну (зазначити, кому належить пункт обміну) (прізвище, ім'я, по батькові) від ознайомлення з актом (від підпису акта) відмовився».

Акт перевірки пункту обміну складається не менше ніж у трьох примірниках. Перший примірник надається представнику уповноваженого банку або агента, пункт обміну якого перевірявся, чи касиру, про що в другому та третьому примірниках акта робиться такий запис: «перший примірник цього акта надано «___» _____ 200_ р. представнику уповноваженого банку або агента чи касиру (прізвище, ім'я, по батькові та підпис отримувача)». Другий примірник передається керівнику, який призначив перевірку, для

розгляду та вжиття заходів, а третій примірник залишається для обліку та контролю в структурному підрозділі, уповноважені працівники якого здійснювали цю перевірку. У разі проведення перевірки групою, сформованою із залученням відповідних податкових та/або правоохоронних органів, складаються додаткові примірники для їх подання до органів, уповноважені працівники яких були в складі групи перевірки (для обліку).

Згідно зі ст. 18 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 6 липня 1995 року № 265/95-ВР¹ у разі порушення встановленого цим Законом порядку виконання операцій з купівлі продажу іноземної валюти до уповноважених банків та суб'єктів підприємницької діяльності, що здійснюють свою діяльність на підставі агентських угод з уповноваженими банками, за рішенням відповідних органів Державної податкової служби України застосовуються фінансові санкції у таких розмірах:

- ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – у разі непроведення розрахункових операцій через реєстратор розрахункових операцій, нероздрукування розрахункового документа, що підтверджує виконання операції з купівлі-продажу іноземної валюти, або проведення операції на неповну суму коштів;

- ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – у разі застосування під час здійснення розрахункових операцій незареєстрованого, неопломбованого або опломбованого з порушенням встановленого порядку реєстратора розрахункових операцій;

- ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – у разі невідповідності даних розрахункових документів, що підтверджують здійснення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти, даним їх других примірників та/або даним фіскального звіту;

- п'ятикратного розміру суми, на яку виявлено незбіг, – у разі перевищення суми готівкових коштів або іноземної валюти на місці проведення операцій над сумою коштів, зазначеною у фіскальному звіті;

¹ Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 06.07.95 № 265/95-ВР у редакції Закону України від 01.06.2000 № 1776-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 38. – Ст. 315.

- п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – у разі застосування при здійсненні операцій з купівлі продажу іноземної валюти реєстратора розрахункових операцій, до якого внесено зміни в програмно-технічні засоби, що реалізують фіскальні функції.

Отже, виявлення факту проведення валютно-обмінних операцій у пункті обміну валюти без відображення їх у РРО та звітних документах тягне за собою, по-перше, застосування штрафних санкцій, по-друге, скасування рішення про реєстрацію такого пункту обміну валюти. Крім того, виявлені вищезазначені порушення (два і більше протягом 12 місяців двома і більше пунктами обміну валюти одного агента), у тому числі й відмова в доступі уповноваженим працівникам Національного банку України до приміщення пункту обміну валюти для здійснення перевірки, тягнуть за собою скасування рішення про погодження договору між банком і агентом. Загалом розглянуті правила сприяють підвищенню рівня обслуговування у сфері готівкових валютно-обмінних операцій і запобіганню порушень норм їх організації та здійснення.

4.3. Порядок переміщення валюти через митний кордон України

Правила переміщення валюти через митний кордон України визначаються Інструкцією про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України, затвердженою Постановою Правління Національного банку України від 27 травня 2008 р. № 148.¹

Відповідно до зазначеної Інструкції **фізична особа** має право ввозити в Україну та вивозити за межі України готівку в сумі, що не перевищує в еквіваленті 10000 євро без письмового декларування митному органу. Готівка в сумі, що перевищує в еквіваленті 10000 євро, ввозиться та вивозиться фізичною особою за умови письмового декларування митному органу в повному обсязі.

¹ Про затвердження Інструкції про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України: Постанова Правління Національного банку України від 27.05.2008 № 148 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 43. – Ст. 1430.

Юридична особа ввозить готівку в Україну або вивозить її за межі України через повноважного представника без обмеження суми на умовах письмового декларування відповідному митному органу в повному обсязі.

Повноважний представник юридичної особи, якій належать (орендовані, зафрахтовані або ті, що формуються в Україні/за межами України) транспортні засоби, що здійснюють пасажирські рейси, ввозить/вивозить готівку, що отримана на транспортному засобі за надані послуги та/або реалізований товар, на підставі відповідних касових документів.

Повноважний представник декларує готівку, яку ввозить/вивозить за дорученням юридичної особи та власні кошти, окремо з використанням двох примірників митної декларації.

Фізична особа, юридична особа ввозять в Україну і вивозять за межі України готівку в сумі, що перевищує в еквіваленті 10000 євро, за наявності документів, що підтверджують зняття готівки з рахунків банків (фінансових установ), виключно на ту суму, що перевищує в еквіваленті 10000 євро.

Фізична особа-нерезидент має право вносити кошти на рахунки в уповноважених банках або виконувати інші операції в банках України на підставі митної декларації.

Інструкцією дозволяється пересилати в Україну та за межі України готівку в міжнародних поштових відправленнях та в міжнародних експрес-відправленнях з оголошеною цінністю з дотриманням вимог Правил надання послуг поштового зв'язку, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 № 1155, Конвенції щодо уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень, постанови Кабінету Міністрів України від 25.12.2002 № 1948 «Деякі питання здійснення митного контролю товарів та інших предметів, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон у міжнародних поштових та експрес-відправленнях»:

а) фізичним особам, юридичним особам (крім уповноважених банків) у сумі, що не перевищує в еквіваленті 300 євро;

б) уповноваженим банкам.

Міжнародні поштові відправлення та міжнародні експрес-відправлення, у які вкладена готівка в сумі, що перевищує встановлені Інструкцією норми, отримувачам не видаються, а повертаються відправникам.

Вивезення за межі України та ввезення в Україну національної та іноземної валюти уповноваженими банками здійснюється відповідно до Правил, затверджених постановою Правління Національного банку України від 6 серпня 2003 р. № 327.¹

Уповноважений банк, що має письмовий дозвіл Національного банку на відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними, має право:

- вивозити за межі України готівкову іноземну валюту для підкріплення власного кореспондентського рахунку, який відкрито в іноземному банку, у тому числі: зношену та пошкоджену готівкову іноземну валюту, а також вилучену з обігу або таку, що вилучається з нього, але підлягає обміну на готівкову іноземну валюту, яка перебуває в обігу;
- ввозити іноземну валюту для підкріплення каси уповноваженого банку, самостійно розраховуючи її суму.

Вивезення готівкової іноземної валюти за межі України та її ввезення в Україну здійснюється з дотриманням ліквідності на рівні, встановленому Національним банком.

Зазначені операції здійснюються на підставі:

- договору з іноземним банком-кореспондентом про прийняття останнім готівкової іноземної валюти і зарахування цієї валюти на кореспондентський рахунок уповноваженого банку;
- договору з іноземним банком про доставку готівкової іноземної валюти іноземним банком українському банку;
- договору про кореспондентські відносини з іноземним банком, який передбачає можливість здійснення зазначених операцій.

Якщо договір укладений іноземною мовою, то повинен бути його нотаріально засвідчений переклад на українську мову.

Після вивезення за межі України або ввезення готівкової іноземної валюти уповноважений банк зобов'язаний подати до відповідного територіального управління Національного банку в строк, не більше ніж 10

¹ Правила вивезення з України і ввезення в Україну банками національної та іноземної валюти, банківських металів, бланків чеків: Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2003 № 327 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 36. – Ст. 1955.

робочих днів з дати зарахування валюти на кореспондентський рахунок банку або з дати оформлення вантажної митної декларації, копію вантажної митної декларації та опис цієї валюти за її номіналом. Зарахування готівкової іноземної валюти на кореспондентський рахунок підтверджується відповідною випискою.

Копія вантажної митної декларації та виписки засвідчуються підписом головного бухгалтера уповноваженого банку та відбитком печатки банку.

Подання цих документів здійснюється виключно шляхом їх пересилання підприємствами поштового зв'язку України з обов'язковим повідомленням про вручення.

Уповноважений банк зобов'язаний звітувати перед Національним банком про фактичне вивезення або ввезення готівкової іноземної валюти за формою і в порядку, установленими Національним банком.

Вивезення за межі України валюти України для здійснення валютно-обмінних операцій та ввезення в Україну валюти України, що одержана від здійснення валютно-обмінних операцій на території іноземної держави, здійснюється уповноваженим банком за спеціальним дозволом Національного банку України на підставі договору з іноземним банком-кореспондентом.

Спеціальний дозвіл надається уповноваженому банку на визначену суму та на строк до 30 календарних днів.

Для отримання спеціального дозволу уповноважений банк має подати Генеральному департаменту банківського нагляду такі документи:

- заяву із зазначенням загальної суми валюти України, яка вивозитиметься з України або ввозитиметься в Україну на підставі договору з іноземним банком-кореспондентом, номери кореспондентського рахунку, а також його реєстраційного номера в територіальному управлінні Національного банку та назви митниці, на якій проводитиметься митне оформлення;
- копію договору з іноземним банком-кореспондентом;
- копію письмового дозволу Національного банку на здійснення операцій із валютними цінностями, засвідчену підписом головного бухгалтера уповноваженого банку та відбитком печатки банку.

У разі повторного звернення уповноваженого банку щодо надання спеціального дозволу (за умови, що строк дії договору з іноземним банком ще не закінчився) копія договору не подається, а в заяві уповноваженого банку робиться відмітка про те, що копія договору була подана Департаменту раніше.

У разі необхідності Національний банк може вимагати подання додаткових документів.

Уповноважений банк зобов'язаний подати до Національного банку в строк не більше ніж 10 робочих днів з дати вивезення або ввезення валюти України копії вантажної митної декларації, опису банкнот за їх номіналами (додається до вантажної митної декларації), видаткових та прибуткових касових документів, виписку з кореспондентського рахунку уповноваженого банку, відкритого в іноземному банку, про зарахування відповідної іноземної валюти. Ці копії та виписка з кореспондентського рахунку уповноваженого банку, відкритого в іноземному банку, засвідчуються підписом головного бухгалтера уповноваженого банку і відбитком печатки банку.

Надання спеціальних дозволів Національного банку на вивезення за межі України та ввезення в Україну валюти України здійснює Департамент у порядку черговості отримання від уповноважених банків пакета документів після їх обов'язкової реєстрації та перевірки комплектності.

Загальний строк розгляду Департаментом документів для надання спеціальних дозволів не повинен перевищувати 15 днів із дати їх надходження. Якщо Департаменту для надання спеціальних дозволів потрібні додаткові документи, строк розгляду продовжується на 14 днів із дати надходження до Департаменту додаткових документів.

Протягом строку розгляду пакета документів Департамент надає уповноваженим банкам відповідні спеціальні дозволи чи обґрунтовану письмову відмову в наданні спеціальних дозволів за підписом заступника Голови Національного банку, який згідно з розподілом повноважень між заступниками Голови Національного банку здійснює загальне керівництво Департаментом.

Оригінали відповідних спеціальних дозволів надсилаються уповноваженим банкам (або передаються під підпис). Їх копії надсилаються відповідному територіальному управлінню Національного банку за місцем

реєстрації уповноваженого банку та відповідному митному органу, у якому проводитиметься митне оформлення валюти України.

Підставами для відмови в наданні спеціальних дозволів та їх анулювання можуть бути:

- систематичні порушення економічних нормативів (три і більше разів протягом півроку, що передує поданню заяви), установлених Національним банком;
- порушення термінів подання або перекручення звітності за операціями з вивезення та ввезення валютних цінностей або відсутність одного з передбачених документів;
- порушення вимог нормативно-правових актів Національного банку з питань валютного регулювання протягом останніх 6 місяців, які передують дню звернення;
- наявність невикористаного (не повністю використаного) заздалегідь отриманого спеціального дозволу, до завершення строку дії якого на час подання заяви залишилося більше 15 днів;
- відсутність реєстрації у територіальному управлінні Національного банку кореспондентського рахунку уповноваженого банку, відкритого в іноземному банку, відповідно до його звернення за спеціальним дозволом на вивезення за межі України або ввезення в Україну валюти України;
- перевищення граничного ліміту на вивезення валюти України за межі України, затвердженого Правлінням Національного банку України;
- інші причини, пов'язані з фінансовим станом уповноваженого банку, іноземних банків, законодавством України та законодавством іноземних країн.

Рішення про анулювання спеціального дозволу оформляється розпорядженням за підписом заступника Голови Національного банку України, у якому зазначається підстава для прийняття рішення, дата, після якої заборонене здійснення операцій, зазначених у спеціальному дозволі.

Про анулювання спеціального дозволу Департамент у строк, що не перевищує п'яти днів, у письмовій формі повідомляє уповноважений банк та відповідний митний орган.

Протягом трьох робочих днів після отримання такого повідомлення уповноважений банк зобов'язаний повернути спеціальний дозвіл до Департаменту.

Відповідно до ст. 11 Митного кодексу України митні органи здійснюють контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України.¹

Виходячи зі ст. 26 «Всесвітньої поштової конвенції», валюта не належить до категорії заборонених до пересилання предметів і може міститися у відправленнях з оголошеною цінністю.² Тому при кваліфікації порушень митних правил у випадках виявлення у міжнародних поштових відправленнях валюти неправомірним є застосування митними органами ст. 341 Митного кодексу України, яка передбачає відповідальність за пересилання через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях товарів, заборонених до такого пересилання.

Митний контроль за переміщенням валюти у міжнародних поштових відправленнях свідчить про наявність таких випадків:

- валюта пересилається з дотриманням вимог нормативних документів – висновки про вчинення будь-яких порушень митних правил є необґрунтованими;
- валюта під час процедури декларування не заявлена відправником – розгляду підлягає питання про наявність складу порушення митних правил, передбаченого ст. 340 Митного кодексу України;

¹ Митний кодекс України від 11.07.2002 № 92-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 38-39. – Ст. 288

² Про затвердження Всесвітньої поштової конвенції, Заключного протоколу Всесвітньої поштової конвенції, Угоди про служби поштових платежів, Загального регламенту Всесвітнього поштового союзу та Внутрішнього регламенту Конгресів: Указ Президента України від 21.06.2006 № 564/2006 // Офіційний вісник України. – 2006. – №. 44. – Ст. 2943.

- валюта пересилається з приховуванням від митного контролю – розгляду підлягає питання про наявність складу порушення митних правил, передбаченого ст. 352 Митного кодексу України.¹

За ст. 340 Митного кодексу України передбачена відповідальність за недекларування товарів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, тобто незаявлення за встановленою формою точних відомостей (їх наявність, найменування або назва, кількість тощо) про товари, транспортні засоби, які підлягають обов'язковому декларуванню у разі переміщення через митний кордон України. Зазначені дії тягнуть за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскацію цих товарів, транспортних засобів, а на посадових осіб підприємств – від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскацію цих товарів, транспортних засобів.

За ст. 352 Митного кодексу України дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, тобто з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких товарів, або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві дані, тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскацію цих товарів, а також конфіскацію товарів зі спеціально виготовленими сховищами (тайниками) та транспортних засобів, що використовувалися для переміщення товарів через митний кордон України.²

¹ Про кваліфікацію порушень митних правил, виявлених під час митного контролю поштових відправлень: Лист Державної митної служби України від 30.06.2004 № 10-20/023-ЕП // Митна газета – 2004. – № 13.

² Митний кодекс України від 11.07.2002 № 92-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 38-39. – Ст. 288.

РОЗДІЛ V. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

5.1. Поняття та види юридичної відповідальності у сфері валютного регулювання

Ефективним способом підтримки у державі законності і правопорядку як елементу правової держави є юридична відповідальність, яку включено в усі галузі права та законодавства. Вона реалізується з урахуванням застосування специфічних методів різних галузей права і предметних сфер, у яких виникають конфліктні протиправні ситуації.¹

За визначенням, наданим в українській Юридичній енциклопедії, **юридична відповідальність** – це вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у застосуванні до правопорушників (фізичних або юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що можуть забезпечуватися для виконання державою також і в примусовому порядку.²

В. Лазарев під юридичною відповідальністю розуміє передбачену санкцією правової норми міру державного примусу, в якій висловлюється державний осуд винного в правопорушенні суб'єкта і яка полягає в понесенні ним негативних наслідків і обмежень особистого, майнового або організаційного характеру,³ а у спеціально-юридичному значенні – реакцію держави на здійснене правопорушення.⁴

Юридична відповідальність, за визначенням Я. Кінаша, це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених державою суб'єктів щодо фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), які своїм діянням (дією або бездіяльністю) вчинили недотримання встановлених законом обов'язків, порушення цивільно-правових зобов'язань, заподіяння шкоди або завдання збитків, що виражені в застосуванні до осіб, які вчинили такі діяння,

¹ Административная ответственность / Под ред. М. Славина. – М.: Статут, 2001. – С. 7.

² Юридична енциклопедія: В 6 т. Т.1 / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко – К.: Українська енциклопедія, 1998. – С. 586.

³ Общая теория права и государства. Учебник / Под ред. В. Лазарева. – М.: Юристь – 1996. – С. 41.

⁴ Общая теория права и государства. Учебник / Под ред. В. Лазарева. – М.: Юристь – 1996. – С. 241.

засобів впливу, які тягнуть позбавлення особистого, майнового або організаційно-правового характеру.¹

Юридична відповідальність відрізняється від інших форм державного примусу такими рисами:

1. Специфіка відповідальності полягає в тому, що вона є не будь-яким владно-примусовим впливом держави, а є впливом караючим. Зміст відповідальності як специфічної форми примусу полягає саме в покаранні, тобто в застосуванні до винного кари. Відповідальність як форма державного примусу полягає в застосуванні державно-примусових заходів, зазначених у штрафних санкціях норм права. Основне призначення цих санкцій завжди полягає в карі, покаранні винного за вчинене правопорушення з метою його виправлення і перевиховання.

2. Юридична відповідальність може наставати тільки за винне, протиправне правопорушення. Застосування ж інших примусових заходів можливе й у зв'язку з державною необхідністю, тобто у зв'язку з такими обставинами, до яких об'єкт примусу може бути зовсім непричетний.

3. Будь-який вид державного примусу застосовується тільки у межах правоохоронних відносин, які виникають на підставі відповідного факту. Але юридична відповідальність існує у межах тільки такого правоохоронного відношення, яке виникло на підставі правопорушення. Однак юридична відповідальність поза винним правопорушенням через вимоги законності неможлива.

4. Особливістю юридичної відповідальності є державний і громадський осуд, осудження особи і діяння винного.

5. Державний примус супроводжується негативними наслідками для правопорушника у вигляді обмеження його особистих, майнових та інших інтересів. Специфіка ж державно-примусових заходів юридичної відповідальності полягає в тому, що вони набувають характеру покарання.

6. Ознака процесуальної форми притаманна всім видам державного примусу, але для юридичної відповідальності вона наповнюється специфічним змістом і більш ретельно регламентується законом.

¹ Кінаш Я. Трансформація юридичної відповідальності як один із інструментів побудови демократичного суспільства // Право України, 2006. – № 8. – С. 107.

7. Специфічними цілями юридичної відповідальності є виправлення і перевиховання правопорушників за допомогою застосування покарання. Виконуючи цю місію, юридична відповідальність сприяє охороні та зміцненню суспільних відносин.

8. Юридична відповідальність здійснюється у межах особливого виду охоронних правовідносин – правовідносин відповідальності, основне призначення яких полягає у боротьбі з правопорушеннями засобами і способами покарання винних у скоєному правопорушенні.

Фактичний зміст відносин усіх видів юридичної відповідальності полягає в застосуванні до осіб, які вчинили протиправні діяння, певних засобів впливу, що спричиняють позбавлення особистого (позбавлення волі, адміністративний арешт), майнового (штраф, конфіскація, пеня, відшкодування збитків або шкоди) чи організаційного (позбавлення права займатися певним видом діяльності) характеру.

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, під юридичною відповідальністю у сфері валютного законодавства слід розуміти застосування до порушника санкцій, передбачених нормами валютного законодавства, засобів державного впливу, що виражається у формі позбавлення особистого, організаційного чи майнового характеру.

Для розгляду юридичної відповідальності у сфері валютного законодавства необхідно визначити поняття валютного правопорушення.

Валютне правопорушення – це акт поведінки суб'єкта валютних правовідносин, який виражається у здійсненні будь-яких активних дій (продаж валюти фізичною особою, здійснення валютних операцій уповноваженим банком без отримання письмового дозволу) чи бездіяльності (нездійснення уповноваженим банком функцій агента валютного ринку).¹

Валютне правопорушення – це завжди протиправне діяння, яке порушує вимоги валютного законодавства. Наприклад, здійснення банком валютних операцій без ліцензії на право здійснення валютних операцій, яка видається Національним банком України, є валютним правопорушенням, оскільки

¹ Банківське право України: Навч. посіб. для дистанційного навчання / Берлач А.І., Тараненко Ю.О.; За заг. ред. Берлача А.І. – К.: Університет «Україна», 2006. – С. 264.

операції з валютою та валютними цінностями здійснюються лише на підставі ліцензії НБУ.

Валютне правопорушення завдає шкоди особі, суспільству, державі, і тому воно завжди є соціально шкідливим. Суспільна небезпека валютних правопорушень полягає в тому, що їх наслідком є скорочення надходжень валютних цінностей до Національного банку України та порушення інтересів держави у сфері фінансів.

Чинним законодавством за порушення валютного законодавства на території України передбачено декілька різновидів юридичної відповідальності, зокрема кримінальна та адміністративна.¹

Так, відповідно до п. 1 ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» незаконні скуповування, продаж, обмін чи використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави, тобто вчинення цих дій без відповідного дозволу (ліцензії), якщо наявність такого дозволу (ліцензії) є обов'язковою, тягнуть за собою адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством України. Але у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК) подібної статті немає і за наведене правопорушення передбачається адміністративна відповідальність, що свідчить про необхідність корегування ст. 16 Декрету.

Кримінальна відповідальність може застосовуватися за дії, передбачені ст. 207 та ст. 208 КК України.²

Стаття 207 КК України «Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті» передбачає кримінальну відповідальність за умисне ухилення службових осіб підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, або осіб, які здійснюють господарську діяльність без створення юридичної особи, від повернення в Україну у передбачені законом строки виручки в іноземній валюті від реалізації на експорт товарів (робіт, послуг), або інших матеріальних цінностей, отриманих від цієї виручки, а також умисне

¹ Завальна Ж.В., Старинський М.В. Валютне право України: Навч. посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – С. 279.

² Кримінальний кодекс України від 05.07.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № № 25-26. – Ст. 131.

приховування будь-яким способом такої виручки, товарів або інших матеріальних цінностей. Означені дії караються штрафом від шестисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років. *Об'єктом* цього злочину є встановлений законодавцем порядок здійснення міжнародних валютних розрахунків, покликаний забезпечувати надходження валютних коштів і формування валютних резервів держави.

Ті самі дії, вчинені вдруге або за попередньою змовою групою осіб, а також умисне ухилення від повернення виручки в іноземній валюті, товарів або інших матеріальних цінностей, отриманих від цієї виручки, або умисне приховування будь-яким способом такої виручки, товарів або інших матеріальних цінностей у великих розмірах караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк до трьох років.

Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті, товарів або інших матеріальних цінностей, отриманих від цієї виручки, чи приховування будь-яким способом такої виручки, товарів або інших матеріальних цінностей визнаються вчиненими у великому розмірі, якщо ця виручка, товари або інші матеріальні цінності в тисячу і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян (у перерахунку на валюту України за офіційним курсом національної валюти, визначеним Національним банком України, на останній день строку, передбаченого законодавством для перерахування виручки в іноземній валюті з-за кордону).

Вищезазначені дії, вчинені в особливо великих розмірах (якщо виручка, товари або інші матеріальні цінності у три тисячі і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян), караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

До кримінальної відповідальності за ст. 208 КК України «Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків» притягуються суб'єкти права за незаконне, з порушенням встановленого законом порядку, відкриття або використання за межами України валютних рахунків фізичних осіб, вчинене громадянином України, що постійно проживає на її території, а так само валютних рахунків юридичних осіб, що діють на території України, вчинене службовою особою підприємства, установи чи

організації або за її дорученням іншою особою, а також вчинення зазначених дій особою, яка здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи. *Об'єктом* цього злочину є встановлений законодавцем порядок відкриття і використання за межами України валютних рахунків фізичних і юридичних осіб.

Такі дії караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк від двох до чотирьох років із конфіскацією валютних цінностей, що знаходяться на вищезазначених рахунках.

Ті самі дії, вчинені вдруге, або за попередньою змовою групою осіб, караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією валютних цінностей, що знаходяться на вищезазначених рахунках.

Оскільки до виключення у вересні 2000 р. з КК України правової норми, що передбачала кримінальну відповідальність за порушення правил про валютні операції,¹ у літературі було прийнято називати подібні дії валютними правопорушеннями, а осіб, що їх здійснили, валютчиками, можна погодитися з точкою зору А.Ф. Бантишева та А.М. Ухалю щодо можливості зараз називати подібні дії валютними проступками,² але що стосується назви «валютчик», то на наш погляд, її застосування сьогодні є штучним і невиправданим, як з історичної так і зі змістовної точки зору. За своєю суттю валютні проступки є адміністративними проступками.

За визначенням д.ю.н., професора І. Голосніченко адміністративним проступком є суспільно шкідливе протиправне винне (умисне або необережне) діяння, що посягає на права і свободи людини та громадянина, відносини у сфері публічного управління та за яке КУпАП або іншим законом встановлено адміністративну відповідальність і реалізується вона органами виконавчої

¹ Про внесення змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення правил про валютні операції: Закон України від 14.09.2000 № 1945-III // Вісник Верховної Ради України. – 2000. – № 43. – Ст. 368.

² Бантышев А.Ф., Ухаль А.М. Административная ответственность за нарушение правил о валютных операциях по действующему законодательству Украины: Учебное пособие. – Ужгород: Хозрасчетный редакционно-издательский отдел управления по делам печати и информации, 2001. – С. 4.

влади, місцевого самоуправління, їх посадовими особами.¹ Введення зазначеного терміну зумовлене змінами розвитку суспільних процесів, необхідністю підготовки оновленого кодифікованого акта про адміністративні правопорушення та наближенням адміністративного законодавства України до законодавства Євросоюзу.

Адміністративна відповідальність за порушення валютного законодавства передбачена ст. 162 КУпАП «Порушення правил про валютні операції». Незаконні скуповування, продаж, обмін, використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави тягнуть за собою попередження або накладення штрафу від тридцяти до сорока чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією валютних цінностей.² *Об'єктом* цього правопорушення є кредитно-фінансова система України у сфері законних операцій з валютними цінностями.

Крім зазначених засобів кримінального та адміністративного впливу, законодавством передбачені заходи фінансового впливу на правопорушників, а також застосування ряду спеціальних санкцій.

Так, відповідно до п. 2 ст.16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» до резидентів, нерезидентів, винних у порушенні правил валютного регулювання і валютного контролю, застосовуються **фінансові санкції** у вигляді штрафу, пені, позбавлення ліцензії НБУ на право здійснення операції та виключення банку з Республіканської книги реєстрації банків.³

Чинне валютне законодавство передбачає застосування фінансових санкцій за вчинення таких правопорушень у цій сфері:

- здійснення операцій з валютними цінностями без одержання генеральної чи індивідуальної ліцензії Національного банку України (п. 2 ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

¹ Голосніченко І. Перспективні положення кодифікації норм правового інституту адміністративної відповідальності // Право України, 2006. – № 8. – С. 61.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення // Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів. – № 8376/1999.

³ Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

- торгівля іноземною валютою банками та іншими фінансовими установами, національним оператором поштового зв'язку без одержання ліцензії Національного банку України та (або) з порушенням порядку й умов торгівлі валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку України, встановлених Національним банком України (п. 2 ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

- невиконання уповноваженими банками зобов'язань купувати іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України і за рахунок резидентів з метою виконання зобов'язань резидентів (п.2 ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

- невиконання уповноваженими банками, фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку функцій агента валютного контролю (п. 2 ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

- несвоєчасне подання, приховування або перекручування звітності про валютні операції (п. 2 ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

- невиконання резидентами вимог щодо декларування валютних цінностей та іншого майна (п. 2 ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»);

- порушення порядку розрахунків в іноземній валюті (п. 2 ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», ст. 4 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»¹);

- одержання резидентом кредиту в іноземній валюті без реєстрації кредитного договору (п. 2 Указу Президента України «Про врегулювання порядку одержання кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та

¹ Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.1994 № 185/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 40. – Ст. 364.

застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства»¹, п. 2.9. Положення про валютний контроль²).

Правова природа фінансових санкцій є досить дискусійною. На думку окремих фахівців, подібні санкції є окремим видом відповідальності – фінансовою.³

В інших випадках ототожнення відносин у сфері валютного регулювання до адміністративно-правових відносин приводить до висновку про необхідність «розроблення інституту фінансової відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності» і твердження, що «на сьогодні у правовій науці серйозно постало і потребує негайного вирішення питання уніфікації та теоретичного осмислення відповідальності за порушення норм фінансового права взагалі та приписів валютного законодавства зокрема».⁴

За переконанням О. Северина, нагальною потребою є не теоретична розробка інституту «фінансової відповідальності», а чітке і однозначне законодавче закріплення адміністративно-правової природи «фінансових санкцій», зокрема тих, що передбачені у п. 2 ст. 16 Декрету.⁵ «Фінансові санкції», «економічні санкції» є нічим іншим, як адміністративною відповідальністю й інші її визначення – це некоректне використання конституційної термінології, що, за словами судді Верховного Суду України М. Гусака, свідчить про низький рівень правової культури нормотворця.

Якщо погодитись із висновком, що фінансові санкції виступають не як різновид адміністративної відповідальності, а як самостійний вид, то слід також

¹ Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства: Указ Президента України від 27.06.1999 № 734/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 1310.

² Про затвердження Положення про валютний контроль: Постанова Правління Національного банку України від 08.02.2000 № 49 із змінами та доповненнями внесеними Постановами Правління Національного банку України від 19.12.2001 № 530, від 29.01.2003 № 30, від 20.10.2004 № 494, від 16.02.2005 № 51, від 13.12.2006 № 456, від 21.09.2007 № 338 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 573.

³ Кротюк В. Актуальні проблеми валютного регулювання // Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України. – 1997. – № 2. – С. 204.

⁴ Кравченко Л. Проблеми відповідальності за порушення порядку здійснення валютних операцій в Україні // Вісник Вищого арбітражного суду України. – 2000. – № 2. – С. 187.

⁵ Северин О. Є. Правове регулювання валютних операцій суб'єктів господарської діяльності: Дис...канд. юр. наук. – Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2003. – С. 125.

зробити й інший висновок, що така відповідальність застосовуватися не повинна, оскільки суперечить Конституції України.¹

У п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України визначено, що виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.²

Таким чином, існування інших видів відповідальності, що не передбачені Конституцією України, неможливе. Крім того, відповідальність за дисциплінарні вчинки, адміністративні правопорушення, діяння, що є злочинами, та засади цивільно-правової відповідальності за них не можуть бути визначені будь-якими нормативними актами, крім законів.

Відповідно, юридичну відповідальність не може бути встановлено підзаконними нормативними актами, у т.ч. Указами Президента України. Зокрема неправомірним є застосування ст. 2 Указу Президента України № 734/99 «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті та застосування санкцій за порушення валютного законодавства»³ щодо встановлення відповідальності за одержання таких кредитів та позик без реєстрації договорів.⁴ Відповідні санкції повинні бути внесені у ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю».

Суб'єкти валютних відносин у більшості випадків є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності або іноземними суб'єктами господарської діяльності (далі – суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності), у зв'язку з чим до них можуть бути застосовані **спеціальні санкції**, передбачені ст. 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», а саме:

- накладення штрафів у випадках несвоєчасного виконання або невиконання своїх обов'язків;

¹ Гусак М., Боровик В. Види відповідальності юридичних осіб. Адміністративна відповідальність // Вісник вищого арбітражного суду України. – 1999. – № 4. – С. 162.

² Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

³ Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства: Указ Президента України від 27.06.1999 № 734/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 1310.

⁴ Гусак Н. Большое видится на расстоянии? // Юридическая практика. – 2000. – № 13. – С.3.

- застосування індивідуального режиму ліцензування;
- тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності.¹

Підставою для застосування спеціальних санкцій є порушення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» або пов'язаних із ним законів, тобто застосування цих санкцій за порушення положень указів Президента, постанов Кабінету Міністрів та інших підзаконних актів, якщо ці положення не передбачені у вищезазначених законах, не відповідає Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» і отже є неправомірним.

Накладення штрафів здійснюється у випадках несвоєчасного виконання або невиконання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності своїх обов'язків згідно з Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» або пов'язаних з ним законів України. Розмір таких штрафів визначається відповідними положеннями законів України та/або рішеннями судових органів України.

Так ст. 1 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» передбачено, що виручка резидентів у іноземній валюті підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у терміни виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення (виписки вивізної вантажної митної декларації) продукції, що експортується, а в разі експорту робіт (послуг), прав інтелектуальної власності – з моменту підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг, експорт прав інтелектуальної власності. Перевищення зазначеного терміну потребує висновку центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики.²

Необхідність отримання висновку передбачена також при здійсненні імпортних операцій резидентів на умовах відстрочення поставки, що перевищує 180 календарних днів з моменту авансового платежу або виставлення векселя на користь постачальника, що здійснює імпорту продукції (робіт, послуг).

¹ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

² Про внесення змін до Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»: Закон України від 31.05.2007 № 1108-V // Офіційний вісник України. – 2007. – № 44. – Ст. 1784.

При застосуванні розрахунків щодо імпорتنих операцій резидентів у формі документарного акредитиву передбачений термін діє з моменту здійснення уповноваженим банком платежу на користь нерезидента.

Строк та умови завершення імпоротної операції без увезення товару на територію України визначаються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України за погодженням із Національним банком України.

Національний банк України має право встановлювати строк, протягом якого куплена резидентом на міжбанківському валютному ринку України іноземна валюта для забезпечення виконання зобов'язань перед нерезидентом має бути використана за призначенням, і порядок її продажу в разі недотримання резидентом цього строку.

Порушення резидентами передбачених термінів розрахунків при здійсненні експортних та імпорتنих операцій тягне за собою стягнення пені за кожен день прострочення у розмірі 0,3 відсотка суми неoderжаної виручки (вартості недопоставленої продукції) в іноземній валюті, перерахованої у грошову одиницю України за валютним курсом Національного банку України на день виникнення заборгованості. Загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати суми неoderжаної виручки (вартості недопоставленого товару).

У разі прийняття до розгляду судом, Міжнародним комерційним арбітражним судом чи Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України позовної заяви резидента про стягнення з нерезидента заборгованості, що виникла внаслідок недотримання нерезидентом термінів, передбачених експортно-імпортними контрактами, терміни, передбачені Законом, зупиняються і пеня за їх порушення в цей період не сплачується.

У разі прийняття судом рішення про відмову в позові повністю або частково, або припинення (закриття) провадження у справі чи залишення позову без розгляду терміни, передбачені Законом, поновлюються і пеня за їх порушення сплачується за кожен день прострочення, включаючи період, на який ці терміни було зупинено.

У разі прийняття судом рішення про задоволення позову пеня за порушення термінів не сплачується з дати прийняття позову до розгляду судом.

У разі порушення резидентами строків, установлених Національним банком України, придбана валюта продається уповноваженими банками протягом п'яти робочих днів на міжбанківському валютному ринку України. При цьому позитивна курсова різниця, що може виникнути за такою операцією, щоквартально направляється до Державного бюджету України, а негативна курсова різниця відноситься до результатів господарської діяльності резидента.

Строки розрахунків можуть бути продовжені центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики у разі виконання резидентами операцій за договорами виробничої кооперації, консигнації, комплексного будівництва, тендерної поставки, гарантійного обслуговування, поставки складних технічних виробів і товарів спеціального призначення. Порядок віднесення операцій резидентів до зазначених та умови видачі висновків на перевищення строків встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики протягом п'яти робочих днів з дати видачі висновку інформує Національний банк України та Державну податкову адміністрацію України про видачу такого висновку.

Якщо перевищення термінів обумовлене виникненням форс-мажорних обставин, перебіг зазначених термінів зупиняється на весь період дії форс-мажорних обставин та поновлюється з дня, наступного за днем закінчення дії таких обставин.

Підтвердженням форс-мажорних обставин є відповідна довідка Торгово-промислової палати України або іншої уповноваженої організації (органу) країни розташування сторони договору (контракту) або третьої країни відповідно до умов договору.

Крім того, відповідно до ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» здійснення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності зовнішньоекономічних операцій без відповідних ліцензій тягне за собою накладення штрафу у сумі 10 відсотків від вартості проведеної операції, перерахованої у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком України на день здійснення такої операції. Штрафи стягуються органами державної податкової служби на підставі відповідних рішень центрального органу виконавчої влади з питань

економічної політики у порядку, визначеному Законом України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами».¹

Наказом Міністерства економіки України від 17 квітня 2000 р. № 52 затверджене Положення про порядок застосування до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності спеціальних санкцій, передбачених статтею 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (далі – Положення).²

Відповідно до зазначеного Положення, спеціальні санкції у вигляді індивідуального режиму ліцензування або тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності застосовуються Міністерством економіки України до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за поданням органів державної податкової та контрольно-ревізійної служб, митних, правоохоронних органів, органів Антимонопольного комітету України, спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг та Національного банку України, або за рішенням суду.

Санкції застосовуються в разі порушення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності валютного, митного, податкового, іншого законодавства, що встановлює певні заборони, обмеження або порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій, та в разі проведення ними дій, що можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки.

Пунктом 1.3 Положення передбачено, що спеціальні санкції можуть бути застосовані до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності протягом трьох років з дня виявлення порушення законодавства.

Індивідуальний режим ліцензування застосовується до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у випадках порушення такими суб'єктами

¹ Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетом і державними цільовими фондами: Закон України від 21.12.2000 № 2181-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №10. – Ст. 44.

² Про затвердження Положення про порядок застосування до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності спеціальних санкцій, передбачених статтею 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: Наказ Міністерства економіки України від 17.04.2000 № 52 у редакції Наказу Міністерства економіки України від 15.03.2006 № 95 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 19.

Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та/або пов'язаних із ним законів України, що встановлюють певні заборони, обмеження або порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Індивідуальний режим ліцензування зовнішньоекономічної діяльності передбачає оформлення разової (індивідуальної) ліцензії суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, що допустили порушення у цій сфері. Разова (індивідуальна) ліцензія видається Міністерством економіки України чи уповноваженими ним органами і є підставою для здійснення зовнішньоекономічних операцій суб'єктами, до яких застосовано санкції.

Індивідуальний режим ліцензування діє до моменту усунення порушень законодавства України або застосування практичних заходів, що гарантують виконання Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та/або пов'язаних з ним законів України, і скасовується Міністерством економіки України.

Тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності застосовується у випадках порушення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» або пов'язаних із ним законів, проведення дій, які можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки. Ця санкція є більш жорсткою порівняно з індивідуальним режимом ліцензування і тому, з нашої точки зору, необхідно в законодавчому порядку конкретизувати дії, що можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки і до яких повинна застосовуватися відповідна санкція.

Тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності означає позбавлення права займатися всіма видами зовнішньоекономічної діяльності, за винятком:

- завершення розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, за яких з боку українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності або іноземних суб'єктів господарської діяльності були перераховані кошти до застосування цієї санкції;
- завершення розрахунків за зовнішньоекономічними операціями за продукцію, що була відправлена за межі України українськими суб'єктами

зовнішньоекономічної діяльності або відправлена в Україну іноземними суб'єктами господарської діяльності до застосування цієї санкції.

Для завершення таких операцій українському суб'єктові зовнішньоекономічної діяльності слід у встановленому порядку отримати разову (індивідуальну) ліцензію Міністерства економіки України.

Тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності діє до моменту усунення порушень законодавства України або застосування практичних заходів, що гарантують виконання Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та/або пов'язаних із ним законів України, але не більше трьох місяців з дати винесення відповідного рішення Міністерством економіки України. Після тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності переводяться Міністерством економіки України на індивідуальний режим ліцензування. Подовження дії тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності здійснюється виключно за рішенням суду.

Виходячи з того, що спеціальні санкції застосовуються як до фізичних, так і до юридичних осіб за ініціативою органів державного управління, можна зробити висновок, що за своєю природою спеціальні санкції, так само як і фінансові, є санкціями адміністративно-правового характеру.

Чисельність нормативних документів, що регламентують юридичну відповідальність у сфері валютного регулювання, ускладнює їх застосування, призводить до неоднозначного тлумачення, що, на наш погляд, вимагає їх узагальнення та уточнення в єдиному нормативному документі.

5.2. Порядок застосування фінансових санкцій за порушення валютного законодавства

Фінансові санкції за порушення валютного законодавства передбачені ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Посилаючі норми Декрету щодо міри відповідальності за порушення валютного законодавства уточнюються Положенням про валютний контроль (далі – Положенням), затвердженим постановою Правління Національного банку України від 8 лютого 2000 р.¹

Норми Положення не мають зворотної дії в часі, крім випадків, якщо вони пом'якшують відповідальність.

Суми штрафів за порушення валютного законодавства зараховуються на відповідний рахунок Державного казначейства України й спрямовуються до Державного бюджету України.

Положенням передбачено, що штрафні санкції застосовуються в кожному випадку порушення (таблиця 5.2.1). Але у разі притягнення уповноваженого банку до відповідальності за порушення вимог п. 2 ст. 13 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», Національний банк України у Положенні про валютний контроль ввів таке обмеження: розмір одного штрафу не може перевищувати одного відсотка від суми зареєстрованого статутного фонду. Встановлення такого граничного розміру відповідальності ґрунтується на положенні про головне завдання банківського регулювання і нагляду – забезпечення стабільності банківської системи України, захист інтересів вкладників і кредиторів та захист економічних інтересів держави в цілому.

¹ Про затвердження Положення про валютний контроль: Постанова Правління Національного банку України від 08.02.2000 № 49 із змінами та доповненнями внесеними Постановами Правління Національного банку України від 14.03.2001 № 106, від 19.12.2001 № 530, від 29.01.2003 № 30, від 20.10.2004 № 494, від 16.02.2005 № 51, від 13.12.2006 № 456, від 21.09.2007 № 338 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 573.

Підстави та міри відповідальності за порушення валютного законодавства

Підстави відповідальності	Міри відповідальності
здійснення банками або іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку операцій з валютними цінностями без одержання генеральної ліцензії НБУ	штраф у сумі, еквівалентній сумі (вартості) зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день здійснення таких операцій, з виключенням або без виключення банку з Державного реєстру банків
здійснення резидентами і нерезидентами операцій з валютними цінностями, що потребують індивідуальних ліцензій НБУ, без їх одержання	штраф у сумі, еквівалентній сумі зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день здійснення таких операцій, за винятком: - вивезення, переказування і пересилання за межі України фізичними особами - резидентами іноземної валюти на суму, що визначається НБУ; - вивезення, переказування і пересилання за межі України фізичними особами - резидентами і нерезидентами іноземної валюти, яка була раніше ввезена ними в Україну на законних підставах; - платежів в іноземній валюті, що

	здійснюються резидентами, за межі України на виконання зобов'язань у цій валюті перед нерезидентами щодо оплати продукції, послуг, робіт, прав інтелектуальної власності та інших майнових прав, за винятком оплати валютних цінностей та за договорами (страховими полісами, свідоцтвами, сертифікатами) страхування життя; - платежів в іноземній валюті за межі України у вигляді процентів за кредити, доходу (прибутку) від іноземних інвестицій;- вивезення за межі України іноземної інвестиції в іноземній валюті, раніше здійсненої на території України, в разі припинення інвестиційної діяльності;- платежів в іноземній валюті за межі України у вигляді плати за послуги з аеронавігаційного обслуговування повітряних суден, що справляється Європейською організацією з безпеки аеронавігації (Євроконтроль) відповідно до Багатосторонньої угоди про сплату маршрутних зборів, укладеної в м. Брюсселі 12 лютого 1981 року, та інших міжнародних договорів;- відкриття фізичними особами -

	резидентами рахунків в іноземній валюті на час їх перебування за кордоном; - відкриття кореспондентських рахунків уповноваженими банками за межами України; - відкриття в закордонних банках рахунків в іноземній валюті дипломатичними, консульськими, торговельними та іншими офіційними представництвами України за кордоном, які мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філіями та представництвами підприємств і організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності
торгівля іноземною валютою банками, іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку без одержання ліцензії НБУ та /або з порушенням порядку й умов торгівлі валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку України, встановлених НБУ	штраф у сумі, еквівалентній сумі (вартості) зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день здійснення таких операцій, з виключенням або без виключення банку з Державного реєстру банків
невиконання уповноваженими банками зобов'язань щодо купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за дорученням і за рахунок резидентів з метою	позбавлення генеральної ліцензії НБУ на право здійснення валютних операцій або штраф у розмірі 25% від суми (вартості) іноземної валюти, що була зафіксована у дорученні

забезпечення виконання зобов'язань резидентів	резидента
нездійснення уповноваженими банками, іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку функцій агента валютного контролю в частині запобігання проведенню резидентами і нерезидентами через ці установи незаконних валютних операцій	позбавлення генеральної ліцензії НБУ на право здійснення валютних операцій або штраф у розмірі 25% від суми (вартості) валютних операцій, здійснених резидентами та нерезидентами через ці установи з порушенням законодавства. Якщо згідно з законодавчими та нормативно-правовими актами дозволено проводити окремі валютні операції у визначених сумах, то розрахунок розміру штрафу здійснюється із суми, що становить різницю між сумою здійсненої валютної операції та сумою, що є нормативно визначеною (дозволеною). Штраф сплачується у валюті України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день складання відповідного протоколу порушення валютного законодавства, у разі використання в розрахунках іноземної валюти
нездійснення уповноваженими банками, іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку функцій агента валютного контролю в частині інформування у випадках та в порядку,	- порушення порядку інформування – штраф у розмірі 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; - порушення строків інформування, яке не перевищує 10 днів, – штраф

установлених законодавством, у тому числі нормативно-правовими актами НБУ, відповідних державних органів про порушення резидентами і нерезидентами законодавства, пов'язаного з проведенням ними валютних операцій	у розмірі 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян за кожен день порушення; - порушення строків інформування, яке становить від 11 до 30 днів, – штраф у розмірі 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; - порушення строків інформування, яке становить понад 30 днів, – штраф у розмірі 1% від суми (вартості) валютної операції, про яку уповноважений банк згідно зі встановленим порядком зобов'язаний був поінформувати відповідний державний орган, але не менше 20 і не більше 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
здійснення розрахунків між резидентами і нерезидентами у межах торговельного обороту без участі уповноваженого банку або здійснення розрахунків між резидентами і нерезидентами у межах торговельного обороту у валюті України без одержання індивідуальної ліцензії НБУ <i>Примітка.</i> Якщо нерезиденти мають на території України представництва, яким відкрито рахунки типу «Н», або типу «П» у валюті України, то здійснення розрахунків у валюті	штраф на резидента в розмірі, еквівалентному сумі валютних цінностей, що використовувалися у розрахунках, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день здійснення таких операцій (при розрахунках у валюті України – на суму таких розрахунків)

України через ці рахунки між резидентами і нерезидентами у межах торговельного обороту не потребує індивідуальної ліцензії НБУ. Використання іноземної валюти у зазначених розрахунках за участю таких представництв є використанням іноземної валюти як засобу платежу на території України і потребує індивідуальної ліцензії НБУ	
невиконання резидентами вимог щодо порядку та строків декларування валютних цінностей та іншого майна <i>Примітка.</i> Порухенням порядку декларування є подання недостовірної інформації або перекручування даних, що відображаються у відповідній декларації, якщо такі дії свідчать про приховування резидентами валютних цінностей та майна, що знаходяться за межами України. Неподання або несвоєчасне подання резидентами України декларації (за відсутності валютних цінностей та майна за межами України) не тягне за собою застосування санкцій	- порушення строків декларування – штраф у розмірі 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожен звітний період; - порушення порядку декларування – штраф у розмірі 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
несвоєчасне подання, приховування або перекручування встановленої НБУ звітності про валютні операції	штраф у розмірі 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від	штраф у сумі, еквівалентній 1% від суми одержаного кредиту чи позики в

нерезидентів без реєстрації в НБУ договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами за запозиченими в них кредитами, позиками в іноземній валюті, за винятком тих випадків, за якими законодавство України дозволяє здійснення таких операцій без реєстрації договорів	іноземній валюті, що перерахована в національну валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день одержання кредиту, позики, з подальшою обов'язковою реєстрацією зазначених договорів

Слід зазначити, що застосування відповідальності за порушення валютного законодавства до уповноважених банків має ряд особливостей пов'язаних зі спеціальним статусом останніх у валютних правовідносинах. Відповідальність уповноважених банків можна розділити на відповідальність банків за порушення правил здійснення валютних операцій, оскільки, з одного боку, вони є учасниками валютних правовідносин, і на відповідальність за невиконання функцій агента валютного контролю, адже, з іншого боку, вони зобов'язані здійснювати контроль за валютними операціями інших учасників валютних правовідносин.¹

Аналіз нормативно-правових актів, в яких передбачене застосування відповідальності до уповноважених банків за порушення чинного валютного законодавства, дає підстави поділити всі види валютних правопорушень уповноважених банків на дві групи:

1) правопорушення, які здійснюються банком як учасником валютних операцій.

2) правопорушення, які здійснюються банком як агентом валютного контролю.

Серед валютних правопорушень, які здійснюються уповноваженим банком як учасником валютних операцій, тобто в процесі своєї господарської діяльності, можна виділити такі:

¹ Кравченко Л. Особливості відповідальності уповноважених банків за порушення валютного законодавства // Право України. – 2003. – № 2. – С. 49.

- недотримання банком правил купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України та міжнародних валютних ринках;
- недотримання вимог чинного законодавства України під час здійснення розрахунків у валюті України через кореспондентські рахунки банків-нерезидентів, що відкриті в уповноважених банках;
- недотримання встановлених вимог щодо використання готівкової іноземної валюти на території України;
- недотримання встановлених вимог щодо використання режимів рахунків резидентів і нерезидентів в іноземній валюті та рахунків нерезидентів (представництв нерезидентів) у валюті України;
- недотримання правил купівлі-продажу готівкової іноземної валюти через каси та пункти обміну іноземної валюти;
- недотримання достовірності та встановленого порядку формування та подання до Національного банку і його територіальних управлінь звітності про валютні операції;
- недотримання правил торгівлі банківськими металами та вимог щодо відкриття та використання рахунків у банківських металах, відкритих в уповноважених банках України, та металевих рахунків, відкритих у банках-нерезидентах;
- недотримання правил здійснення переказів іноземної валюти за межі України за дорученнями фізичних осіб і отримання останніми в Україні переказаної їм з-за кордону іноземної валюти;
- недотримання обмежень щодо використання на території України іноземної валюти як застави;
- недотримання встановлених вимог щодо декларування валютних цінностей, які належать банку та знаходяться за межами України.

До другої групи валютних правопорушень, які банк може здійснити при виконанні ним функцій агента валютного контролю, належать такі:

- невиконання встановлених вимог щодо обов'язкового продажу коштів в іноземній валюті, які надійшли на рахунки клієнтів уповноваженого банку;

- недотримання вимог чинного законодавства України під час проведення розрахунків за експортними, імпортними та лізинговими операціями клієнтів банку;

- недотримання вимог чинного законодавства України під час проведення розрахунків клієнтів у разі застосування до них або їх контрагентів-нерезидентів спеціальних санкцій згідно зі ст. 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;

- невиконання контрольних функцій при обслуговуванні кредитів, позик в іноземній валюті, отриманих клієнтами від нерезидентів;

- недотримання вимог чинного законодавства України під час здійснення за дорученням клієнтів операцій з переказування валютних цінностей за межі України;

- невиконання функцій агента валютного контролю за експортно-імпортними операціями.

Пунктом 3.1 Положення про валютний контроль зазначається, що санкції, передбачені ст. 2 Указу Президента України від 27 червня 1999 року № 734/99 «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства» та п. 2 ст. 16 Декрету «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», застосовуються НБУ до банків, інших фінансових установ та національного оператора поштового зв'язку, органами державної податкової служби – до інших резидентів і нерезидентів України.

У разі виявлення порушень валютного законодавства з боку банків, інших фінансових установ або національного оператора поштового зв'язку, уповноваженими працівниками НБУ складається протокол (додаток 14), який вручається керівникові (посадовій особі, яка виконує його обов'язки) банку іншої фінансової установи або національного оператора поштового зв'язку чи їх відокремленого структурного підрозділу, де безпосередньо здійснювалася відповідна перевірка. За кожним випадком порушення, що виявлені під час однієї перевірки, складається окремий протокол, до якого обов'язково додаються інші документи, які свідчать про факти порушень. Якщо під час

реалізації одного договору було здійснено кілька однотипних порушень валютного законодавства, то допускається складання одного протоколу за умови, що загальна сума штрафу від цього не зміниться. Після складання протоколу уповноважені працівники НБУ зобов'язані запропонувати особі, якій вручено цей протокол, надати пояснення за кожним фактом порушення.

Підставою для застосування НБУ і його територіальними управліннями зазначених санкцій можуть бути:

- матеріали перевірок, що здійснюються уповноваженими працівниками центрального апарату та територіальних управлінь НБУ;
- матеріали перевірок, що здійснюються уповноваженими працівниками державних органів валютного контролю;
- матеріали перевірок, що здійснюються уповноваженими працівниками державних контрольних і правоохоронних органів, які не належать до органів валютного контролю;
- інші матеріали, які свідчать про факти порушення банками, іншими фінансовими установами або національним оператором поштового зв'язку валютного законодавства і щодо яких здійснюється перевірка цих фактів.

У разі виявлення державними органами валютного контролю та державними контрольними і правоохоронними органами порушення банками, іншими фінансовими установами або національним оператором поштового зв'язку валютного законодавства складається акт чи довідка про перевірку, які разом з копіями документів, що підтверджують факт порушення, надсилаються до територіальних управлінь НБУ за місцем проведення зазначених перевірок. Уповноважені працівники територіальних управлінь НБУ здійснюють аналіз отриманих матеріалів та в разі наявності складу правопорушення здійснюють передбачені Положенням дії.

У разі відсутності в комплекті матеріалів, що надходять до НБУ, документів, які підтверджують факт порушення, уповноважені працівники НБУ зобов'язані здійснити додаткову перевірку отриманої інформації.

Матеріали про порушення валютного законодавства залежно від суми штрафу, еквівалентній певній сумі в доларах США, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських

металів, установленим Національним банком на день складання відповідного протоколу порушення валютного законодавства, розглядають та приймають рішення про застосування санкцій:

- до 10,0 тис. доларів США – начальники територіальних управлінь НБУ;
- до 50 тис. доларів США – директор Департаменту валютного контролю та ліцензування НБУ;
- до 100 тис. доларів США – Голова НБУ та його заступники.

У разі прийняття рішення про застосування санкцій виноситься постанова про притягнення до відповідальності за порушення валютного законодавства (додаток 15).

Санкції у вигляді позбавлення ліцензії, виключення з Державного реєстру банків, застосування штрафу, що перевищує суму (вартість), еквівалентну 100 тис. доларів США, перераховану у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим НБУ на день складання відповідного протоколу порушення валютного законодавства, застосовуються виключно на підставі постанови Правління НБУ (додаток 16).

Постанова про притягнення до відповідальності за порушення правил валютного законодавства підписується уповноваженою службовою особою та надсилається поштою з повідомленням про вручення порушнику, який протягом п'яти днів після її отримання має перерахувати суму штрафу до Державного бюджету України.

Територіальне управління Національного банку надсилає порушнику постанову, якщо вона була підписана начальником цього територіального управління, а Департамент валютного контролю та ліцензування надсилає постанову або постанову Правління Національного банку порушнику в усіх інших випадках. Разом з постановою або постановою Правління Національного банку надсилається супровідний лист на адресу порушника.

Копія супровідного листа надсилається також територіальному управлінню Національного банку за місцезнаходженням юридичної особи порушника для подальшого здійснення цим територіальним управлінням контролю за своєчасною сплатою штрафу до Державного бюджету України.

У разі несплати порушником штрафу у зазначений термін він підлягає стягненню в судовому порядку.

Позовна заява про стягнення суми штрафу подається до місцевого господарського суду за місцезнаходженням порушника протягом 30 календарних днів після закінчення строку для добровільної сплати штрафу.

В окремих випадках, з метою захисту інтересів клієнтів та забезпечення фінансової надійності банків, постановою Правління Національного банку України для уповноважених банків може бути встановлений інший строк сплати штрафів, але такий строк сплати штрафів не може перевищувати двох років. Зменшення розмірів сум штрафних санкцій є неприпустимим.

Постанова про притягнення до відповідальності може бути оскаржена в судовому порядку. Відповідачем в цьому випадку виступає Національний банк України. Оскарження постанови не припиняє її виконання.

КЛАСИФІКАТОР ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ ТА БАНКІВСЬКИХ МЕТАЛІВ¹

1. Вільно конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями та продаються на головних валютних ринках світу і дозволяються для здійснення інвестицій в Україну, та банківські метали (1 група).

Найменування валют	Код валюти	
	цифровий	літерний
австралійські долари	036	AUD
англійські фунти стерлінгів	826	GBP
датські крони	208	DKK
долари США	840	USD
ісландські крони	352	ISK
канадські долари	124	CAD
норвезькі крони	578	NOK
шведські крони	752	SEK
швейцарські франки	756	CHF
японські єни	392	JPY
Євро	978	EUR
СПЗ	960	XDR
Золото	959	XAU
Паладій	964	XPD
Платина	962	XPT
Срібло	961	XAG

¹ Про затвердження Класифікатора іноземних валют: Постанова Правління Національного банку України від 4.02.1998 № 34 із змінами внесеними Постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 № 280 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 7.

2. *Вільно конвертовані валюти, які широко не використовуються* для здійснення платежів за міжнародними операціями та не продаються на головних валютних ринках світу (2 група).

Найменування валюти	Код валюти	
	цифровий	Літерний
білоруські рублі	974	BYR
Леви (Болгарія)	100	BGL
вірменські драми	051	AMD
грузинські ларі	981	GEL
долари Гонконгу	344	HKD
естонські крони	233	EEK
ізраїльські нові шекелі	376	ILS
індійські рупії	356	INR
казахстанські тенге	398	KZT
киргизькі соми	417	KGS
кувейтські динари	414	KWD
латвійські лати	428	LVL
литовські літи	440	LTL
мальтійські ліри	470	MTL
молдавські леї	498	MDL
новозеландські долари	554	NZD
польські злоті	985	PLN
Республіки Корея вони	410	KRW
російські рублі	643	RUB
румунські леї	642	ROL
саудівські ріали	682	SAR
сінгапурські долари	702	SGD
словацькі крони	703	SKK
словенські толари	705	SIT
турецькі ліри	792	TRL

угорські форинти	348	HUF
КФА франки ВСЕАО ¹	952	XOF
КФА франки ВЕАС ²	950	XAF
хорватські куни	191	HRK
юані Женьміньбі (Китай)	156	CNY
інші валюти		

3. Неконвертовані валюти (3 група)³

Найменування валют	Код валюти	
	цифровий	літерний
азербайджанські манати	031	AZM
єгипетські фунти	818	EGP
нові тайванські долари	901	TWD
таджицькі сомони	972	TJS
туркменські манати	795	TMM
узбецькі суми	860	UZS
югославські динарії	891	YUM
Та всі інші валюти, що не належать до 1 та 2 груп валют		

¹ У віданні Центрального банку держав Західної Африки.

² У віданні банку держав Центральної Африки.

³ Належать валюти держав, які не прийняли зобов'язань статті VIII Угоди МВФ за станом на травень 2002 року.

**ПЕРЕЛІК ДЕРЖАВ,
які прийняли зобов'язання статті VIII Угоди МВФ
за станом на травень 2002 року**

№ з/п	Держава	№ з/п	Держава	№ з/п	Держава
1	Австралія	51	Йорданія	101	Папуа-Нова Гвінея
2	Австрія	52	Казахстан	102	Парагвай
3	Алжир	53	Камбоджа	103	Перу
4	Антигуа і Барбуда	54	Камерун	104	Південна Африка
5	Аргентина	55	Канада	105	Польща
6	Багами	56	Катар	106	Португалія
7	Бангладеш	57	Кенія	107	Росія
8	Барбадос	58	Киргизстан	108	Руанда
9	Бахрейн	59	Китайська Народна Республіка	109	Румунія
10	Беліз	60	Кіпр	110	Сальвадор
11	Бельгія	61	Кірібаті	111	Самоа
12	Бенін	62	Коморські Острови	112	Сан-Марино
13	Білорусь	63	Конго	113	Саудівська Аравія
14	Болгарія	64	Корея	114	Свазіленд
15	Болівія	65	Коста-Ріка	115	Сейшели
16	Ботсвана	66	Кот-д'Івуар	116	Сенегал
17	Бразилія	67	Кувейт	117	Сент-Вінсент і Гренадіни
18	Бруней-Даруссалам	68	Латвія	118	Сент-Кітс і Невіс
19	Буркіна-Фасо	69	Лесото	119	Сент-Люсія
20	Вануату	70	Литва	120	Сінгапур
21	Венесуела	71	Ліван	121	Словаччина
22	Вірменія	72	Люксембург	122	Словенія
23	Габон	73	Маврикій	123	Соломонові Острови
24	Гаїті	74	Мавританія	124	Сполучене королівство
25	Гайана	75	Мадагаскар	125	Сполучені Штати Америки
26	Гамбія	76	Македонія	126	Суринам
27	Гана	77	Малаві	127	Сьєрра-Леоне
28	Гватемала	78	Малайзія	128	Таїланд

29	Гвінея-Бісау	79	Малі	129	Того
30	Гвінея	80	Мальта	130	Тонга
31	Гондурас	81	Марокко	131	Тринідад і Тобаго
32	Гренада	82	Маршаллові Острови	132	Туніс
33	Греція	83	Мексика	133	Туреччина
34	Грузія	84	Мікронезія	134	Уганда
35	Данія	85	Молдова	135	Угорщина
36	Джибуті	86	Монголія	136	Україна
37	Домініка	87	Намібія	137	Уругвай
38	Домініканська Республіка	88	Непал	138	Фіджі
39	Еквадор	89	Нігер	139	Філіппіни
40	Екваторіальна Гвінея	90	Нідерланди	140	Фінляндія
41	Естонія	91	Нікарагуа	141	Франція
42	Ємен	92	Німеччина	142	Хорватія
43	Зімбабве	93	Нова Зеландія	143	Центральноафриканська Республіка
44	Ізраїль	94	Норвегія	144	Чад
45	Індія	95	Об'єднана Республіка Танзанія	145	Чеська Республіка
46	Індонезія	96	Об'єднані Арабські Емірати	146	Чилі
47	Ірландія	97	Оман	147	Швейцарія
48	Ісландія	98	Пакистан	148	Швеція
49	Іспанія	99	Палау	149	Шрі-Ланка
50	Італія	100	Панама	150	Ямайка
				151	Японія

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ВИМОГИ ДО ПРАЦІВНИКІВ БАНКІВ¹

1. До голови правління банку:

- наявність вищої економічної, юридичної освіти чи освіти в галузі управління;
- стаж роботи в банківській системі за відповідним фахом не менше ніж три роки;
- досвід керівної роботи в банках не менше ніж один рік;
- бездоганна ділова репутація;
- відсутність під час керівної роботи в банках фактів порушень вимог банківського законодавства та/або нормативно-правових актів Національного банку.

2. До заступника голови правління та членів правління:

- наявність вищої економічної, юридичної освіти чи освіти в галузі управління;
- стаж роботи в банківській системі за відповідним фахом не менше ніж три роки;
- бездоганна ділова репутація;
- відсутність під час керівної роботи в банках фактів порушень вимог банківського законодавства та/або нормативно-правових актів Національного банку.

3. До головного бухгалтера банку та його заступника:

- наявність вищої економічної або бухгалтерської освіти;
- стаж роботи в банківській системі за відповідним фахом не менше ніж три роки;
- досвід керівної роботи в банках не менше ніж один рік (для головного бухгалтера);
- бездоганна ділова репутація;

¹ Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій: Постанова Правління НБУ від 17.07.2001 № 275 зі змінами внесеними Постановою НБУ від 25.09.2006 № 374 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 34. – Ст. 1601.

– відсутність під час керівної роботи в банках фактів порушень вимог банківського законодавства та/або нормативно-правових актів Національного банку.

4. До керівників філій банку:

- наявність вищої економічної, юридичної освіти чи освіти в галузі управління;
- стаж роботи в банківській системі за відповідним фахом не менше ніж три роки;
- бездоганна ділова репутація;
- відсутність під час роботи в банках фактів порушень вимог банківського законодавства та/або нормативно-правових актів Національного банку.

5. До керівників підрозділів, які відповідатимуть за здійснення операцій, на які банк отримав банківську ліцензію, письмовий дозвіл, ліцензії на виконання окремих операцій у тому числі до керівника служби внутрішнього аудиту:

- наявність вищої фінансово-економічної освіти;
- стаж роботи в банківській системі за відповідним фахом не менше ніж три роки;
- бездоганна ділова репутація;
- відсутність під час роботи в банках фактів порушень вимог банківського законодавства та/або нормативно-правових актів Національного банку.

6. Кваліфікаційні вимоги до спеціалістів:

до касирів валютних кас:

- стаж роботи касиром банку не менше ніж один рік;

до експертів з приймання та оцінки банківських металів:

- стаж роботи експертом дорогоцінних металів не менше ніж один рік;
- уміння застосовувати в роботі норми глави VI Інструкції № 1 з організації емісійно-касової роботи в установах банків України, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 07.07.94 № 129 (зі змінами);
- обізнаність з міжнародними стандартами якості дорогоцінних металів та технічними умовами Держстандартів, прийнятих Міждержавною радою із стандартизації, метрології та сертифікації.

ЗАЯВА**про видачу індивідуальної ліцензії на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу**

На підставі підпункту «г» пункту 4 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.93 N 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» _____

[повна назва або прізвище, ім'я, по батькові;

_____ ідентифікаційний код за ЄДРПОУ (ідентифікаційний номер за ДРФО), за наявності; місцезнаходження або місце проживання (за наявності) заявника]

звертається до Національного банку України з проханням дозволити йому використати іноземну валюту на території України як засіб платежу в розрахунках (платежах) з _____

[повна назва або прізвище, ім'я, по батькові;

_____ ідентифікаційний код за ЄДРПОУ (ідентифікаційний номер за ДРФО), за наявності; місцезнаходження або місце проживання (за наявності) іншої сторони операції]

у зв'язку із _____ (підстави для використання іноземної валюти як засобу платежу) на суму _____.

Потреба використання іноземної валюти на території України як засобу платежу викликана _____

(докладне обґрунтування потреби використання іноземної валюти на території України як засобу платежу)

Назва та місцезнаходження банку і реквізити рахунку, з якого переказується іноземна валюта: _____

Назва та місцезнаходження банку і реквізити рахунку, на який переказується іноземна валюта _____

Протягом поточного та попереднього років не отримував/отримував індивідуальні ліцензії на використання (зайве не зазначати) іноземної валюти на території України як засобу платежу _____

(наводиться перелік номерів і дат видачі ліцензій, якщо ліцензії були отримані протягом зазначеного періоду)

З Положенням про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу ознайомлений. Зобов'язуюсь дотримуватися його вимог та умов індивідуальної ліцензії.

До заяви додаються: _____ (перелік документів, кількість сторінок додатків)

_____ (дата)

_____ (підпис заявника або уповноваженої ним особи)
М.П. (якщо є)

ІНДИВІДУАЛЬНА ЛІЦЕНЗІЯ № _____
на використання іноземної валюти на території України як засобу
платежу

Національний банк України відповідно до підпункту «г» пункту 4 і пункту 6 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.93 N 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» дозволяє

_____ [повна назва або прізвище, ім'я, по батькові; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ (ідентифікаційний номер за ДРФО), за наявності; місцезнаходження або місце проживання (за наявності) власника ліцензії]

використати безготівкову іноземну валюту _____
 (назва іноземної валюти)

в сумі _____ для здійснення розрахунків (платежів)
 (цифрами та словами)

з _____ [повна назва або прізвище, ім'я, по батькові; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ (ідентифікаційний номер за ДРФО), за наявності; місцезнаходження або місце проживання (за наявності) іншої сторони операції]

на підставі _____
 (підстави для використання іноземної валюти як засобу платежу)

Назва та місцезнаходження банку і реквізити рахунку, з якого переказується іноземна валюта _____

Назва та місцезнаходження банку і реквізити рахунку, на який переказується іноземна валюта _____

Строк дії ліцензії: з _____._____._____ до _____._____._____ /з дати видачі ліцензії
 (дд/мм/рррр) (зайве не зазначати)

до _____._____._____.
 (дд/мм/рррр)

Купівля іноземної валюти за гривні з метою здійснення розрахунків (платежів) забороняється.

Власник ліцензії зобов'язаний повідомляти про валютні операції, що проводяться на підставі цієї ліцензії, у порядку, установленому пунктом 5.4 Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу.

Без права передавання третім особам.

Голова
 (уповноважена ним особа)

 (підпис, ініціали, прізвище)

М.П.

ЗАЯВА
про внесення змін до індивідуальної
ліцензії від __.__.____ № _____
на використання іноземної валюти
на території України як засобу платежу

На підставі підпункту «г» пункту 4 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.93 № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» _____

[повна назва або прізвище, ім'я, по батькові;
ідентифікаційний код за ЄДРПОУ (ідентифікаційний номер за ДРФО),
за наявності; місцезнаходження або місце проживання (за наявності)
власника ліцензії]

звертається до Національного банку України з проханням унести до індивідуальної ліцензії від __.__.____ № _____ на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу такі зміни:

(зміни, що потрібно внести, з обґрунтуванням потреби їх
унесення та посиланням на підтвердні документи)

З Положенням про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу ознайомлений. Зобов'язуюсь дотримуватися його вимог та умов індивідуальної ліцензії.

До заяви додаються: _____
(перелік документів, кількість сторінок додатків)

(дата)

(підпис власника ліцензії або
уповноваженої ним особи)

М.П. (якщо є)

ЗМІНИ**до індивідуальної ліцензії від __.__.____ № _____ на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу**

Національний банк України відповідно до підпункту «г» пункту 4 і пункту 6 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.93 № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» уносить зміни до індивідуальної ліцензії від __.__.____ № _____, виданої

[повна назва або прізвище, ім'я, по батькові;
ідентифікаційний код за ЄДРПОУ (ідентифікаційний номер за ДРФО),
за наявності; місцезнаходження або місце проживання (за наявності)
власника ліцензії]

До індивідуальної ліцензії вносяться такі зміни:

(зміни, що вносяться)

Ці зміни, починаючи з дати їх унесення, є невід'ємною частиною індивідуальної ліцензії № _____ (вих. N _____ (реєстраційний номер на номерному гербовому бланку Національного банку України)

від __.__.____).
(дата видачі ліцензії)

Голова
(уповноважена ним особа)

(підпис, ініціали, прізвище)

М.П.

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ
Р О З П О Р Я Д Ж Е Н Н Я

№ _____

(дата)

м. Київ

Про анулювання індивідуальної ліцензії Національного банку України

1. На підставі _____

(посилання на абзаци пункту 4.4 Положення, у якому
зазначені підстави для анулювання ліцензії)

Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу, затвердженого постановою Правління Національного банку України від _____ № _____,

(зазначаються додаткові підстави для анулювання
ліцензії, за наявності)

Національний банк України анулює індивідуальну ліцензію від _____._____._____ № _____ на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу.

2. Департаменту валютного контролю та ліцензування (_____)

(ініціали та прізвище керівника)

у п'ятиденний строк з дати підписання цього розпорядження повідомити про анулювання ліцензії _____

(повна назва або прізвище, ім'я, по батькові власника ліцензії; управління, на яке покладений контроль; уповноважені банки, які зазначені в ліцензії; податковий орган, у якому власника ліцензії взято на облік як платника податків, якщо він таким є)

3. Контроль за виконанням цього розпорядження покласти на директора Департаменту валютного контролю та ліцензування _____

(ініціали та прізвище керівника)

Голова
(уповноважена ним особа)_____
(підпис, ініціали, прізвище)

М.П.

Національний банк України повідомляє таке:

У зв'язку з _____
(зазначаються підстави для анулювання ліцензії)

та на підставі _____
(посилання на абзаци пункту 4.4 Положення, у якому
зазначені підстави для анулювання ліцензії)

Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу, затвердженого постановою Правління Національного банку України від _____._____._____ № _____, згідно з розпорядженням Національного банку України від _____._____._____ № _____ індивідуальна ліцензія від _____._____._____ № _____ на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу анульована.

Голова
(уповноважена ним особа)

(підпис, ініціали, прізвище)

М.П.

Додаток 10

ПОВІДОМЛЕННЯ **про використання іноземної валюти на території України як засобу** **платежу**

Власник ліцензії _____
[повна назва або прізвище, ім'я, по батькові; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ
(ідентифікаційний номер за ДРФО), за наявності; місцезнаходження або місце
проживання (за наявності) власника ліцензії]

Рахунок власника ліцензії _____
(реквізити рахунку)

Уповноважений банк власника ліцензії _____
(назва та місцезнаходження)

Інша сторона валютної операції _____
[повна назва або прізвище, ім'я, по батькові; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ
(ідентифікаційний номер за ДРФО), за наявності; місцезнаходження або місце
проживання (за наявності) іншої сторони операції]

Рахунок іншої сторони _____
(реквізити рахунку)

Уповноважений банк іншої сторони _____
(назва та місцезнаходження)

Сума валютної операції _____

Дата здійснення валютної операції _____

(дата)

(підпис власника ліцензії або уповноваженої ним особи)

М.П. (якщо є)

Довідка
про реєстрацію пункту обміну іноземної валюти в територіальному
управлінні Національного банку України

(назва управління)

Назва уповноваженого банку/уповноваженої фінансової установи

Назва агента (юридичної особи) _____

Місцезнаходження пункту обміну валюти _____

Реєстраційний номер _____ в територіальному управлінні Національного банку України _____.

Начальник управління

_____ (ініціали, прізвище)

(підпис)

(назва управління)

М. П.

Дата видачі довідки

Кваліфікаційні вимоги до працівників, які здійснюють валютно-обмінні операції з готівковою іноземною валютою і дорожніми чеками

1. До касирів пункту обміну іноземної валюти:

- наявність відповідного документа встановленого зразка, виданого вищим закладом освіти першого - четвертого рівнів акредитації про здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче молодшого спеціаліста за спеціальностями економіст, фінансист або бухгалтер;
- за наявності базової загальної середньої освіти - документа про навчання у вищому закладі освіти першого - четвертого рівнів акредитації за спеціальностями економіст, фінансист або бухгалтер;
- стаж роботи касиром або бухгалтером не менше одного року.

2. До касирів-експертів уповноваженого банку/фінансової установи:

- наявність відповідного документа встановленого зразка, виданого вищим закладом освіти першого - четвертого рівнів акредитації про здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче молодшого спеціаліста за спеціальностями економіст, фінансист, бухгалтер або юрист;
- стаж роботи з валютними цінностями не менше одного року;
- наявність свідоцтва (сертифіката) про проходження навчання для роботи з готівковою іноземною валютою та визначення ознак платіжності банкнот іноземних держав і дорожніх чеків на курсах, які проводять міжнародні навчальні заклади, зарубіжні банківські установи, українські уповноважені навчальні заклади за програмою, узгодженою з Національним банком України.

**Ознаки платіжності та зношення банкнот іноземної валюти, які
приймаються банками (фінансовими установами) і пунктами обміну
валюти на території України**

Банкноти іноземної валюти визнаються платіжними в разі повної відповідності встановленим банком-емітентом зразкам, якщо вони зберегли ознаки платіжності, а саме: найменування банку-емітента, номер і серію, номінал цифрами та літерами, основні зображення лицьового та зворотного боків, елементи захисту - водяний знак, магнітні мітки, захисні стрічка і волокна, мікро- та макротексти, голограму, у тому числі банкноти з незначними ознаками зношення:

а) з потертостями та із загальними забрудненнями (включаючи забруднення, що спричиняють локальну люмінесценцію паперу в ультрафіолетових променях);

б) з невеликими масляними та іншими плямами, написами, відбитками штампів (за винятком штампів, які свідчать про те, що банкнота є неплатіжною), що перекривають одну з ознак платіжності не більше ніж на 20 %;

в) надірвані і заклеєні в будь-який спосіб, якщо кожен із надривів не перевищує однієї четвертої частини ширини банкноти та місце склеювання не заважає визначити ознаки платіжності;

г) з проколами та отворами діаметром до 0,5 мм.

**ПРОТОКОЛ
ПОРУШЕННЯ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

_____ (прізвище, ім'я, по батькові та посада особи, яка склала протокол)

склав цей протокол про те, що під час перевірки виконання вимог Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» в (на)

_____, (повна назва установи, де проводиться перевірка)

_____, (прізвище, ім'я, по батькові керівника – службової особи установи, де проводиться перевірка)

виявлено таке порушення (вказати факт порушення з посиланням на нормативні документи, вимоги яких порушено):

_____, що тягне за собою наслідки, передбачені п. ____ розділу ____ Положення про валютний контроль

_____, (прізвище, ім'я, по батькові особи, якій надано копію протоколу)

ПОЯСНЕННЯ

_____, (підпис особи, яка дає пояснення)

_____, (підпис перевіряльника)

Копію протоколу одержав _____

_____, (підпис і дата)

ПОСТАНОВА ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

«___» _____ № ___

Я, _____,
(назва посади, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали перевірки _____,
(повна назва установи, де проводиться перевірка)
підготовлені _____
(повна назва органу, яким проведено перевірку)

з питань виконання вимог Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.93 № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», а також отримавши пояснення _____
(посада, прізвище, ім'я та по батькові)

_____,
(службової особи, яка дає пояснення)
про що складено протокол порушення валютного законодавства від _____,
установив таке порушення вимог Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.93 № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»: _____

На підставі вищезазначеного та згідно зі статтею 16 Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.93 № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» і пункту _____ розділу _____ Положення про валютний контроль, постановляю:

притягнути _____
(повна назва та адреса установи, що притягається до відповідальності)
до відповідальності у вигляді штрафу

_____ (розрахунок суми штрафу)

Сума штрафу має бути перерахована до Державного бюджету України в 5-денний строк з дня отримання цієї постанови.

Постанова набирає чинності з дня підписання

Підпис _____
(постанова підписується однією із службових осіб, зазначених у пункті 3.4 розділу III Положення про валютний контроль).

Постанова може бути оскаржена в судовому порядку. Відповідачем у цьому випадку є Національний банк України. Оскарження постанови не припиняє її виконання.

_____ (назва посади)

_____ (підпис)
М. П.

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

ПОСТАНОВА

від _____ 200_ р. № _____
м. Київ

**Про притягнення до відповідальності за порушення валютного
законодавства**

Розглянувши матеріали перевірки _____,
(повна назва установи, де проводиться перевірка)
підготовлені _____,
(повна назва органу, яким проведено перевірку)

з питань виконання вимог Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.93 № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», а також отримавши пояснення _____

(посада, прізвище, ім'я та по батькові службової особи, яка дає пояснення)
про що складено протокол порушення валютного законодавства від _____,
установлено таке порушення вимог Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.93 № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»: _____

На підставі вищезазначеного та згідно зі статтею 16 Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.93 № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» і пункту ____ розділу _____ Положення про валютний контроль, Правління Національного банку України постановляє:

притягнути _____
(повна назва та адреса установи, що притягається до відповідальності)
до відповідальності у вигляді штрафу _____
(розрахунок суми штрафу)

Сума штрафу має бути перерахована до Державного бюджету України в 5-денний строк з дня отримання цієї постанови.

Постанова забирає чинності з дня підписання.

Підпис _____
(постанова підписується Головою Національного банку України або особою, яка тимчасово виконує обов'язки Голови).

Постанова може бути оскаржена в судовому порядку. Відповідачем у цьому випадку є Національний банк України. Оскарження постанови не припиняє її виконання.

(назва посади)

(підпис)
М. П.

(прізвище, ім'я, по батькові)

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 05.07.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № № 25-26. – Ст. 131.
3. Митний кодекс України від 11.07.2002 № 92-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №38. – Ст. 288.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів. – № 8376/1999.
5. Про державну податкову службу в Україні: Закон України від 04.12.1990 № 509-XII у редакції Закону України від 24.12.1993 № 3813-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст. 84.
6. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
7. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII зі змінами внесеними Законом України від 27.04.2007 № 997-V // Вісник Верховної Ради України. – 1999. – № 47. – Ст.642.
8. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.1994 № 185/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 40. – Ст. 364.
9. Про концепцію проекту Закону України про валютне регулювання: Постанова Верховної Ради України від 31.10.1995 № 3412/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 43. – Ст. 315.
10. Про патентування деяких видів підприємницької діяльності: Закон України від 23.03.1996 № 98/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 20. – Ст. 82.
11. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.
12. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 06.07.1995

№ 265/95-ВР у редакції Закону України від 01.06.2000 № 1776-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 38. – Ст. 315.

13. Про внесення змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення правил про валютні операції: Закон України від 14.09.2000 № 1945-III // Вісник Верховної Ради України. – 2000. – № 43. – Ст. 368.

14. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.

15. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетом і державними цільовими фондами: Закон України від 21.12.2000 № 2181-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 10. – Ст. 44.

16. Про внесення змін до Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»: Закон України від 31.05.2007 № 1108-V // Офіційний вісник України. – 2007. – № 44. – Ст. 1784

17. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

18. Положення про Міністерство фінансів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 № 1837 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 1. – Ст. 26.

19. Положення про Державний комітет зв'язку і інформатизації України: Указ Президента України від 03.06.1999 № 601/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 22. – Ст. 999.

20. Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства: Указ Президента України від 27.06.1999 № 734/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 1310.

21. Про затвердження Всесвітньої поштової конвенції, Заключного протоколу Всесвітньої поштової конвенції, Угоди про служби поштових платежів, Загального регламенту Всесвітнього поштового союзу та Внутрішнього регламенту Конгресів: Указ Президента України від 21.06.2006 № 564/2006 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2943.

22. Про затвердження Класифікатора іноземних валют: Постанова Правління Національного банку України від 04.02.1998 № 34 із змінами внесеними Постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 № 280 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 7. – Ст. 7.

23. Про затвердження Положення про валютний контроль: Постанова Правління Національного банку України від 08.02.2000 № 49 із змінами та доповненнями внесеними Постановами Правління Національного банку України від 14.03.2001 № 106, від 19.12.2001 № 530, від 29.01.2003 № 30, від 20.10.2004 № 494, від 16.02.2005 № 51, від 13.12.2006 № 456 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 573.

24. Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України: Постанова Правління Національного банку України від 29.12.2000 № 520 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 8. – Ст. 329.

25. Про затвердження Правил проведення перевірок пунктів обміну іноземної валюти на території України: Постанова Правління Національного банку України від 04.07.2001 № 259 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 30. – Ст. 1364.

26. Правила вивезення з України і ввезення в Україну банками національної та іноземної валюти, банківських металів, бланків чеків: Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2003 № 327 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 36. – Ст. 1955.

27. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах: Постанова Правління Національного банку України від 12.11.2003 № 492 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 51. – Ст. 2707.

28. Про затвердження Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам: Постанова Правління Національного банку України від 17.06.2004 № 270 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 29. – Ст. 1963.

29. Про скасування обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті на користь резидентів: Постанова Правління Національного банку України від 31.03.2005 № 101 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 14. – Ст. 727.

30. Положення про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків-резидентів та нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях: Постанова Правління Національного банку України від 26.03.1998 № 118 у редакції Постанови Правління Національного банку України від 20.02.2006 № 57 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 11. – Ст. 766.

31. Про затвердження Інструкції про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України: Постанова Правління Національного банку України від 27.05.2008 № 148 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 43. – Ст. 1430.

32. Про затвердження Положення про порядок застосування до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності спеціальних санкцій, передбачених статтею 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: Наказ Міністерства економіки України від 17.04.2000 № 52 у редакції Наказу Міністерства економіки України від 15.03.2006 № 95 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 19.

33. Про затвердження Порядку направлення органами державної податкової служби України податкових повідомлень платникам податків та рішень про застосування штрафних (фінансових) санкцій: Наказ Державної податкової адміністрації України від 21.06.2001 № 253 (в редакції наказу Державної податкової адміністрації України від 27.05.2003 № 247) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 28. – Ст. 1276.

34. Щодо контролю за додержанням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України: Лист Державної митної служби України від 06.10.2000 № 09/3-3764-ЕП // Збірник систематизованого законодавства. – 2001. – № 13. – С. 135-136.

35. Щодо переміщення валюти України, цінних паперів і чекових книжок через митний кордон України: Лист Державної митної служби України від 25.06.2001 № 09/09-3182-ЕП // Вісник законодавства України. – 2001. – № 26.

36. Про митний контроль за переміщенням через митний кордон України валюти України: Лист Державної митної служби України від 19.09.2001 № 4/09-4470-ЕП // Вісник законодавства України. – 2001. – № 38.

37. Про кваліфікацію порушень митних правил, виявлених під час митного контролю поштових відправлень: Лист Державної митної служби України від 30.06.2004 № 10-20/023-ЕП // Митна газета – 2004. – № 13.

38. Авер'янов В.Б. Виконавча влада і державний контроль / В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Робоча група з реформування центральних органів виконавчої влади / [ред. М.С. Лопата] – К., Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1999. – 47 с. – ISBN 966–95627–6–7.

39. Административная ответственность: учебное пособие / [под ред. М.М. Славина]. – М.: Статут, 2001. – 292 с. – ISBN 978–5–94073–025–5.

40. Азаров Л. Зарахування однорідних зустрічних вимог крізь призму валютного контролю / Л. Азаров // Юридичний журнал. – 2003. – № 9. – С. 67–69. –Бібліогр.: с. 69.

41. Андрійко О.Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Андрійко Ольга Федорівна; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1999. – 36 с. – Бібліогр.: с. 35–36.

42. Артемов Н.М. Валютный контроль: учебное пособие / Н.М. Артемов – М.: Профобразование, 2001. – 244 с. – ISBN 978–5–902405–49–8.

43. Банківське право України: навч. посіб. для дистанційного навчання / [Берлач А.І., Тараненко Ю.О.]; за заг. ред. А.І. Берлача. – К.: Університет «Україна», 2006. – 306 с. – ISBN 966–667–154–9.

44. Бантышев А.Ф. Административная ответственность за нарушение правил о валютных операциях по действующему законодательству Украины: Учебное пособие / Александр Федорович Бантышев, Арзен Михайлович Ухаль; Ужгородский гос. ин-т информатики, экономики и права. Юридический факультет. – Ужгород: Хозрасчетный редакционно-издательский отдел

управління по справам друку та інформації, 2001. – 138 с. – ISBN 966–7186–64–4.

45. Білорус О. Світ і людина в ХХ столітті / Олег Білорус // *Голос України*. – 2000. – 26 грудня. – С. 8.

46. Безпалій Ю. Особливості застосування органами податкової служби штрафних санкцій за порушення валютного законодавства / Ю. Безпалій // *Вісник Податкової служби України*. – 2000. – № 8. – С. 15–18. – Бібліогр.: с. 18.

47. Блащук Ю.О. Комерційний банк як агент валютного контролю / Ю.О. Блащук // *Фінанси України*. – 2004. – № 4. – С. 138-141. – Бібліогр.: с. 141.

48. Блащук Ю.О. Валютний контроль: міжнародний досвід і національні тенденції / Ю.О. Блащук // *Вісник Національного банку України*. – 2001. – № 4. – С. 28-30. – Бібліогр.: с. 30.

49. Богуславская Е. Анализ тенденций состояния валютного рынка Украины в 1999 году / Е. Богуславская. – *Money and World*, 2000.

50. Большой юридический словарь / [Волосов М.Е., Додонов В.Н., Капинус Н.И. и др.]; под ред. проф. А.Я. Сухарева. – [3-е изд.] – М.: ИНФРА-М, 2007. – 858 с. – ISBN 978–5–16–002606–0.

51. Блазнюк О. Проблеми правового регулювання відносин валютного управління в Україні / О. Блазнюк // *Юридична Україна*. – 2006. – № 1. – С. 33-38. – Бібліогр.: с. 38.

52. Булатов А.С. Экономика. Национальные и мировые валютные системы: учебное пособие / А.С. Булатов. – М.: БЕК, 1997. – 764 с. – ISBN 978–5–98118–192–4.

53. Бутук О. Валютний контроль і конвертованість валют / О. Бутук // *Банківська справа*. – 2005. – № 1. – С. 45-53. – Бібліогр.: с. 53.

54. Василик О.Д. Державні фінанси України: підруч. [для студ. екон. спец. ВНЗ] / Остап Дмитрович Василик, Клавдія Василівна Павлюк; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 606 с.: табл. – Бібліогр.: с. 599-601. – ISBN 966–8253–37–Х.

55. Гальчинський А.С. Україна: поступ у майбутнє: [науково-популярна література] / А.С. Гальчинський – К.: Основи, 1999. – 220 с. – ISBN 966–500–196–5.
56. Галицький А.С. Сучасна валютна система / А.С. Галицький. – К.: Вища школа, 1995. – 88 с. – ISBN 966–642–095–3.
57. Голосніченко І. Перспективні положення кодифікації норм правового інституту адміністративної відповідальності / І. Голосніченко // Право України, 2006. – № 8. – С. 60-63. – Бібліогр.: с. 63.
58. Горбенко Г. Валютний контроль в Україні / Г. Горбенко // Юридичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 46-48. – Бібліогр.: с. 48.
59. Грачева Е.Ю., Соколова Э.Д. Финансовое право: учебное пособие / Е.Ю. Грачева, Э.Д. Соколова. – [2-е изд.]. – М.: Юриспруденция, 2000. – 304 с. – ISBN 5–8401–0042–0.
60. Гусак М., Боровик В. Види відповідальності юридичних осіб. Адміністративна відповідальність / М. Гусак, В. Боровик // Вісник вищого арбітражного суду України. – 1999. – № 4. – С. 161-165. – Бібліогр.: с. 165.
61. Гусак Н. Большое видится на расстоянии? / Н. Гусак // Юридическая практика. – 2000. – № 13. – С. 3-6. – Библиогр.: с. 6.
62. Дудоров О. Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті / О. Дудоров // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 1. – С. 107-112. – Бібліогр.: с. 112.
63. Журавская И. Валютные проверки: особый налоговый контроль / И. Журавская // Сборник систематизированного законодательства. – К.: Блиц-Информ. – 2006. – № 5. – С. 168-171. – Библиогр.: с. 171.
64. Завальна Ж.В., Старинський М.В. Валютне право України: навчальний посібник / Ж.В. Завальна, М.В. Старинський. – [2-ге вид.]. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 384 с. – ISBN 966–680–287–2.
65. Захаров А.В. О концепции единого валютного пространства СНГ / А.В. Захаров. – М.: Юстицинформ, 2002. – 144 с. – ISBN 5–7205–0639–Х.
66. Иванов Ю.А. FOREX: учебное пособие / Ю.А. Иванов. – М.: ОМЕГА-Л, 2005. – 238 с. – ISBN 5–98118–005–6.

67. Кабанець О. Відповідальність за порушення валютного законодавства / О. Кабанець // Вісник податкової служби України. – 2000. – № 25. – С. 25-27. – Бібліогр.: с. 27.

68. Качан О.О. Банківське право: навчальний посібник / О.О. Качан – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 246 с. – ISBN 966–7784–30–4.

69. Кінаш Я. Трансформація юридичної відповідальності як один із інструментів побудови демократичного суспільства / Я. Кінаш // Право України, 2006. – № 8. – С. 106-110. – Бібліогр.: с. 110.

70. Клименко А.О. Організаційні та правові засади діяльності банків щодо протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом: [монографія] / А.О. Клименко. – К.: Університет «Україна», 2006. – 168 с. – ISBN – 966–7393–88–7.

71. Ковальчук А. Грошово-кредитні відносини в правовому вимірі / А. Ковальчук // Банківська справа. – 2003. – № 3. – С. 29-42. – Бібліогр.: с. 42.

72. Ковалева Е. Форс-мажорные обстоятельства при расчетах в иностранной валюте / Е. Ковалева, А. Чабановская // Юридичний радник. – Харків, 2006. – № 1. – С. 23-26. – Бібліогр.: с. 26.

73. Козик В.В. Міжнародні економічні відносини: [навч. посібник] / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Н.В. Даниленко. – К.: Знання-Прес, 2002. – 216 с. – ISBN – 966–7767–05–1.

74. Корнюк О. «Валютное» будущее / Ольга Корнюк // Сборник систематизированного законодательства «Валютные операции: правила, налоговый и бухгалтерський учет» / [составители Игорь Сухомлин, Оксана Шаповал]. – К.: Блиц-Информ. – 2005. – № 11. – С. 273-274.

75. Кравченко Л.М. Правові засади валютного регулювання і контролю в Україні: [монографія] / Л.М. Кравченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 156 с. – ISBN 966–629–152–5.

76. Кравченко Л. Проблеми відповідальності за порушення порядку здійснення валютних операцій в Україні / Л.М. Кравченко // Вісник Вищого арбітражного суду України. – 2000. – № 2. – С.187-191. – Бібліогр.: с. 191.

77. Кравченко Л.М. Особливості відповідальності уповноважених банків за порушення валютного законодавства / Л.М. Кравченко // Право України. – 2003. – № 2. – С. 49-52. – Бібліогр.: с. 52.

78. Кравченко Л. Валютний контроль: правова природа та місце в системі державного контролю / Л.М. Кравченко // Вісник прокуратури. – 2003. – № 1. – С. 14-16. – Бібліогр.: с. 16.

79. Кротюк В. Актуальні проблеми валютного регулювання / В. Кротюк // Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України – 1997. – № 2. – С. 204 - 207. – Бібліогр.: с. 207.

80. Кротюк В., Іоффе А. Валютний контроль та його правова регламентація в Україні / В. Кротюк, А. Іоффе // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 11. – С. 10–12. – Бібліогр.: с. 12.

81. Кротюк В.Л. Національний банк – центр банківської системи України. Організаційно-правовий аналіз / Володимир Кротюк – К.: Ін Юре, 2000. – 248 с. – ISBN 966–620–202–6.

82. Мамутов В. Огляди господарського законодавства, арбітражного процесу, організації діяльності арбітражного суду / Валентин Карлович Мамутов // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 1. – С. 128-132. – Бібліогр.: с. 132.

83. Мартемьянов В.С. Хозяйственное право. Т. 1. Общие положения: [курс лекций] / В.С. Мартемьянов. – М.: БЕК, 1994. – 289 с. – ISBN 5–254–00441–Х.

84. Общая теория права и государства: [учебник] / [В.С. Афанасьев, А.Л. Герасимов, В.И. Гойман и др.]; под ред. В.В. Лазарева. – М.: Юристъ, 1996. – 348 с. – ISBN 5–7357–0123–1.

85. Межейнікова В. Відповідальність за порушення валютного законодавства / Валентина Межейнікова // Вісник податкової служби України. – 2000. – № 34. – С. 41-45. – Бібліогр.: с. 45.

86. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: [учебник] / [С.А. Былиняк, Г.И. Алибегов, Л.Н. Красавина]; под ред. Л.Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 234 с. – ISBN 5–279–02698–0.

87. Плетньова О., Кравченко Л. Проблеми адміністративної відповідальності юридичних осіб у сфері валютного законодавства / О. Плетньова, Л. Кравченко // Юридичний журнал. – 2004. – № 8. – С. 69-72. – Бібліогр.: с. 72.

88. Половко С.М. Правове регулювання банківських валютних операцій в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Сергій Миколайович Половко; Київський нац. університет ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 210 с. – Бібліогр.: с. 181–210.

89. Развитие денежного обращения в Украине: исторический и экономический аспект / Е.П. Варавкина // Культура народов Причерноморья. – 1997. – № 2. – С. 253-254. – Библиогр.: с. 254.

90. Сапожников Н.В. Валютные операции коммерческих банков. Правовое регулирование: [учебное пособие] / Н.В. Сапожников. – М.: Юристъ, 1999. – 214 с. – ISBN 978–5468–00–2.

91. Северин О. Наріжні камені валютного регулювання і контролю (термінологія) / Олександр Євгенович Северин // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 6. – С. 70-73. – Бібліогр.: с. 73.

92. Северин О.Є. Правове регулювання валютних операцій суб'єктів господарської діяльності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько–процесуальне право» / Северин Олександр Євгенович; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2003. – 216 с. – Бібліогр.: с. 149–174.

93. Старинський М. Проблеми правового регулювання конвертованості валюти / Микола Володимирович Старинський // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 3. – С. 81-84. – Бібліогр.: с. 84.

94. Степанян М.Х. Правовые вопросы использования иностранной валюты во внешнеторговой деятельности / Марине Хачиковна Степанян // Черные дыры в российском законодательстве. – 2001. – № 21. – С. 16-21. – Библиогр.: с. 21.

95. Тихомиров Ю.Л. Административное право и процесс: [учебник] / Ю.Л. Тихомиров. – М.: Юринформцентр, 2007. – 697 с. – ISBN 5–89194–178–3.

96. Фінансове право: [підручник] / [Є.О. Алісов, Л.К. Воронова, С.Т. Кадькаленко та ін.]; відп. ред. Л.К. Воронова. – Х.: Консум, 1998. – 496 с. – ISBN 966–7124–28–2.

97. Финансовое право: [учебник] / [Л.К. Воронова, М.В. Карасев, В.И. Новоселов и др.]; отв. ред. Н.И. Химичева. – М.: БЕК, 1996. – 524 с. – ISBN 5–89123–873–Х.

98. Хаменушко И.В. Валютный контроль в Российской Федерации: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Финансовое право; бюджетное право; налоговое право; банковское право; валютно–правовое регулирование; правовое регулирование выпуска и обращения ценных бумаг» / Хаменушко Иван Владимирович; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 1999. – 26 с. – Библиогр.: с. 23–24.

99. Хаменушко И.В. Валютный контроль в Российской Федерации: [учеб. пособие] / И.В. Хаменушко; юр. ф–т МГУ им. М.В. Ломоносова. – учеб.-практ. изд. – М.: ИДФБК–Пресс, 2001. – 480 с.: образцы. – Библиогр.: с. 474. – ISBN 5–881–03043–5.

100. Царьова Л.К. Організаційно-правові основи фінансового контролю в Україні: [навч. посібник] / Л.К. Царьова; Одеська національна юридична академія. – О.: Юрид. літ., 1999. – 211 с. – ISBN 966–667–242–1.

101. Шнирков О.І., Європейський валютний союз: [навч. посібник] / Олександр Іванович Шнирков; Київський національний ун–т ім. Тараса Шевченка. – К. Видавничо–поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 198 с.: табл.: с. 192–198. – ISBN 966–594–257–3.

102. Юрчишин В.В. Валютні кризи / Василь Володимирович Юрчишин; Українська Академія держ. управління при Президентові України. – К.: УАДУ, 2000. – 200 с. – ISBN 966–7353–99–0.

103. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.] – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. – Т.1: А–Г. – 672 с.: іл. – ISBN 966–7492–00–Х (т.1)

104. Ющенко В.А. Управління валютними ризиками: навч. посібник [для студ. екон. спец. вузів] / Віктор Андрійович Ющенко, Володимир Іванович Міщенко. – К.: Знання, 1998. – 444 с. – (Вища освіта ХХІ століття). – Библиогр.: с. 441–443. – ISBN 966–7293–29–7.

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

Наукове видання

Філіпенко Тетяна В'ячеславівна

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВАЛЮТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

Монографія

ISBN 978-966-8950-43-8

Редактор **В.І. Корінна**

Коректор **Г.М. Рябко**

Комп'ютерна верстка **О.В. Коробкової**

Друк **Н.В. Кавиршиної**

Здано до складання 10.02.2009. Підписано до друку 08.04.2010.
Формат 84×60/16. Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк RISO.
Фіз. друк. арк. 15,2. Умовн. друк. арк. 14,1. Обл. вид. арк. 14,6.
Тираж 100 прим. Замовлення № 161.

**Відділ організації наукової роботи
Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
83054, м. Донецьк, вул. Засядька 13
Тел: +38(062)340-61-03**

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК від 03.09.09 № 3573*